

Maddenin evrimi

Kerem Cankoçak (İTÜ Fizik)

23.03.2012

İçindekiler

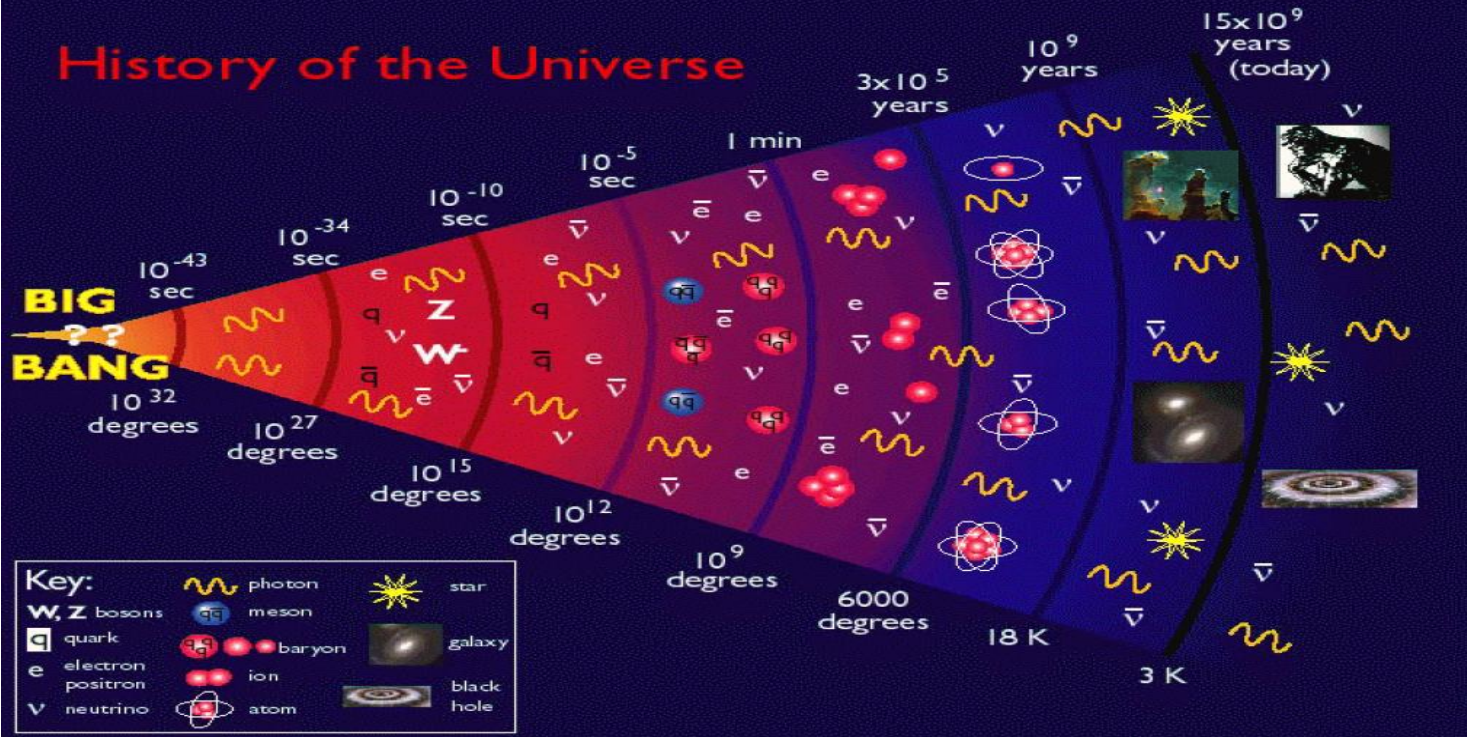
- Bilim/ Dogma farkı
- Bilimselliğin tanımı
- - Bilimlerin birbirleri ile uyumu
- Farklı Evrim'ler
- - Evrenin kısa tarihi
- - "Kendiliğinden" kavramının doğa bilimlerindeki önemi

Bilim / Dogma ayrımı

Turhan Selçuk'un "Uzay Katları" adlı çizgi romanından (günümüz Türkiye'sinde piyasada satılan dini kitaplardan derlenmiştir..!)

History of the Universe

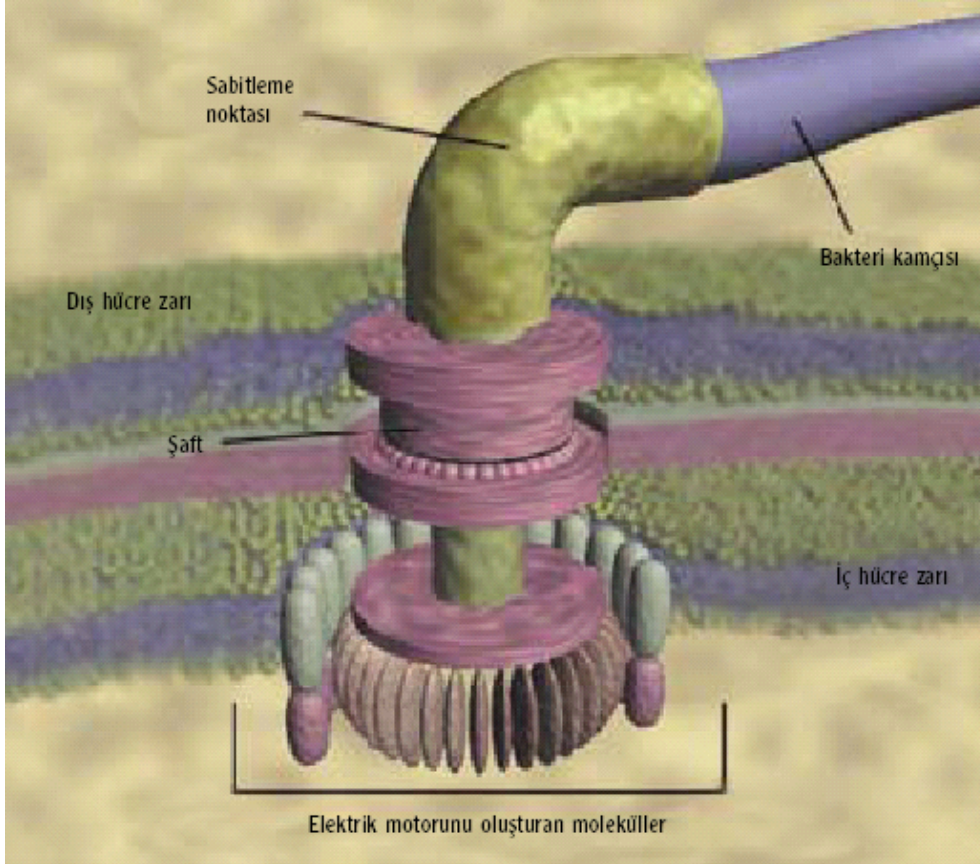

Yaklaşık 500 yıllık bilimsel çalışmaların ürünü.

İspatlanabilir / Yanlışlanabilir kuramlar.

Bütün doğa bilimleri birbirleri ile uyum içindedir.

Bir başka bilimsel olmayan kuram örneği: Bilinçli tasarım modeli

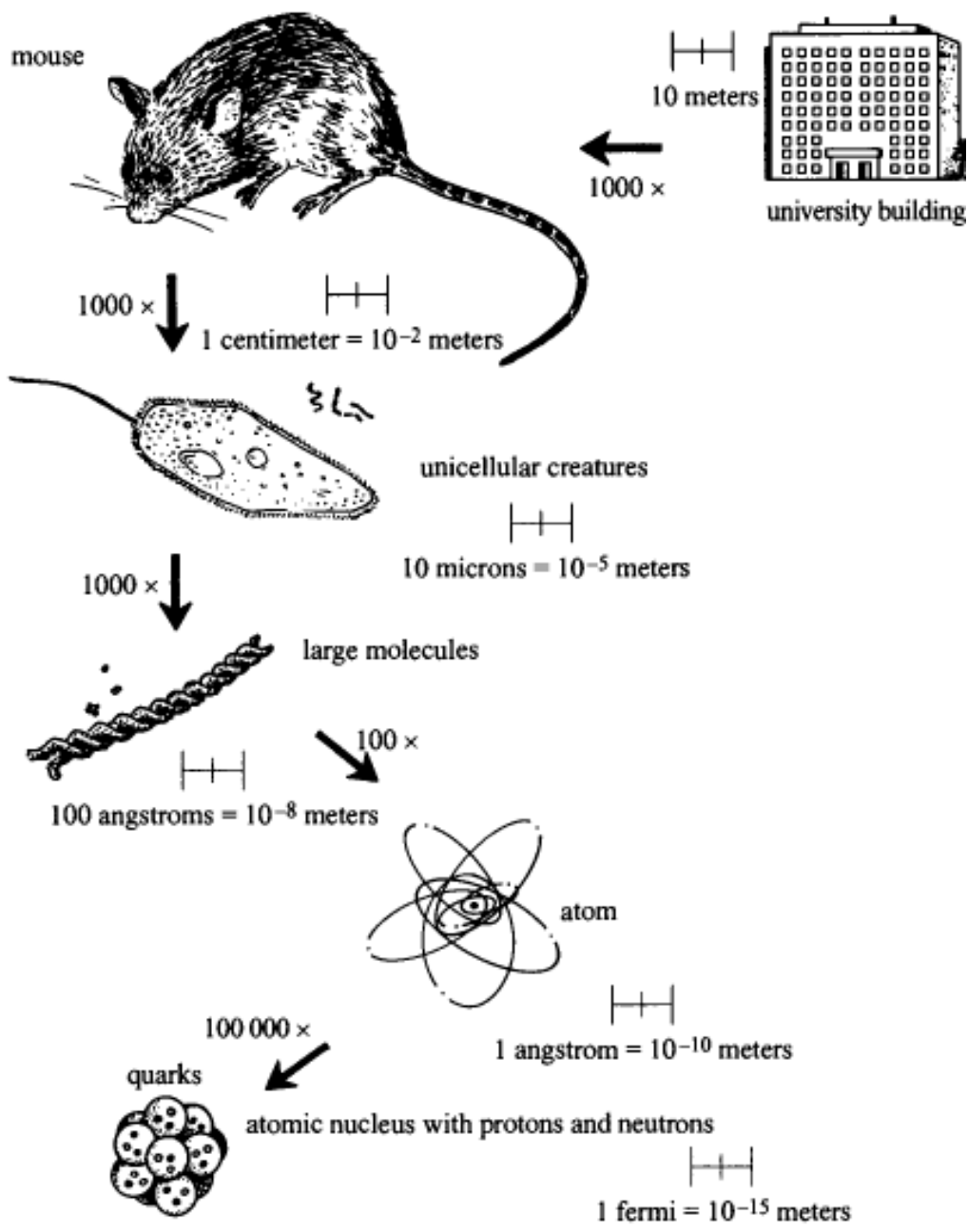
Bilinçli tasarım modelinin argümanı:

doğada "kademe kademe" evrimleşemeyecek, çok karmaşık yapılar vardır. O nedenle evrim teorisi yanlıştır!

Örnek: Bakteri kamçısı

Evrin modeli, diğer tüm bilimsel modeller gibi bütünü açıklamaktan uzaktır. Her bilimsel modelin açıkları vardır.

Oysa bilinçli tasarım modeli daha çok sayıda bilimsel olguyla çelişmektedir. Ayrıca ortaya daha çok sayıda açıklanamaz faktör çıkartmaktadır: Tasarımcıyı kim tasarladı gibi..

G.T'Hoof, 'Maddenin Son Yapıtaşları'ndan

Farklı boyutlarda farklı doğa yasaları geçerlidir

Figure 2. Relative sizes.

Özel Görelilik ve Kuantum Fiziği

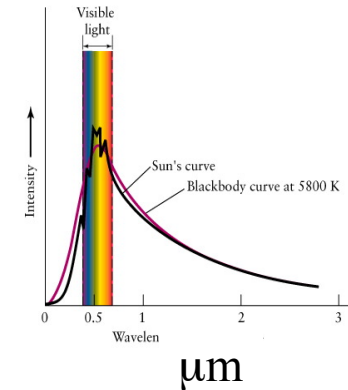
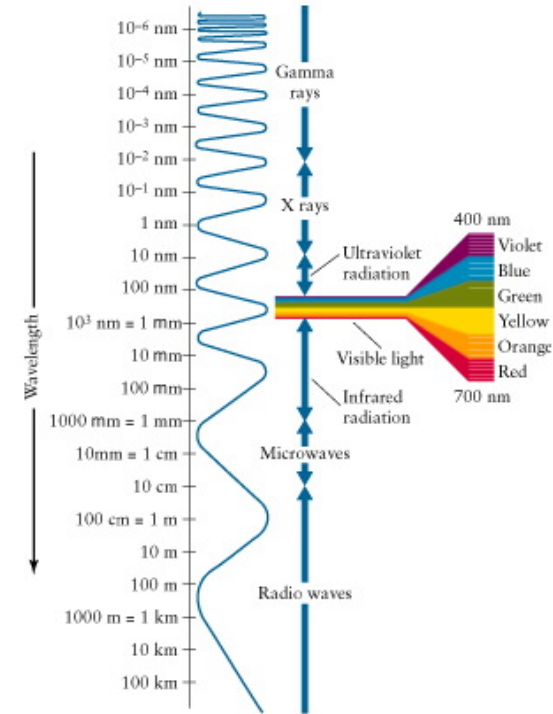
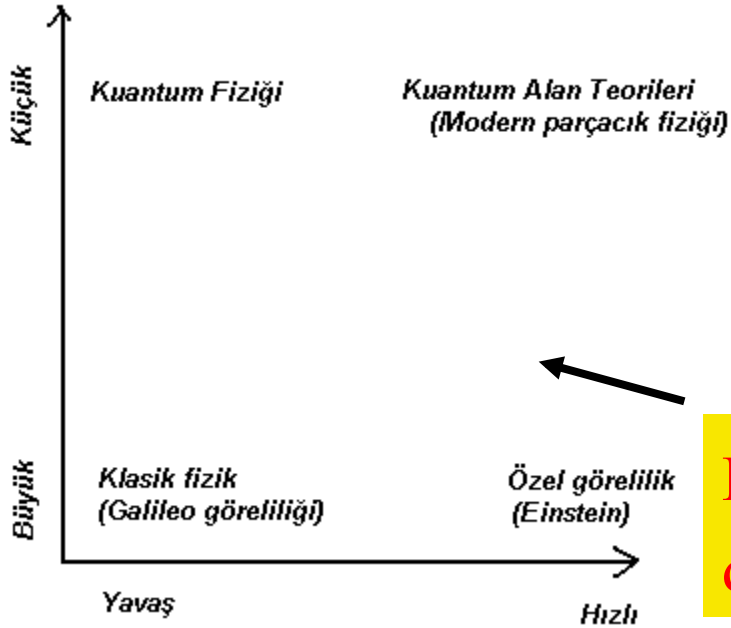
1-) Atom ve atom altı dünyası:

- 1900 Planck (kuanta'nın keşfi)
- 1905 ışığın parçacık yapısı (Einstein)
- 1920'ler atom modelleri (Rutherford, Bohr, ..)
- 1920-1930'lar: Kuantum mekaniğinin doğuşu (Heisenberg, Schrödinger, Dirac, ...)

2-) 1905 Özel Görelilik

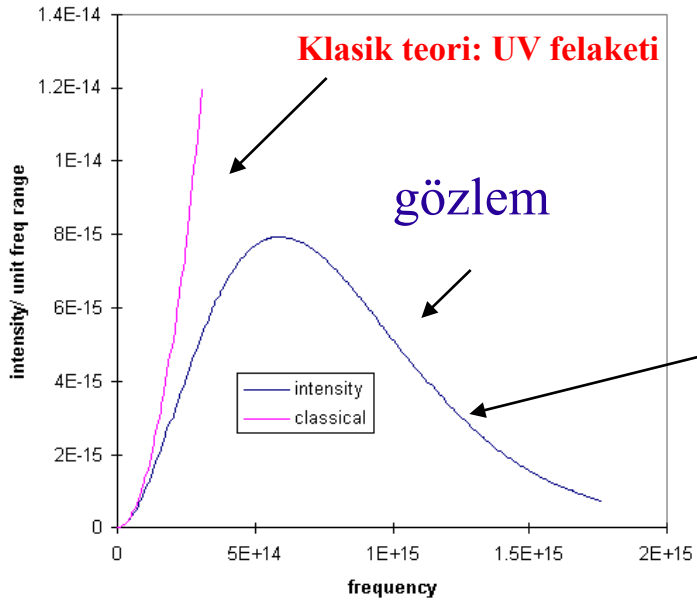
(Poincare-Einstein, Minkovski)

1915 Genel Görelilik (Einstein)

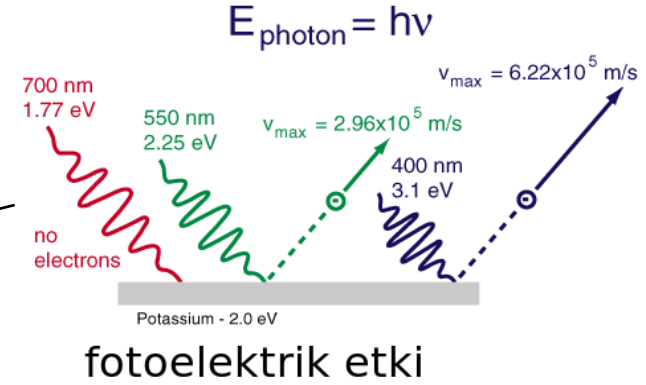

Bunlar farklı fizikler değil !

Kuantum yüzyılı

Çözüm: ışık kuantası (Planck, 1900)

Quantum Tunneling

Classical Picture

electron electric field

The classical picture shows a red dot representing an electron moving towards a yellow bar representing an electric field barrier. The electron is reflected back.

in classical physics, the electron is repelled by an electric field as long as energy of electron is below energy level of the field

Quantum Picture

electron wave

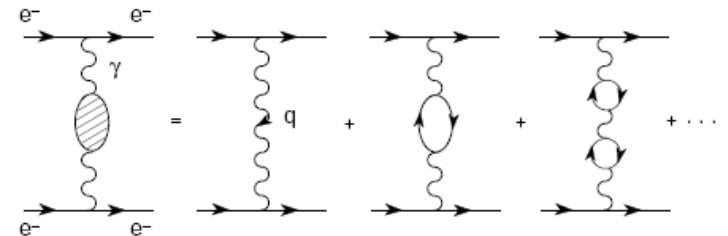
The quantum picture shows a blue wave representing an electron wave function moving towards the yellow bar. Part of the wave passes through the barrier.

in quantum physics, the wave function of the electron encounters the electric field, but has some finite probability of tunneling through

Olasılık dağılım fonksiyonu

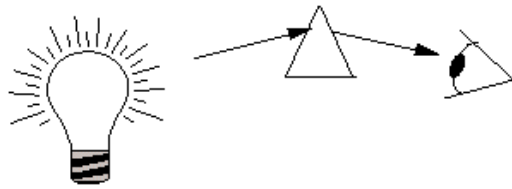
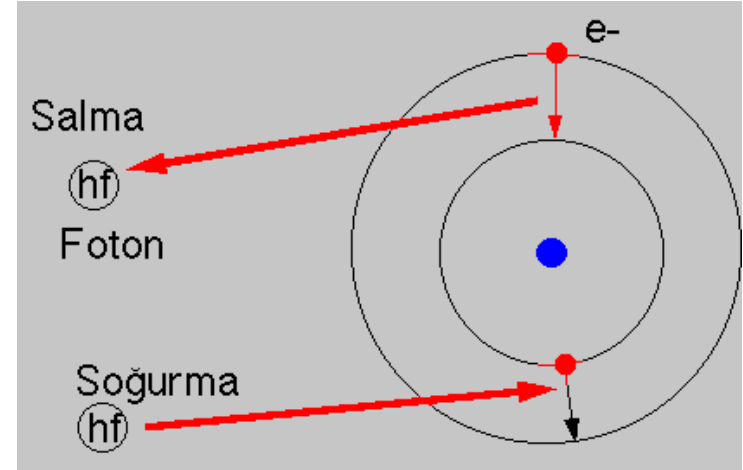
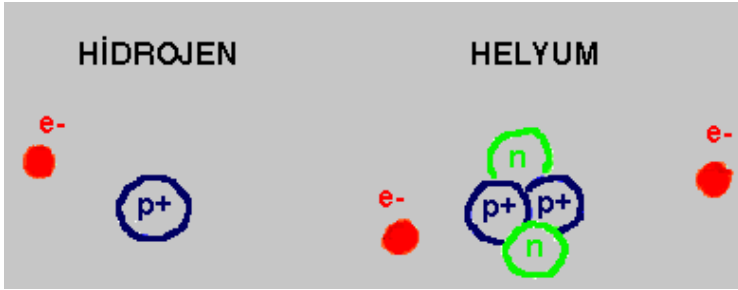
this is the basis for transistors

Benzer bir şekilde günümüzde de UV felaketleri aşmakta aynı yöntem kullanılmakta --> **Fenomenoloji**

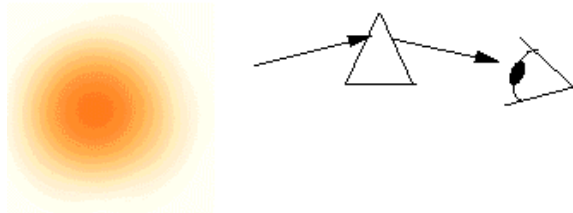

Kuantum Alan teorilerinde renormalizasyon, regularizasyon

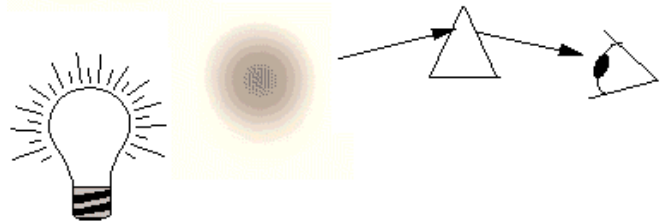

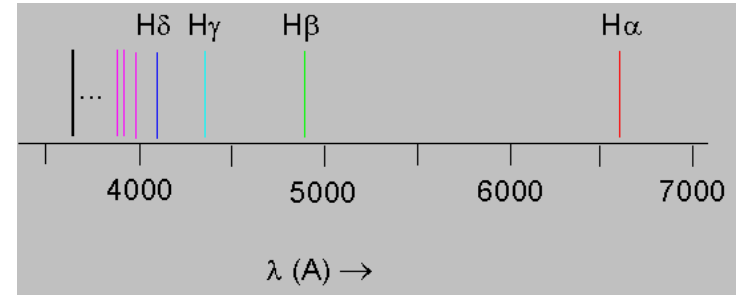
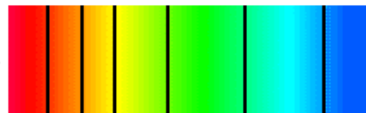
Sürekli Tayf

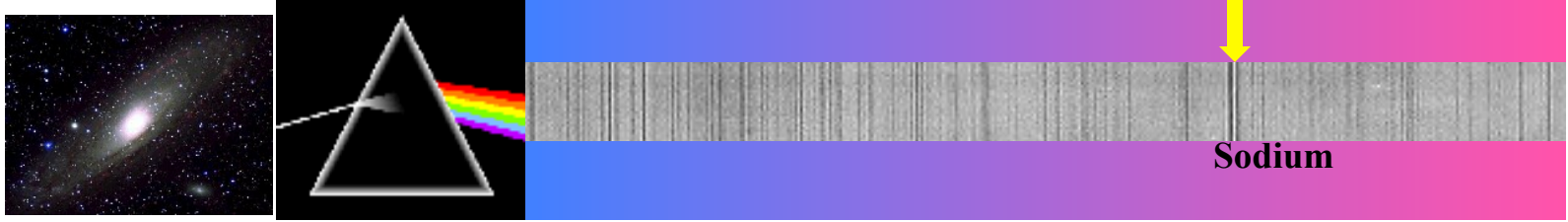
Salma Çizgi tayfı

Soğurma Çizgi tayfı

Yıldızların tayf analizi

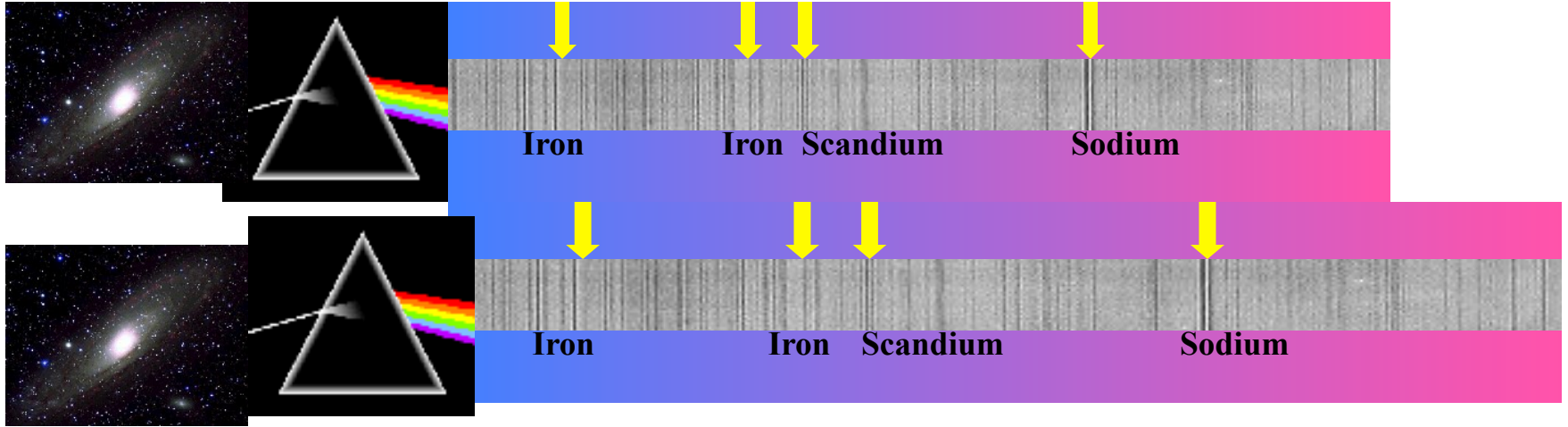

Uzayda soda...

Güneşte ya da diğer yıldızlardaki gazları, elementleri onların bıraktığı parmak izlerinden anlarız.

Örneğin sodyum spektrumunda kavuniçi-sarı çizgiye denk gelir.
(portakaldaki Sodyum D gibi...)

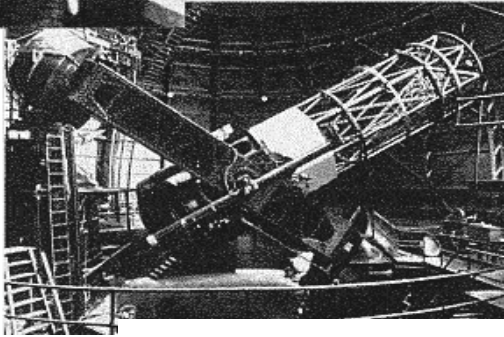
Doppler etkisi dediğimiz bir fizik olayı bize galaksilerin yakınlaşıp uzaklaştıklarını gösterir. Tıpkı bize doğru yaklaşan bir ambulansın sesini uzaklaşan ambulandan farklı duymamız gibi..

Büyük Patlama Kuramı ve Modern Kozmolojinin doğuşu

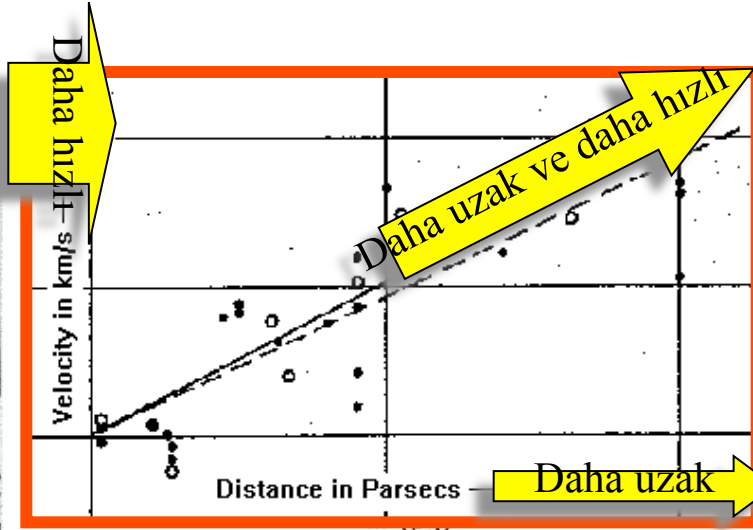
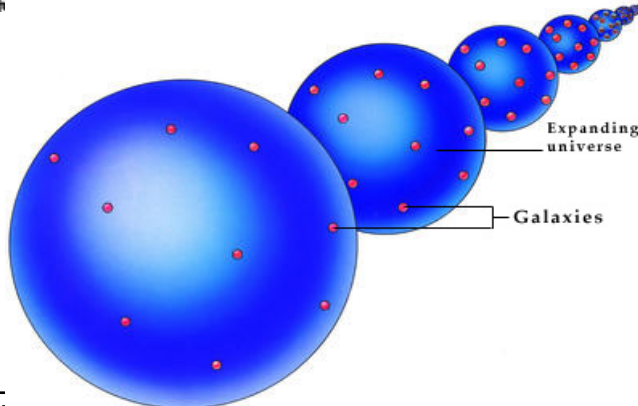

Edwin Hubble

1929

Mt. Wilson
100 Inch
Telescope

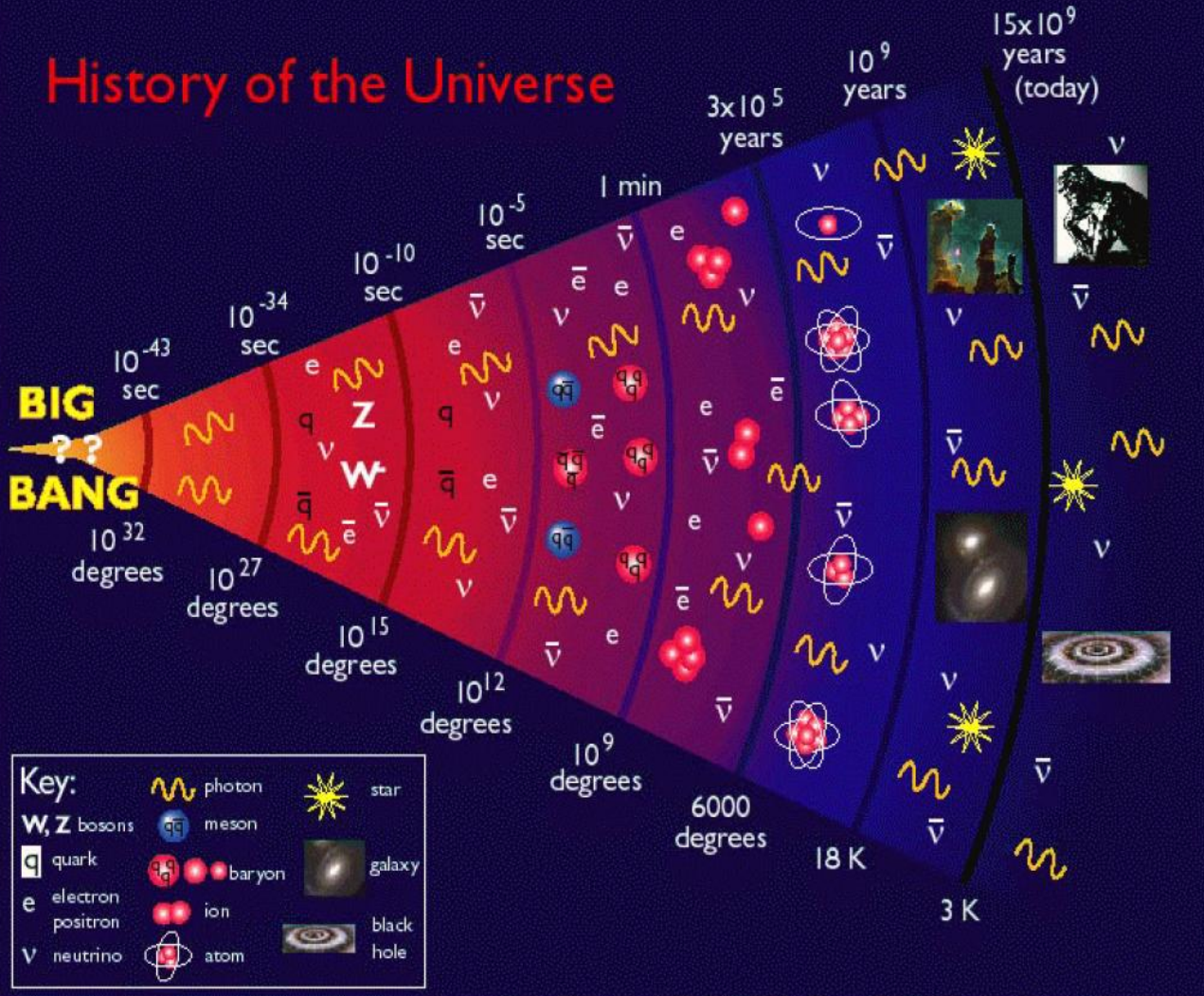
Doppler Etkisi ve Yıldızların Tayf çizgileri

Sonuç: evren genişliyor !
Dolayısıyla bir başlangıcı vardı
(Büyük Patlama -Big Bang)

Evrenin kısa tarihi

Uzay ve zaman ~ 13.7 milyar yıl önce başladı

History of the Universe

dört temel kuvvet

kütle çekim kuvveti,

elektro-manyetik kuvvet,

zayıf (yeğni) kuvvet

nükleer (yeğni) kuvvet

ilk nano saniyelerde hep bir aradaydılar. Evren hızla soğudukça bu kuvvetler ayrıştılar

Zamanın başlangıcında evren soğurken enerji maddeye dönüştü

--> atom-altı parçacıklar --> Madde-anti madde simetri kırınımı

--> enflasyonist genişleme

--> baryonlar, mezonlar

--> Çekirdek sentezi

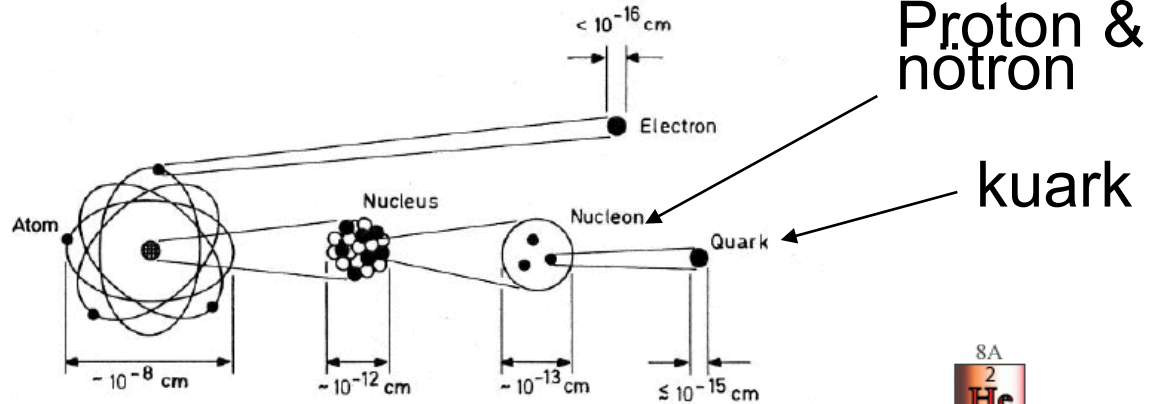
--> Şeffaf evren (CMB)

Elektron, proton --> hidrojen atomu --->yıldızlar -> daha ağır atomlar

Süpernova --> güneşimiz --> dünya --> canlı yaşam (bizler yıldızlardan geldik)

Kendisi üstüne düşünen kuarklara doğru...

Evrendeki her şey atomlardan meydana gelir

Elementler tablosu

1A	1 H hydrogen 1.008	2A	2 He helium 4.003																	8A
	3 Li lithium 6.941	4 Be beryllium 9.012																	10 Ne neon 20.18	
	11 Na sodium 22.99	12 Mg magnesium 24.31																	18 Ar argon 39.95	
	19 K potassium 39.10	20 Ca calcium 40.08	3B	4B	5B	6B	7B	8B		11B	12B	3A	4A	5A	6A	7A	8A			
	37 Rb rubidium 85.47	38 Sr strontium 87.62	21 Sc scandium 44.96	22 Ti titanium 47.88	23 V vanadium 50.94	24 Cr chromium 52.00	25 Mn manganese 54.94	26 Fe iron 55.85	27 Co cobalt 58.93	28 Ni nickel 58.69	29 Cu copper 63.55	30 Zn zinc 65.39	5 B boron 10.81	6 C carbon 12.01	7 N nitrogen 14.01	8 O oxygen 16.00	9 F fluorine 19.00			
	55 Cs cesium 132.9	56 Ba barium 137.3	39 Y yttrium 88.91	40 Zr zirconium 91.22	41 Nb niobium 92.91	42 Mo molybdenum 95.94	43 Tc technetium (98)	44 Ru ruthenium 101.1	45 Rh rhodium 102.9	46 Pd palladium 106.4	47 Ag silver 107.9	48 Cd cadmium 112.4	13 Al aluminum 26.98	14 Si silicon 28.09	15 P phosphorus 30.97	16 S sulfur 32.07	17 Cl chlorine 35.45			
	87 Fr francium (223)	88 Ra radium (226)	57 La* lanthanum 138.9	72 Hf hafnium 178.5	73 Ta tantalum 180.9	74 W tungsten 183.9	75 Re rhenium 186.2	76 Os osmium 190.2	77 Ir iridium 192.2	78 Pt platinum 195.1	79 Au gold 197.0	80 Hg mercury 200.5	31 Ga gallium 69.72	32 Ge germanium 72.58	33 As arsenic 74.92	34 Se selenium 78.96	35 Br bromine 79.90			
		89 Ac~ actinium (227)	104 Rf rutherfordium (261)	105 Db dubnium (260)	106 Sg seaborgium (263)	107 Bh bohrium (262)	108 Hs hassium (265)	109 Mt meitnerium (266)	110 Ds darmstadtium (271)	111 Uuu (272)	112 Uub (277)	81 Tl thallium 204.4	82 Pb lead 207.2	83 Bi bismuth 208.9	84 Po polonium (209)	85 At astatine (210)	53 I iodine 126.9			
													114 Uuq (296)		116 Uuh (298)		54 Xe xenon 131.3			
																	86 Rn radon (222)			
																	118 Uuo (?)			

Madde ve boyutlar

~1 [m]

~ 5×10^{-6}
[m]

hücre

~ 2×10^{-9}
[m]

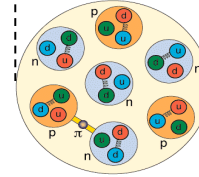
DNA

~ 2×10^{-10}
[m]

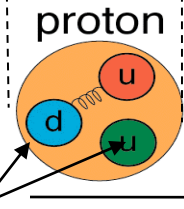
atom

~ 5×10^{-15}
[m]

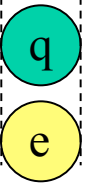
çekirdek

~ 1.5×10^{-15}
[m]

proton

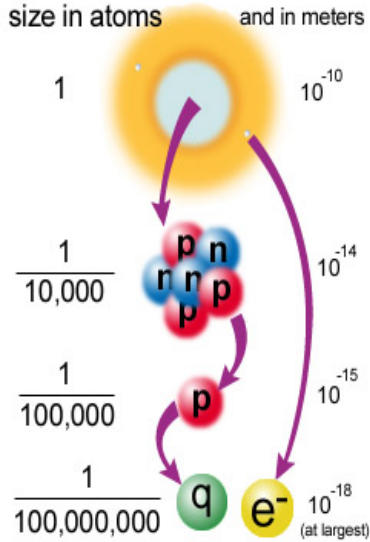
< 1×10^{-18}
[m]

kuark

lepton

15

En temel parçacıklar
Kuarklar ve leptonlar'dır

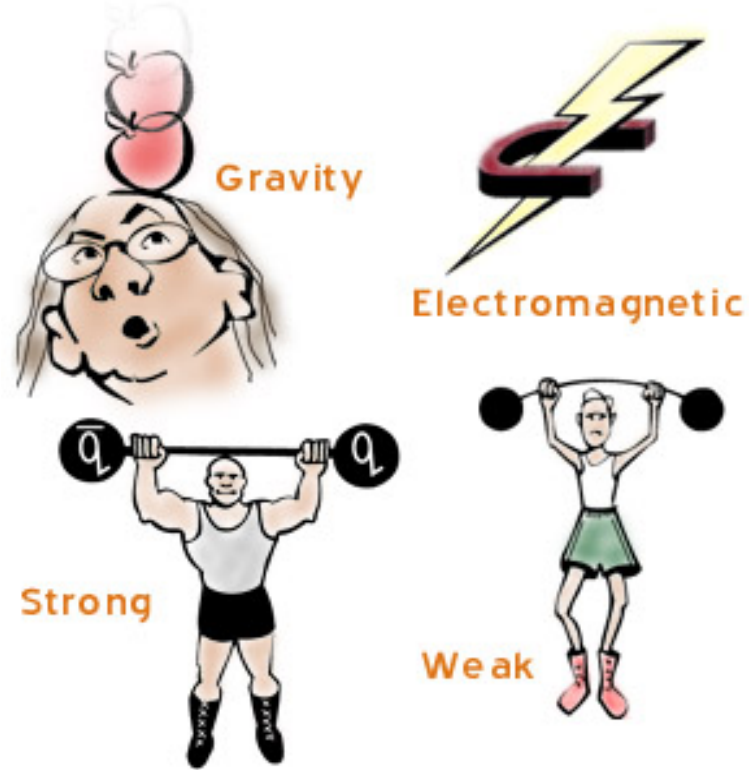
Dört Temel Kuvvet

Yerçekimi

Zayıf kuvvet: $Z, W^\pm$ bozonları
(örn. Beta radyasyonu)

Elektromanyetik kuvvet: foton
(örn. Işık, TV, radyo,...)

Güçlü (yeğın) kuvvet: g Gluon
(örn. güneş)

Bilinen bütün diğer kuvvetler bu yukarıdakilerden meydana gelir

Standart Model'de Kuark & lepton aileleri

atom:
proton,
nötron
& elektron

aile	Kuark (kütle GeV)		Antikuark (kuarklarla aynı kütle)	
	Q = +2/3	Q = -1/3	Q = -2/3	Q = +1/3
1	u (0.003 GeV)	d (0.006 GeV)	$\bar{u}$	$\bar{d}$
2	c (1.3 GeV)	s (0.1 GeV)	$\bar{c}$	$\bar{s}$
3	t (175 GeV)	b (4.4 GeV)	$\bar{t}$	$\bar{b}$

hadronlar:

proton: uud

nötron: udd

Kuvvet taşıyıcıları:

γ Foton

(0 GeV)

g Gluon

(0 GeV)

Z bozon

(91.2 GeV)

$W^\pm$ bozon

(80.4 GeV)

Kuarklar bağımsız olarak var olamazlar

$$n \rightarrow p + e^- + \bar{\nu}_e$$

$$L_e 0 \rightarrow 0 + 1 + (-1)$$

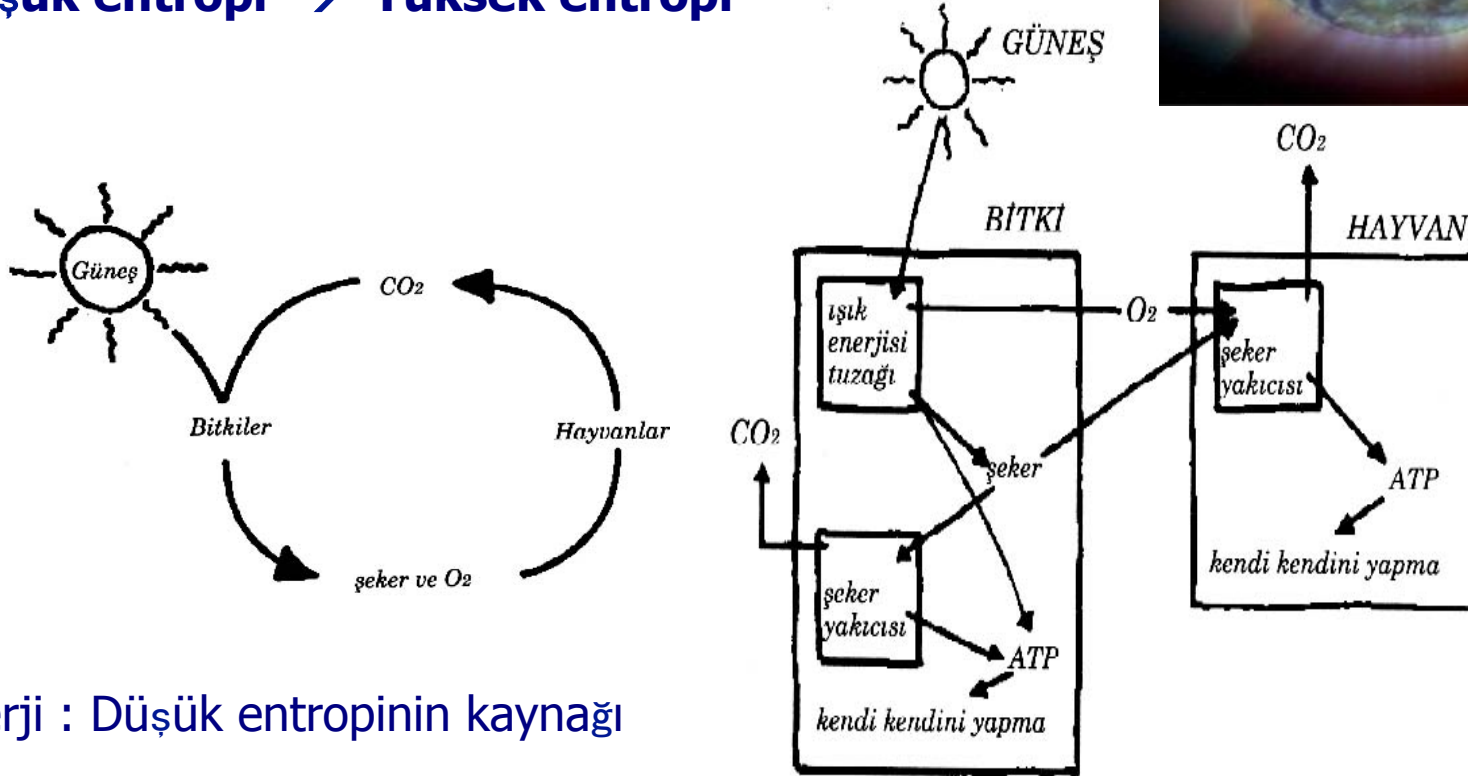
Neutrino lar neredeyse kütesiz (Sol-elliler) Lepton sayıları ayrı ayrı korunmakta Reaksiyona giren ve çıkan L_e, L_μ, L_τ sayıları aynı olmalı

aile	Lepton (kütle GeV)		Antilepton (leptonlarla aynı kütle)	
	Q = -1	Q = 0	Q = +1	Q = 0
1	e^- (0.0005 GeV)	ν_e (~0 GeV)	e^+	$\bar{\nu}_e$
2	μ^- (0.1 GeV)	ν_μ (~0 GeV)	μ^+	$\bar{\nu}_\mu$
3	τ^- (1.78 GeV)	ν_τ (~0 GeV)	τ^+	$\bar{\nu}_\tau$

Termodinamiğin 2 yasası

- 1. yasa Enerji korunumu
- 2. Yasa: Entropi her zaman artar
Entropi = düzensizlik ölçüsü

Düşük entropi → Yüksek entropi

Enerji : Düşük entropinin kaynağı

(ama yenilenebilir enerji kaynakları araştırmalarından para kazanan çok insan vardır)

“Yenilenebilir enerji” yoktur

Düzen-Düzensizlik

Asıl büyük “mucize” evrenimizde canlı yaşamın ortaya çıkışı değil, düzenli yapıların (maddenin) ortaya çıkışıdır

Hydroxyl R- OH, Carbonyl R=O ,Carboxyl R=O ve OH organic acids (carboxylic acids: formic, acetic,..), Amino R- N + 1 , Sulfhydal R- S-H thiols, protein moleculer yapıları,... bütün bunlar düzenli yapılardır.

Madde bir kere ortaya çıktıktan sonra milyarlarca gezegen içinde bir gezegende DNA'nın ortaya çıkması yalnızca bir istatistik sorundur

Enerjiyi **düşük entropi** biçiminde alırız (gıda, oksijen) ve **Yüksek Entropi** biçiminde (ısı,karbondioksit) harcarız.

Entropi korunmaz.

Kendimizi canlı tutabilmek için entropi içeriğimizi **düşük** tutmalıyız.

Yüksek entropi biçiminde çıkan **enerjiyi** atarız. Entropinin bedenimizde artmasına izin vermeyerek, **düzenimizi** sürdürürüz.

Kararlı yapılar

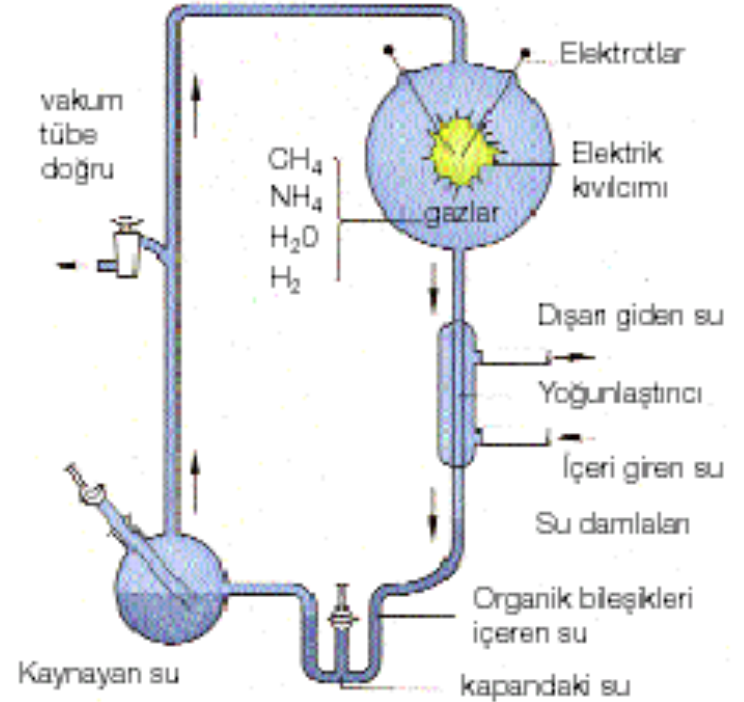
- **Bir kararlı yapı olarak madde en ilksel doğal seçim**, kararlı yapıların seçilip, kararsızların reddedilmesi
elektron-proton-nötron → atom
→ elementler → moleküller → madde

ilksel çorba :

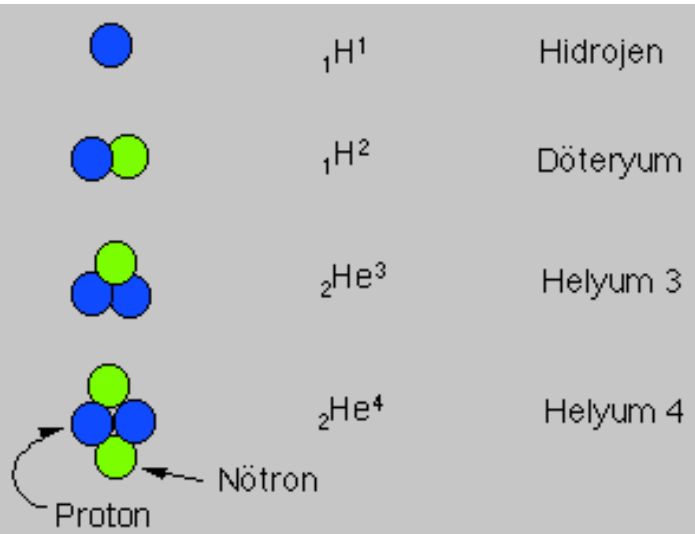
Enerji + madde → amino-asitler (proteinlerin yapı taşları)

Eşleyici molekül (kendi kopyasını çıkartabilen): örnek kristaller

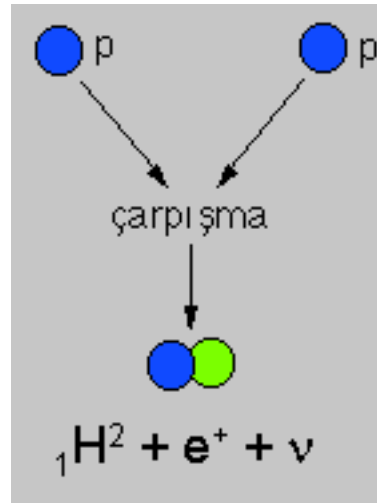
Yaşamın başlangıcı: aminoasitler

İkinci jeolojik zamandan günümüze kıtaların hareketleri (solda). Miller'in öğrenciyken yaptığı, Dünya'nın ilkel atmosferinde bulunan gazlardan temel amino asitlerin oluşabileceğini gösteren deneyin şeması (Üstte).

Atom çekirdeği

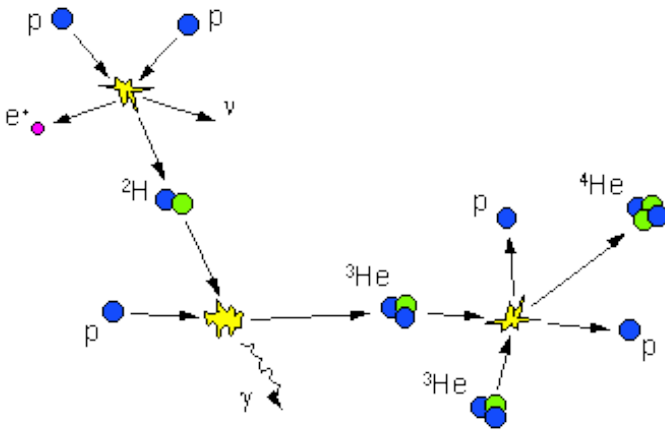

$T_{\text{çekirdek}} \sim 15 \times 10^6 \text{ K}$
Döteryum + Pozitron + Nötrino + Enerji

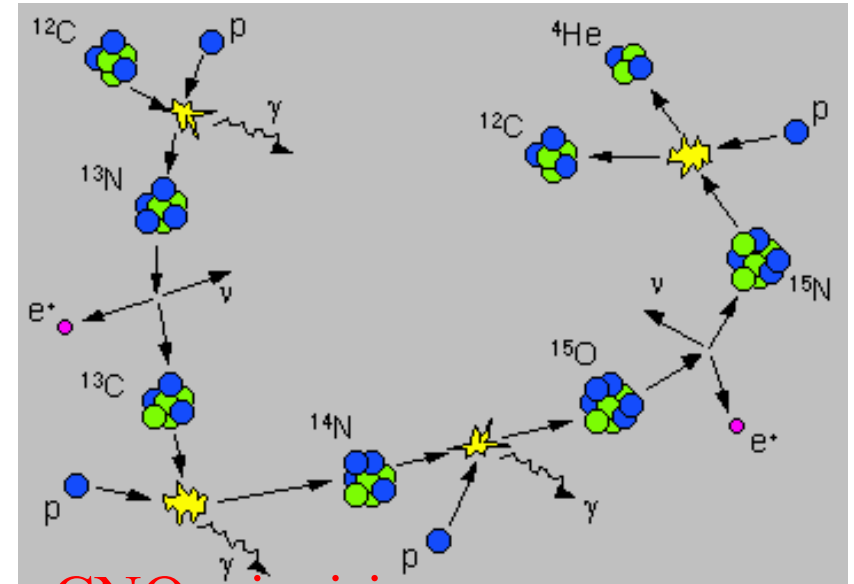
$T > 10,000,000 \text{ K}$
Düşük kütleli yıldızlarda
Proton-Proton Zinciri

$T > 16,000,000 \text{ K}$
Yüksek kütleli yıldızlarda
CNO Zinciri

Yıldız çekirdeği

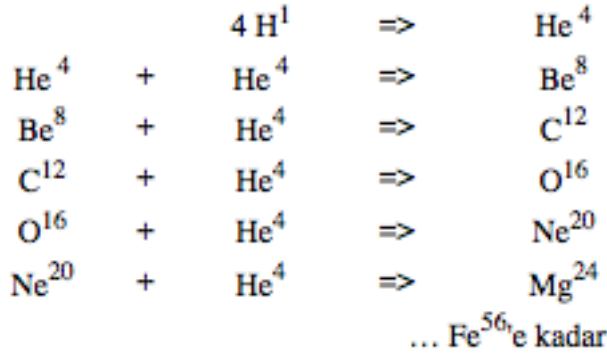

Pp zinciri

CNO zinciri

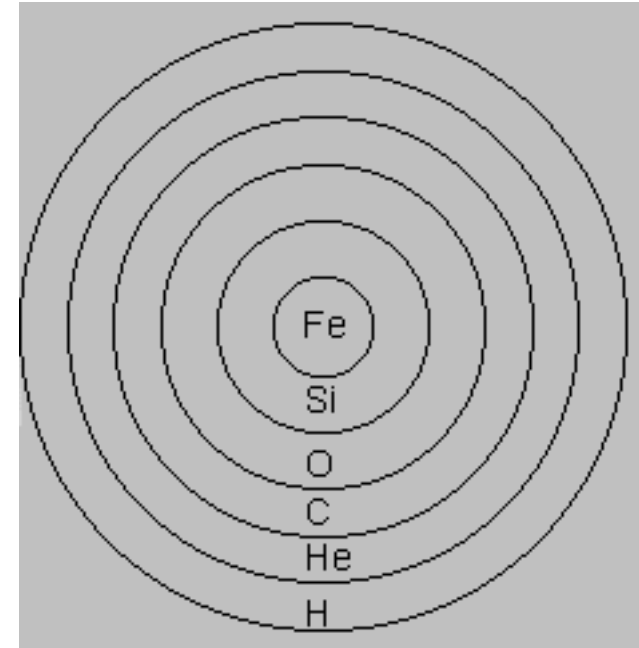
Nükleosentez

- **Füzyon** hafif elementlerden ağır elementlerin üretilme sürecidir.
- Örn. $4 \text{H}^1 \Rightarrow \text{He}^4 + \text{enerji}$
- **Fisyon** ağır çekirdeklerin parçalanarak daha hafif çekirdeklere dönüşme sürecidir.
- Örn. $\text{U}^{235} + n \Rightarrow \text{Ba}^{141} + \text{Kr}^{92} + 3n + \text{enerji}$

Yıldızların Ölümü

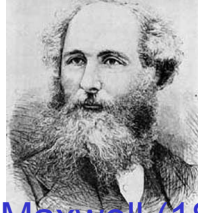
Yıldız Kütle	Çökmenin Biçimi	Yarıçap Boyutu (km)	Yoğunluk (g/cm ³)	Son ürün
$M_{\text{Yıldız}} < 1 M_{\text{Güneş}}$	Yavaş çekimsel büzülme	---	---	Kahverengi veya Kara Cüce
$1 M_{\text{Güneş}} \text{ ile } \sim 5 M_{\text{Güneş}}$ arası	Orta çekirdek büzülmesi	7000	10^7	Beyaz Cüce
$\sim 5 M_{\text{Güneş}} \text{ ile } 15 M_{\text{Güneş}}$ arası	Hızlı çekirdek büzülmesi	20	3×10^{14}	Nötron Yıldızı
$M_{\text{Yıldız}} > 15 M_{\text{Güneş}}$	Çok hızlı çekirdek büzülmesi	4	10^{16}	Kara Delik

Birleşme kuramlarının çok kısa tarihi

Newton (1680)

J.C. Maxwell (1864)

Standart Model

Gök cisimleri

elma

elektrik

magnetizma

atomlar

elektromagnetizma

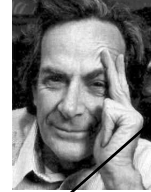
Kuantum mekaniği

1900'ler Planck, Heisenberg, Bohr, Pauli,..

yerçekimi mekanik

Dirac (1930)

Feynman (1960'lar)

γ -bozunumu

β -bozunumu

Zayıf kuvvet

Genel görelilik

Einstein (1916)

Özel görelilik

Kuantum ElektroDinamiği

1962-1973: Glashow, Salam, Weinberg

Elektrozayıf kuram

α -bozunumu

Güçlü kuvvet

Kuantum Renk Dinamiği

Sicim teorileri

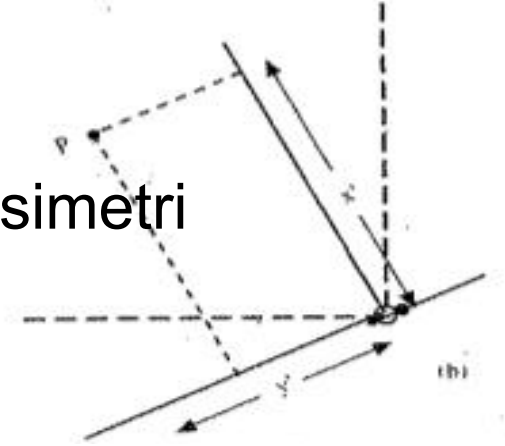
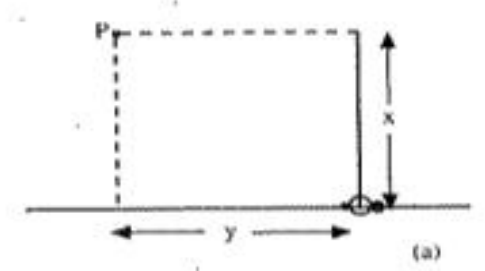
Büyük Birleşme ?

Simetri - korunum yasaları

doğada

Fizik yasalarında simetri

Simetri

Korunum yasaları

1. öteleme

2. dönme

3. Zamanda öteleme

R^3

1. momentum

2. açısal momentum

3. enerji

değişmezlik

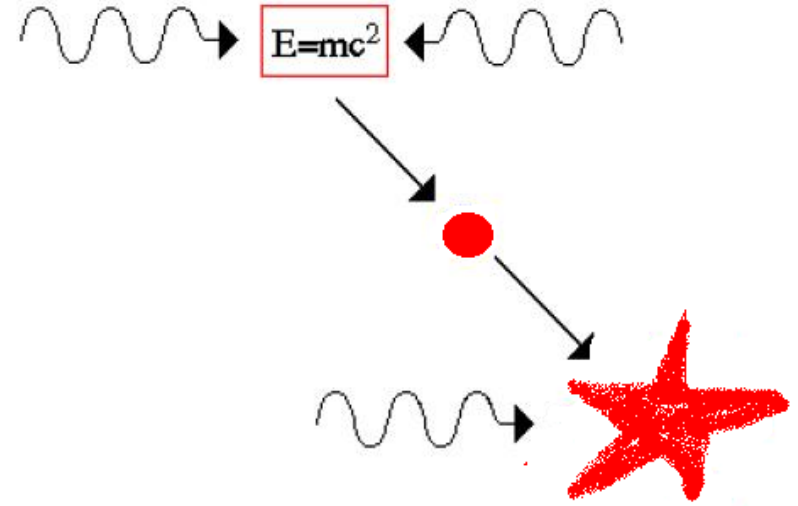
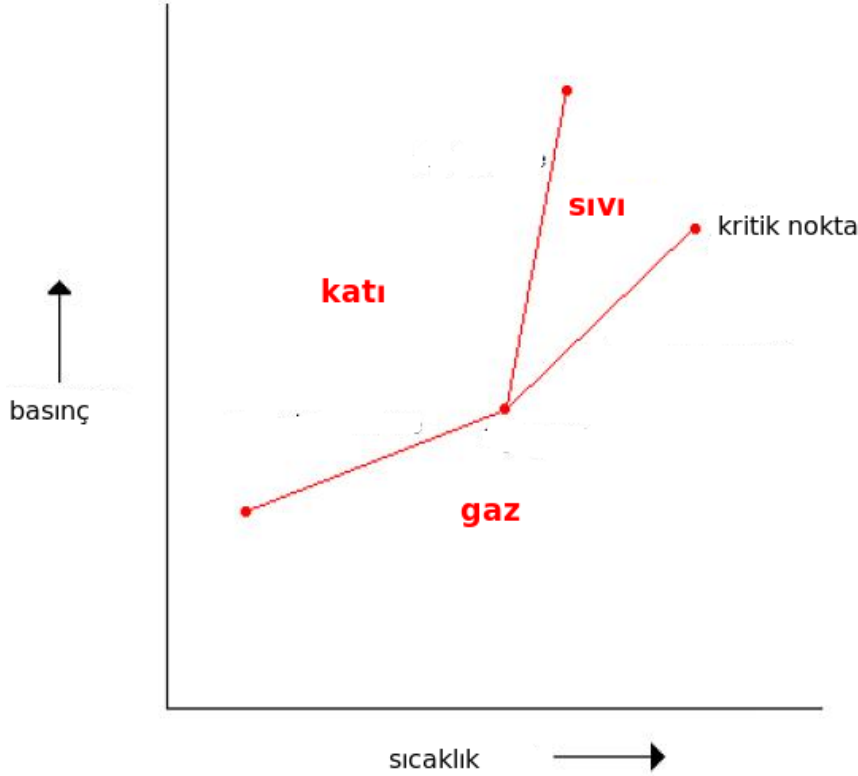

korunum

*Ayar simetrisi – «iç» uzaydaki dönüşümler altında
değişmezlik*

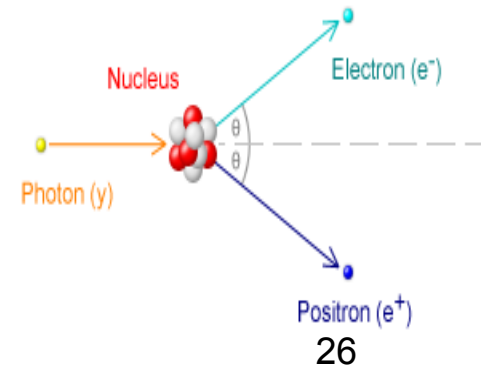
Bu uzayda SM'in gurup yapısı $U(1) \times SU(2) \times SU(3)$

Simetri ve simetrinin kırınımı

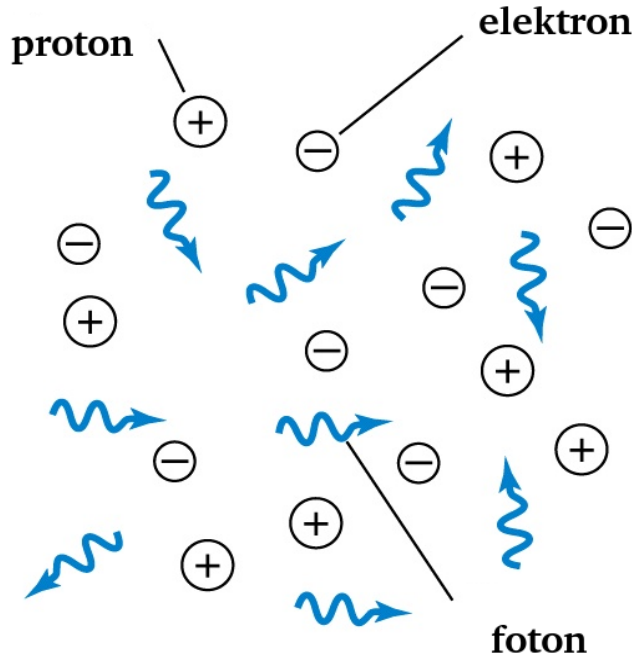

Simetri korunduğu sürece parçacıklar oluşamaz

Evrenin ilk başlangıcında meydana gelen faz değişikliği ile gerçekleşen **simetri kırınımının** radikal sonuçları olmuş ve uzay-zaman ile kütle ayrıışmıştır. Açığa çıkan enerji, parçacıkların meydana gelmesine neden olmuştur

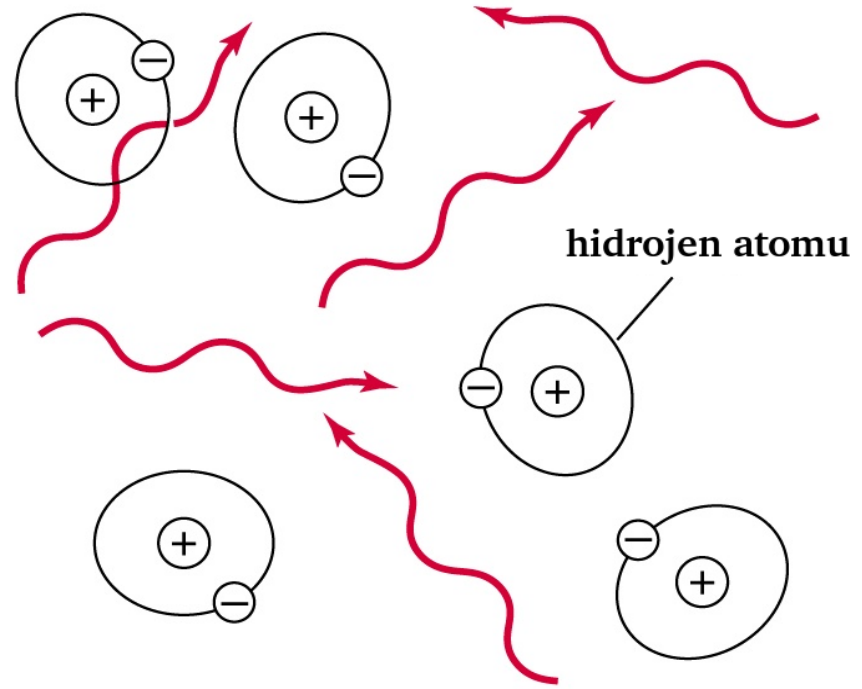

Maddenin ortaya çıkışı: kırılmış simetri

Opak evren

Başlangıçta evrende radyasyon (ışınım) hakimdi. Elektron, proton gibi maddenin temel yapı taşları yüksek sıcaklıklarda bir araya gelip atomu oluşturamıyorlardı.

Şeffaf Evren (başlangıçtan 400 bin yıl sonra)

Evren yaklaşık 400 bin yıl yaşındayken, sıcaklığı 4000 kelvine kadar düştü (günümüzdeki sıcaklığın bin katı) ve protonlar hidrojen atomları oluşturmak üzere elektronlarla bağlandı.

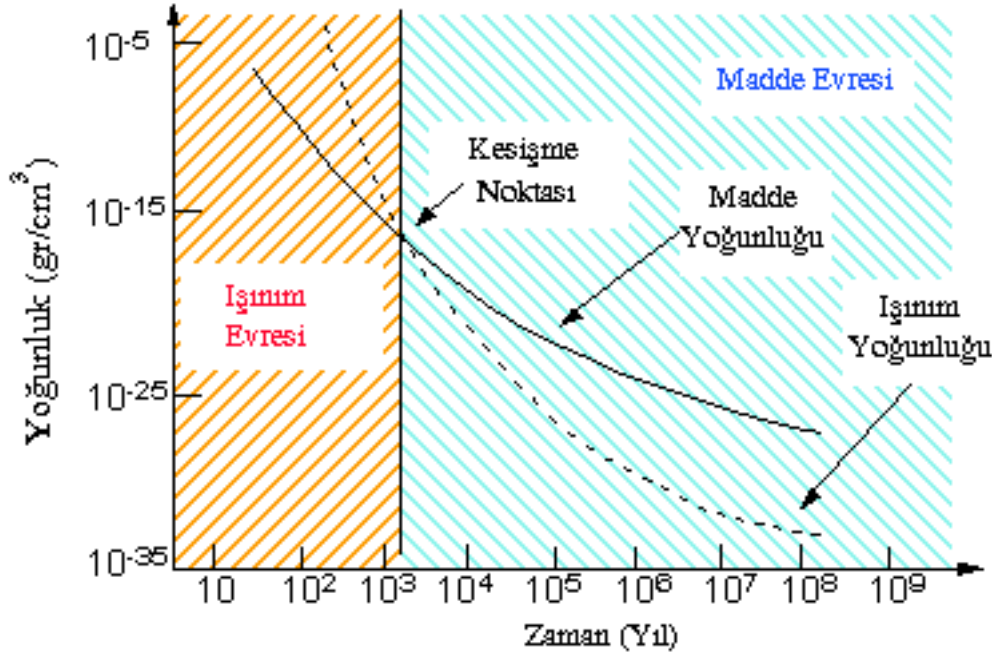
→ **CMB**

Evrenin Evriminin farklı aşamaları

Evren geliştikçe hem madde hemde ışınım yoğunlukları azalmıştır

Işınım yoğunluğu daha hızlı değişmiştir!

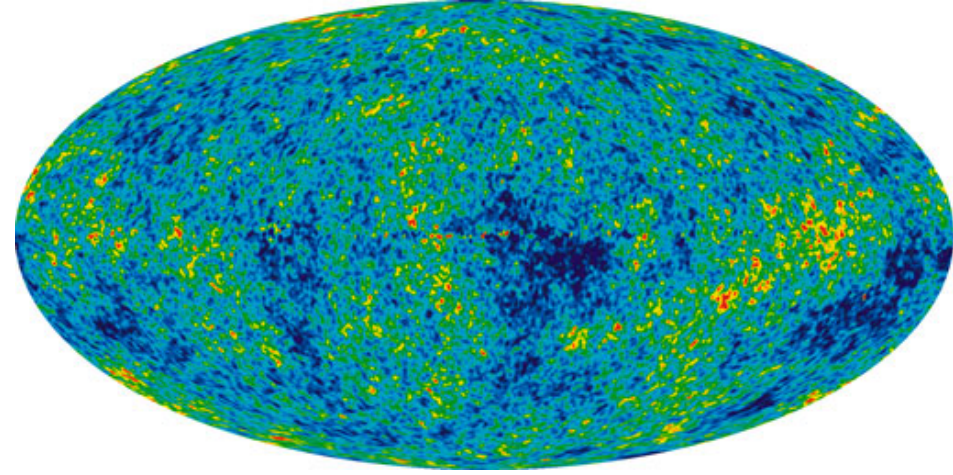
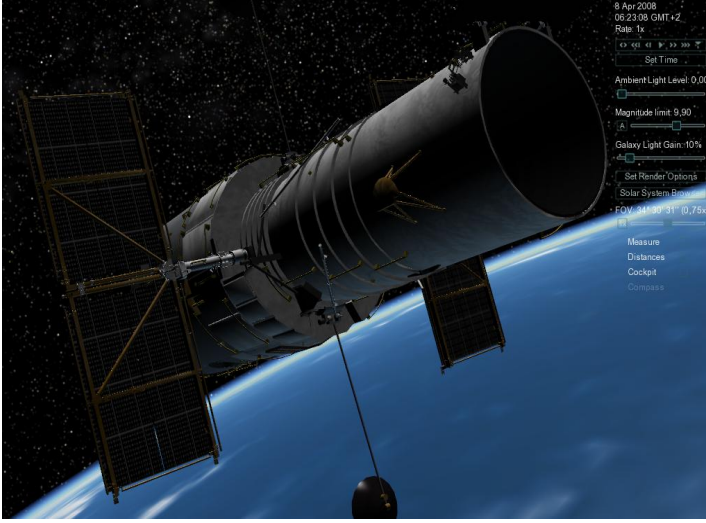
Bu nedenle, geçmişteki ışınım yoğunluğu madde yoğunluğuna göre çok daha fazlaydı.

Sıcaklık (K)	Parçacık «ifti
$\sim 10^{13}$	proton, anti-proton
$\sim 6 \times 10^9$	elektron, pozitron
$< 10^9$	çift parçacık üretilmez

Dönem	t (s)	ρ (g/cm ³)	T (K)	Temel Olay
Planck	0	∞	∞	bilinmeyen fizik
GUT	10^{-43}	10^{92}	10^{32}	
Hadron	10^{-35}	10^{72}	10^{27}	Ağır ve hafif parti-küllerin ısısal dengede olması
	10^{-4}	10^{13}	10^{12}	

Kozmik Ardan Işınımı (CBM)

Erken evren:

Sıcak

Yoğun

Hızla genişliyordu

Homojenli ve İzotropi → termal denge

Yüksek T ⇒ yüksek enerji ⇒ Kuantum Alan Teorileri

CMB ilk koşulları gösteriyor

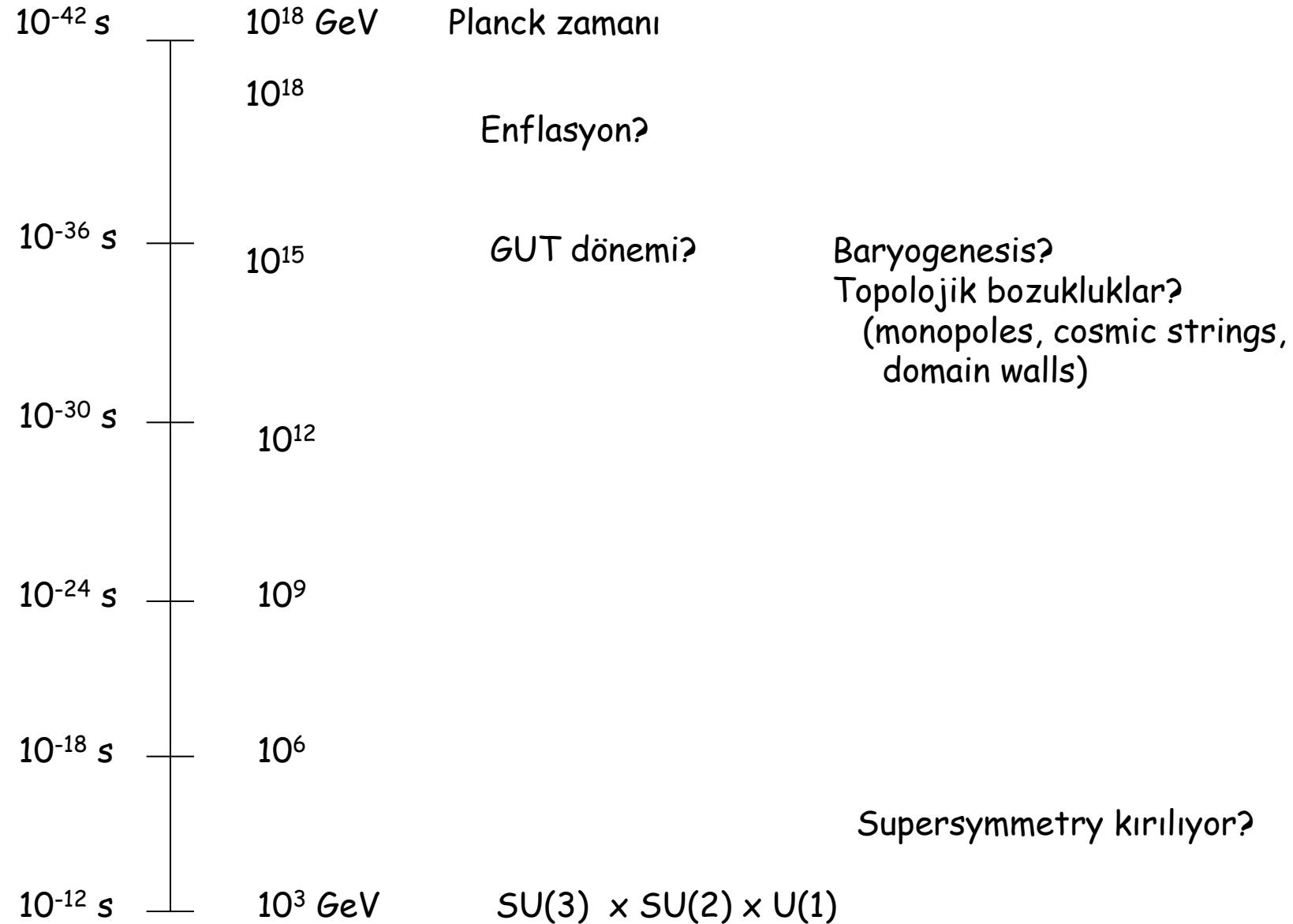
Erken evrenin homojenliğindeki salınımlar 10^{-5} -- 10^{-3}

yapıtaşlarının tohumları

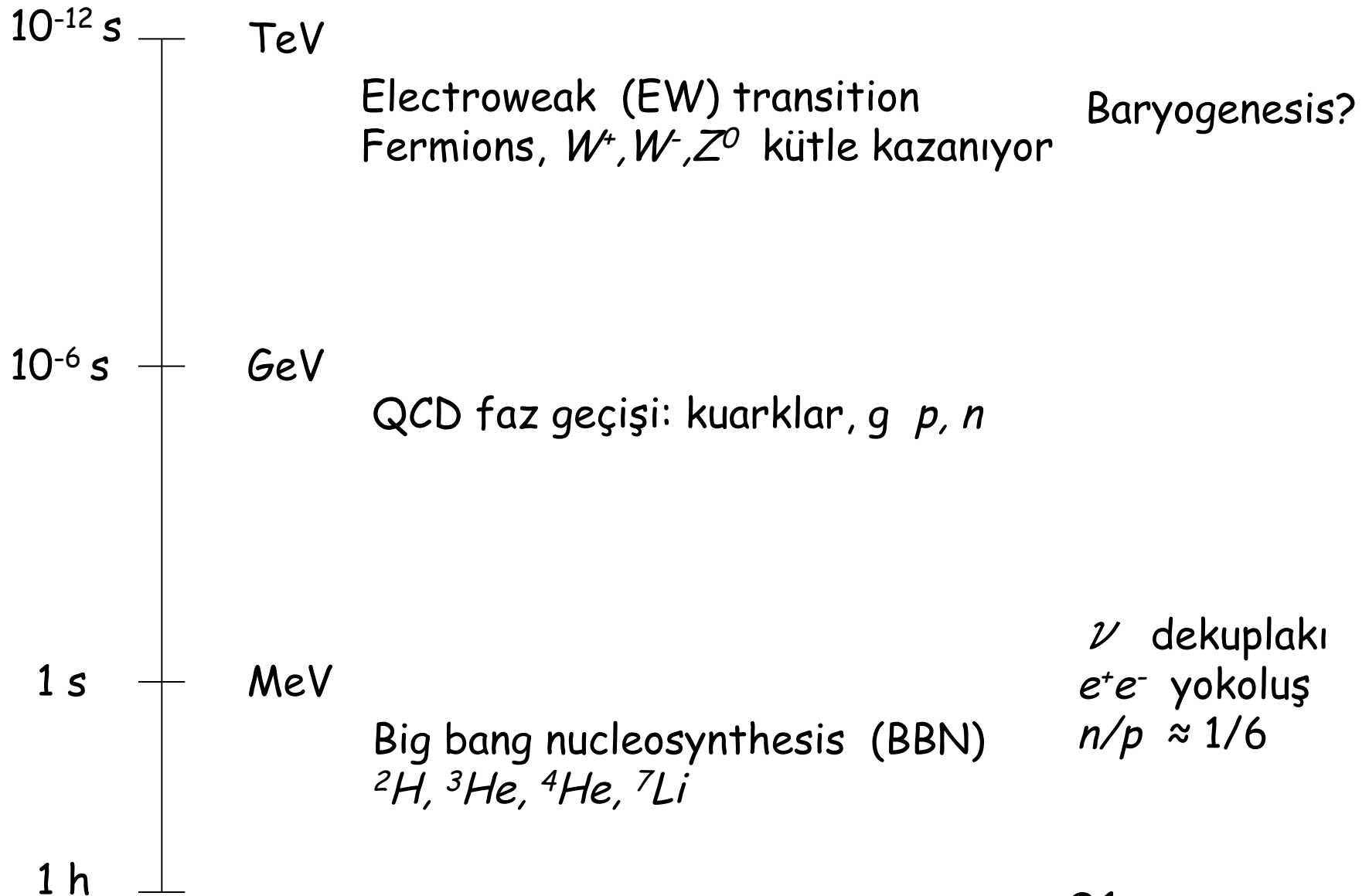
Kütleçekim "çekici" bir kuvvet

⇒ dalgalanmalar galaksilere, galaksi topluluklarına yol açıyor

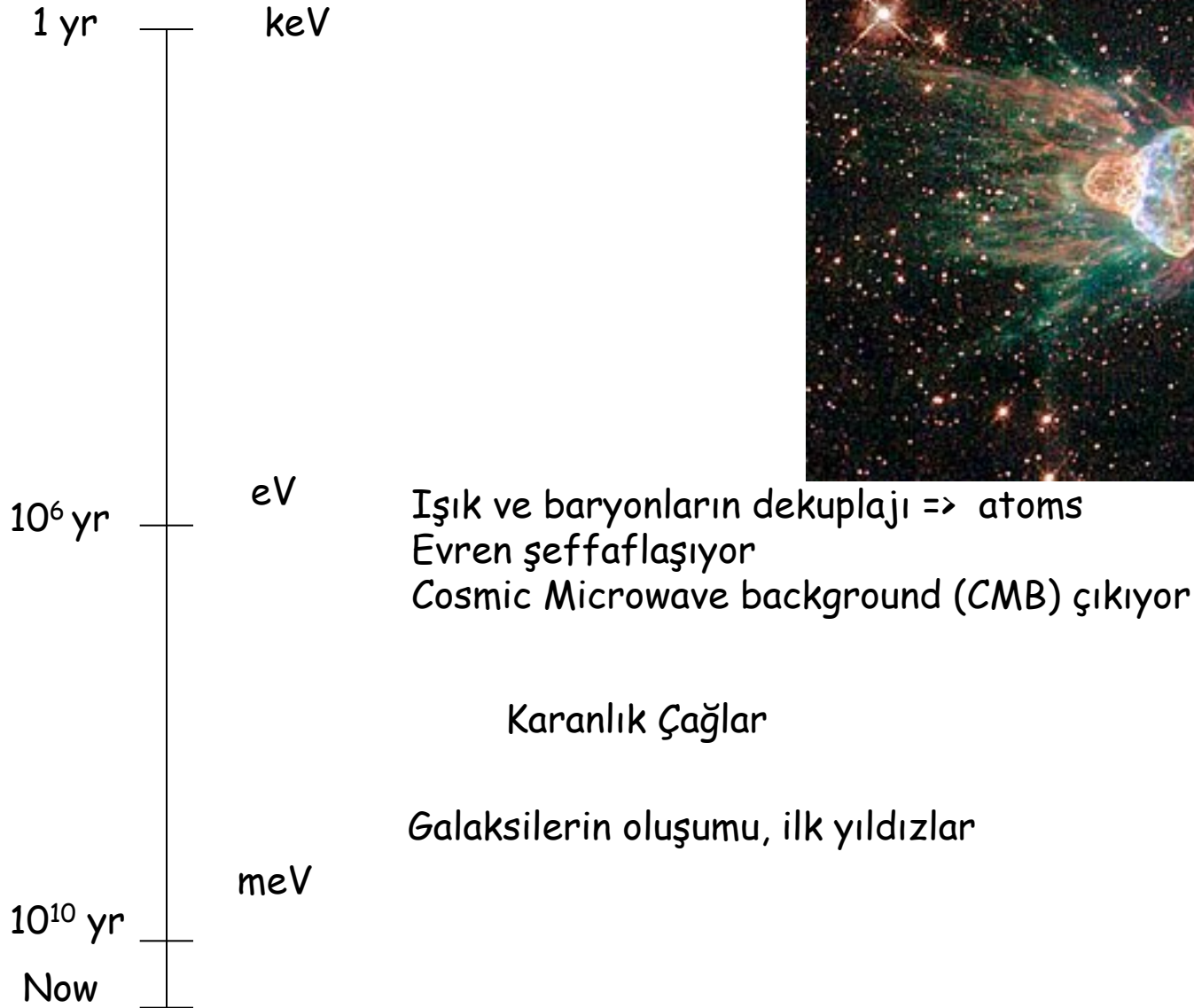
Evrenin tarihi I

Evrenin tarihi II

Evrenin tarihi III

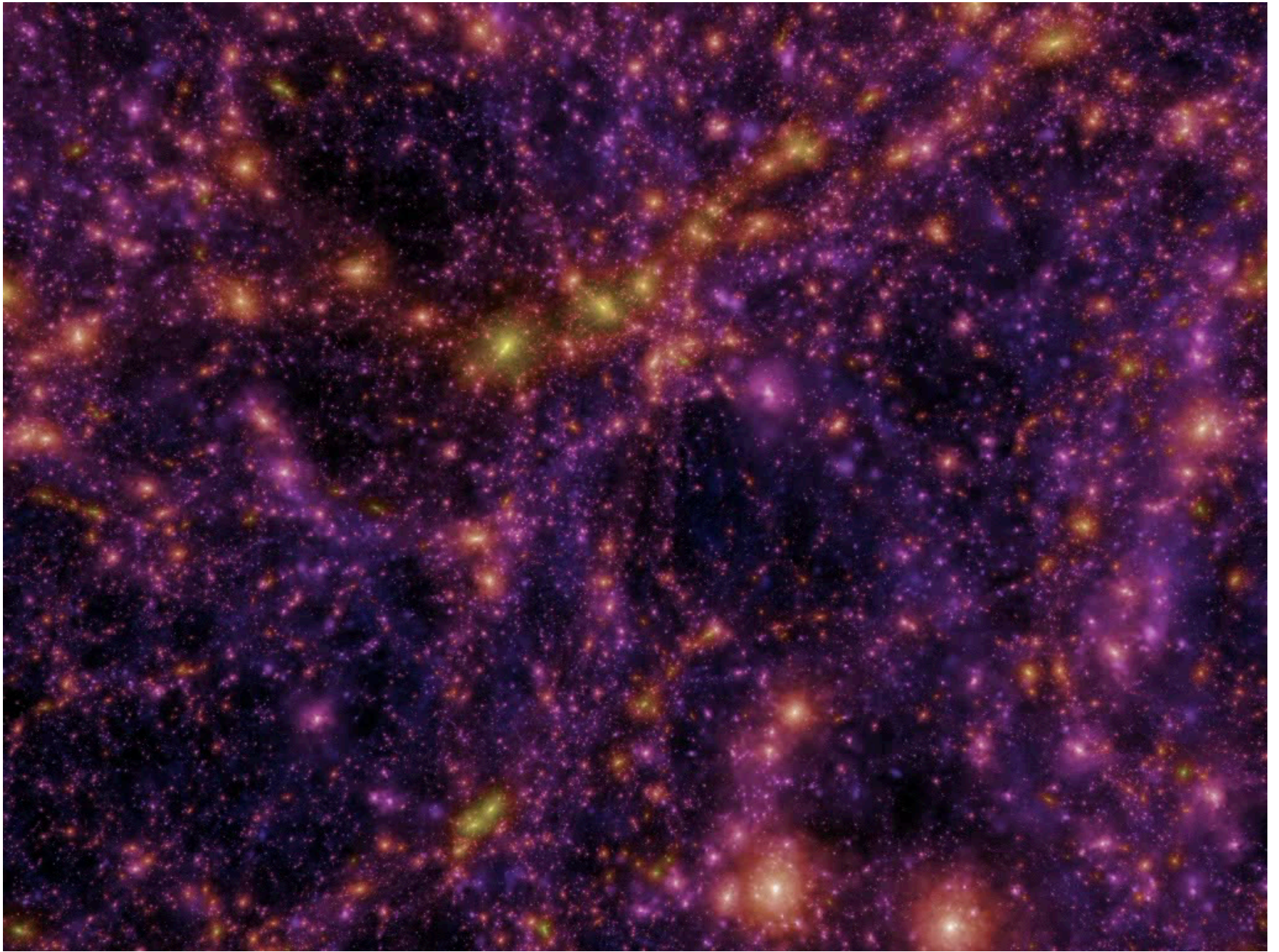
A visualization of the Millennium Simulation, showing a dense network of dark purple and blue filaments and nodes representing the cosmic web. The background is a deep purple color. A white horizontal line with arrows at both ends is positioned at the top, indicating a scale of 1 Gpc/h. Text is overlaid on the image: '1 Gpc/h' at the top, 'Millennium Simulation' in yellow, '10.077.696.000 particles' in white, and '(z = 0)' in white at the bottom left.

1 Gpc/h

Millennium Simulation

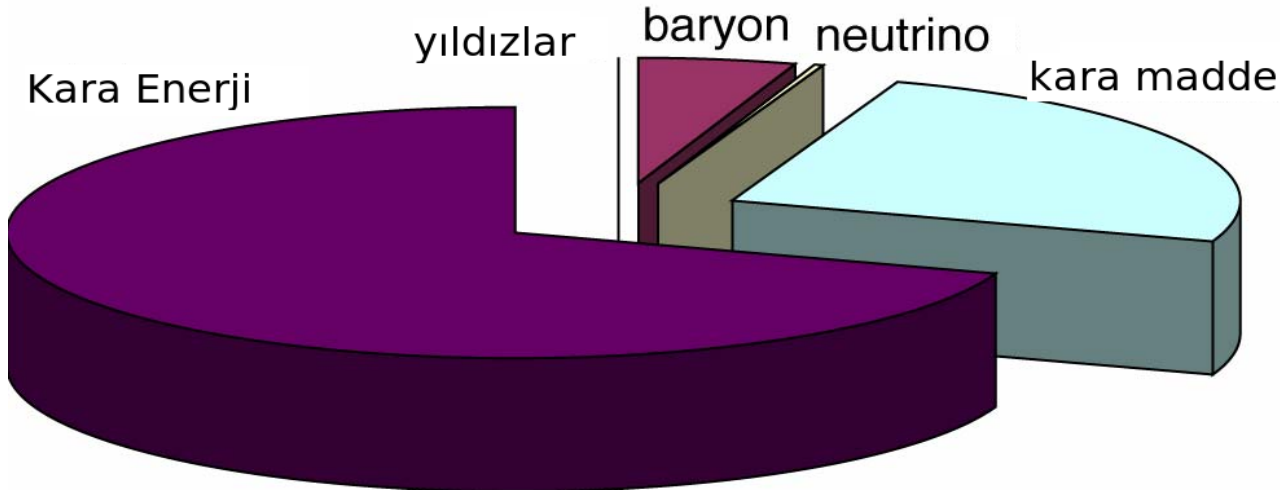
10.077.696.000 particles

($z = 0$)

Güncel Kozmolojik problemler

Evrenin tüm enerjisi

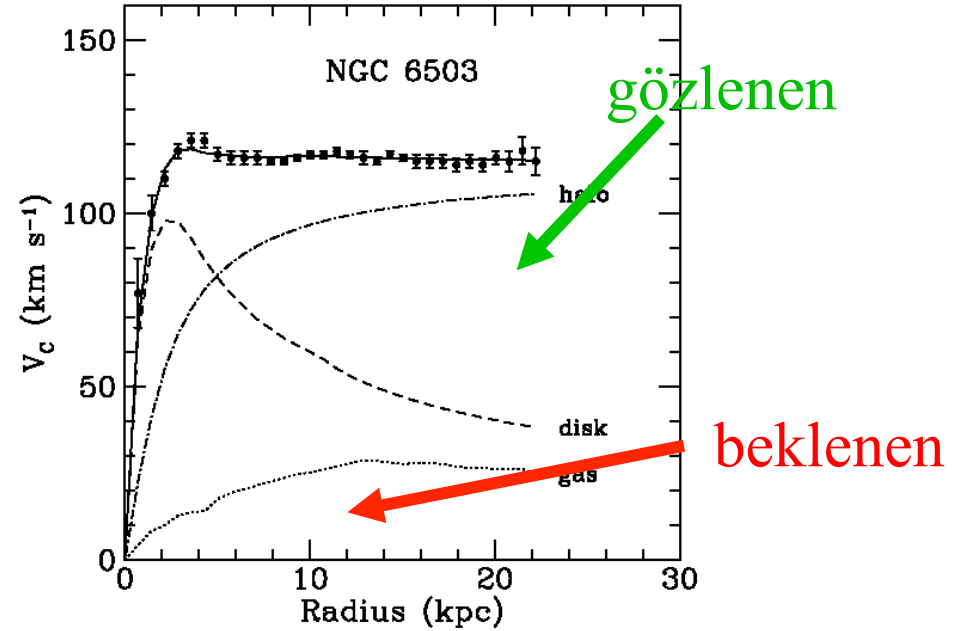
- Yıldızlar ve galaksiler ~0.5%
- Nötrinolar ~0.3–10%
- Geri kalan bildik madde (elektron ve protonlar) ~4%
- **Kara Madde** ~23% -> adaylar hızlandırıcı fiziği ile incelenmekte
- **Kara Enerji** ~73%
- Anti-Madde 0%
- Higgs yoğunlaşması ~10⁶²%??

Standart
model
(bilinen fizik)

Standart
model ötesi
(yeni fizik)

Karanlık Madde

galaksileri birlikte tutmak
için karanlık madde gerekli

Begeman, Broeils, Sanders (1991)

$$\frac{Mv^2}{r} = \frac{GM_{\text{tot}}}{r^2} \Rightarrow v \sim r^{-1/2}$$

Enflasyon ve Karanlık Enerji

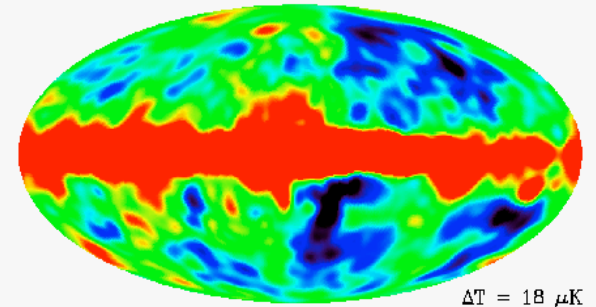
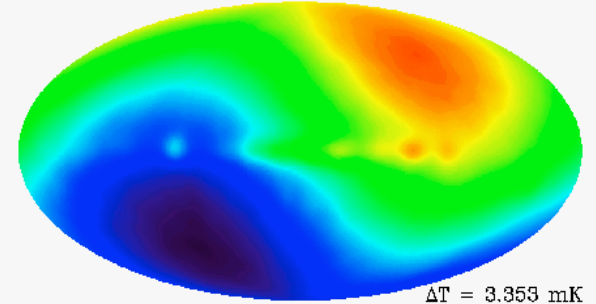
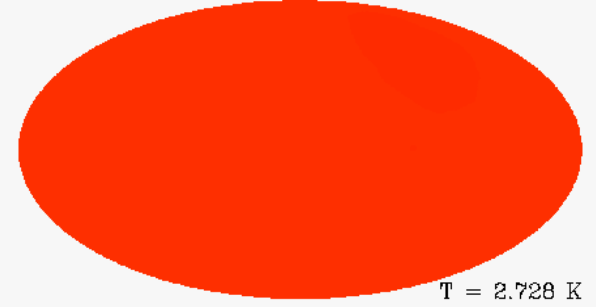
Evrenin başlangıcındaki kuark çorbası vakum enerjisinden geldi. Kuantum dalgalanmaları ise bu çorbadaki öbeklenmelere neden oldu

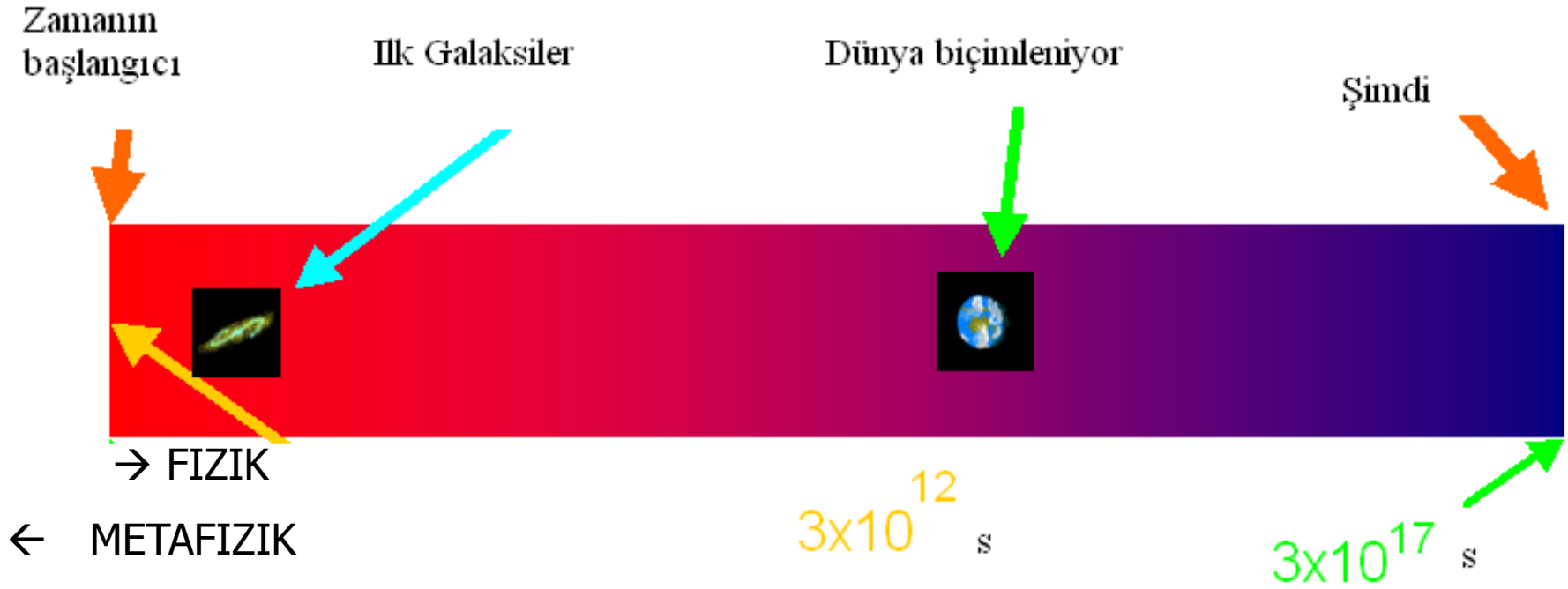
Evrenin yoğunluğu zaman içinde değişim göstermekte

Evren hızlanarak genişlemekte

COBE

Evrenin sonu?

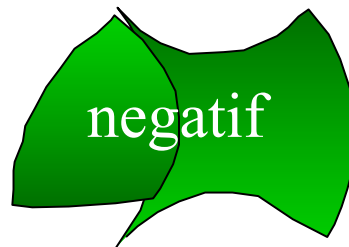
Evrenin genişleme hızına (kara madde ile kara enerji oranı) göre 3 farklı senaryo:

1)

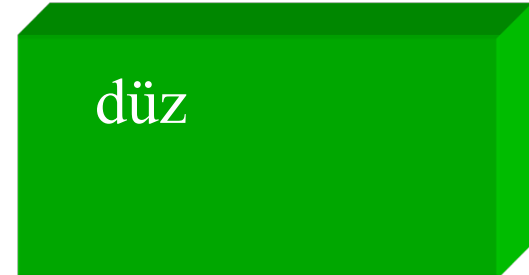
Ağır evren

2)

Hafif evren

3)

“düz evren”

Açıklanması gereken sorular:

Büyük çöl

Kuarkların kütleleri?

Higgs ?

Süpersimetri?

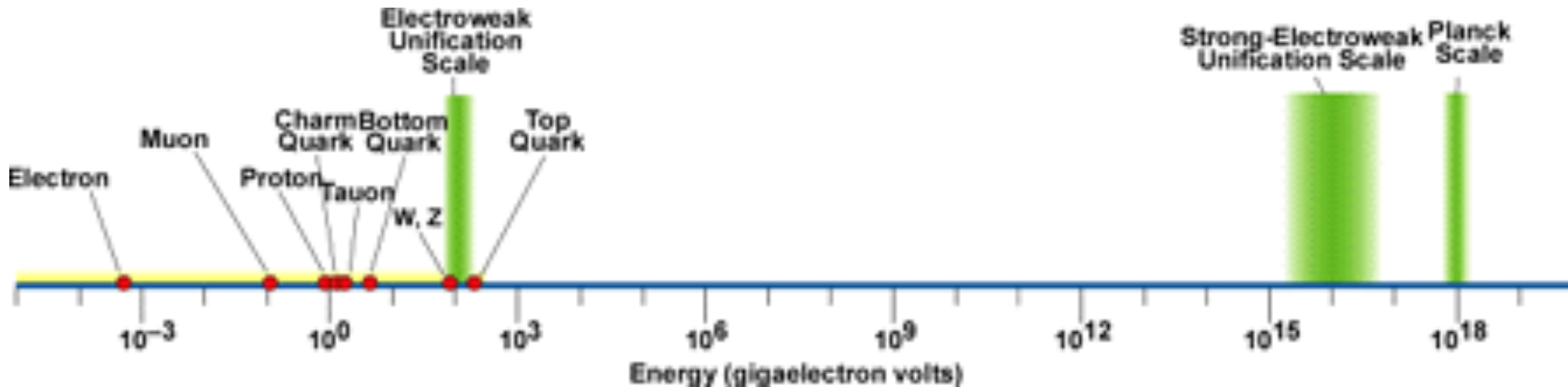
CP kırınımı

Evrenin enerji spektrumu

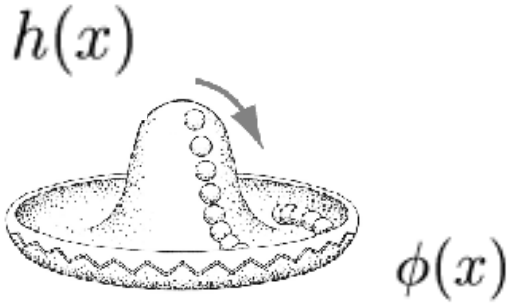
- Parçacık fiziğindeki hızlandırıcılar en son 100-1000 GeV düzeyine ulaşabilmişlerdir

(1Gev = 10^9 eV; eV = elektron volt)

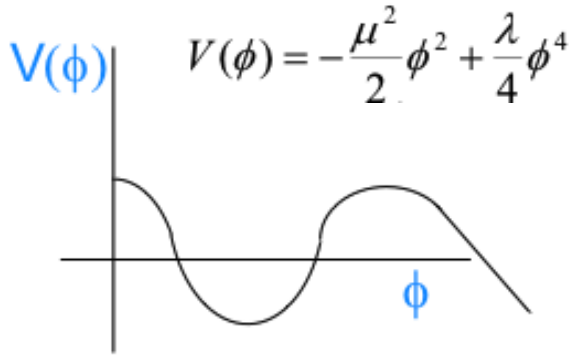

Biraz Higgs'den bahsedelim

Parçacıklar evreni dolduran Higgs alanı içinde 'yüzerken' maruz kaldıkları direnç (inertia) kütleyi ortaya çıkarıyor.
(1962 yılında Philip Warren Anderson)

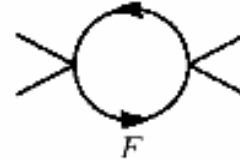
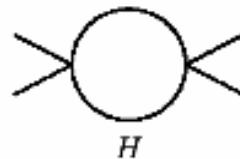
Minimumda vakum beklenti değeri sıfırdan farklı!!

Kendiliğinden Simetri kırınımı !

$\lambda\phi^4$ vs $\sim - (m_f/v)^4$

Bu parametreler hakkında hiç bir şey bilmiyoruz; ancak:

Radyatif düzeltmeler:

$$M_H^2 \sim \lambda v^2 \longrightarrow 130 \text{ GeV}$$

Bildiğimiz evrenin temel yapıtaşları

The Standard Model 4

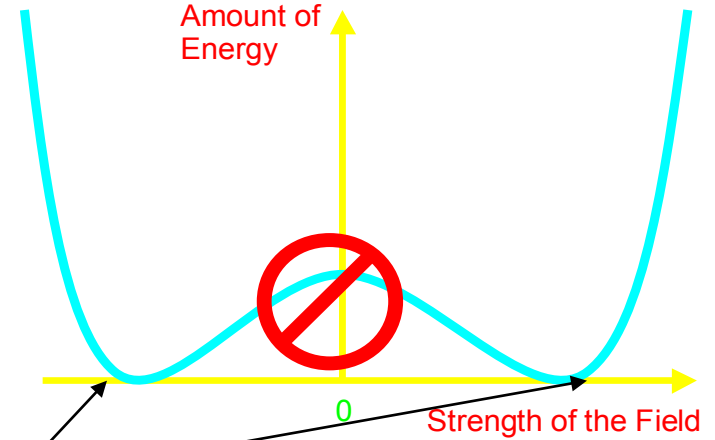
	Fermions			Bosons	
Quarks	u up	c charm	t top	γ photon	Force carriers
	d down	s strange	b bottom	Z Z boson	
	V_e electron neutrino	V_μ muon neutrino	V_τ tau neutrino	W W boson	
e electron	μ muon	τ tau	g gluon		
Higgs* boson					

Source: AAAS *Yet to be confirmed

Dört temel kuvvet

- Kütleçekim
- Zayıf
- Elektromanyetik
- Güçlü

Bu durum kırılmış bir simetrinin sonucu

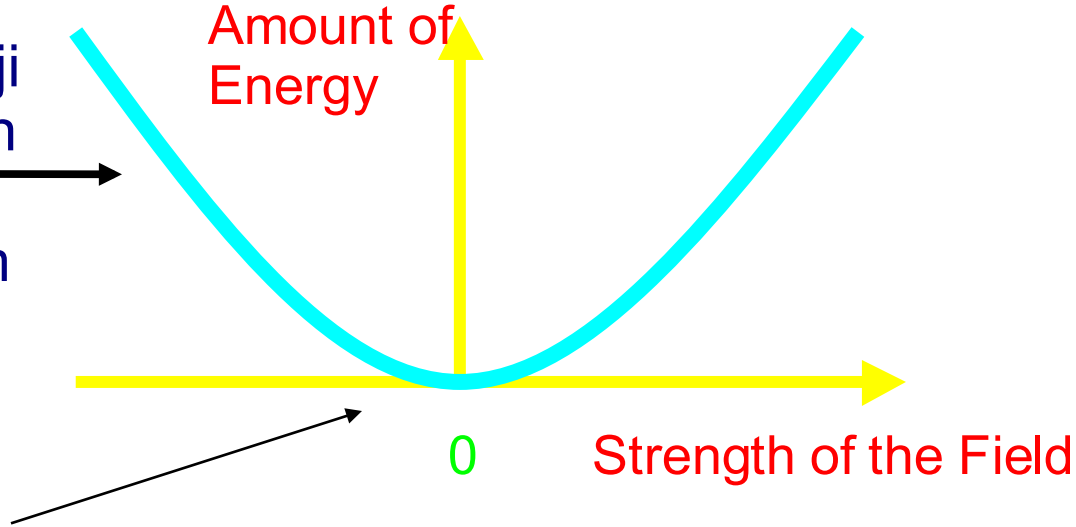
Evren pozitif veya negatif Higgs alanlı duruma yerleşmiş...

Higgs parçacığı henüz saptanmamıştır

Evren ve Simetri

Bütün alanlar (kütleçekim, elektromanyetik,...vs) enerjiye sahiptir. Boş bir hacimin elektrik alanı ile dolduğunu düşünelim. Burada bir parçacık mevcut olmasa bile enerji vardır. Enerji, elektrik alanının gücüne (strength) bağlıdır.

Bir alanın enerji diyagramı: Alan sıfır olduğunda enerji minimum değerinde

Evren mümkün olan en düşük enerji değerine yerleşir.

Bu simetrik bir evrendir ve bu evrende hiçbir şey gerçekleşmez.

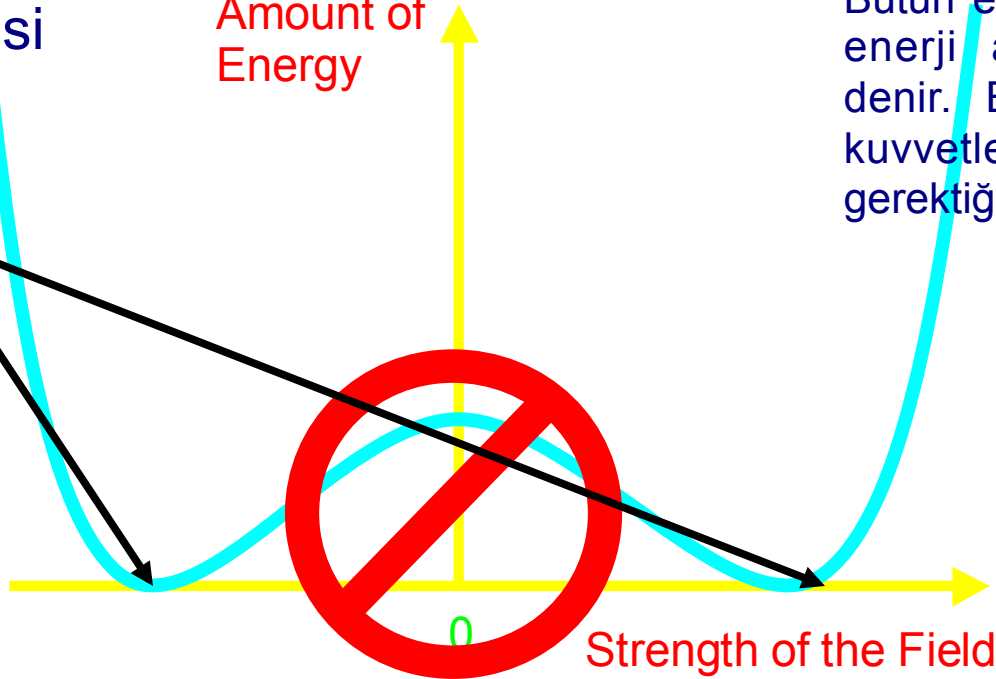
Kendiliğinden Simetri Kırınımı

Enerji - Alan grafiği bir Meksika şapkasına benzerse ne olur?

Vakum enerjisi
2 en düşük
enerji düzeyi
durumuna
sahip

Amount of
Energy

Bütün evreni dolduran görünmez
enerji alanlarına Higgs alanı
denir. Bunlar parçacıkların ve
kuvvetlerin nasıl davranmaları
gerektiğini belirtir.

Evren pozitif
veya negatif
Higgs alanı
durumuna
yerleşir.

Dört temel kuvvet yerine, bir kuvvet ve bir çok görünmez Higgs alanı var ki, bu alanlar bu kuvveti 4 ayrı kuvvet gibi gösteriyorlar. Bu çözüm aynı zamanda Büyük Patlamanın ilk anlarındaki enflasyon sorununa da cevap veriyor.

Higgs parçacığını bulmak yetmiyor (quantum divergencies of Higgs)

- Elektronun kendisini itmesi gibi Higgs de kendini itmekte ve noktasal bir parçacık olması için çok büyük enerjilere ihtiyaç duymakta

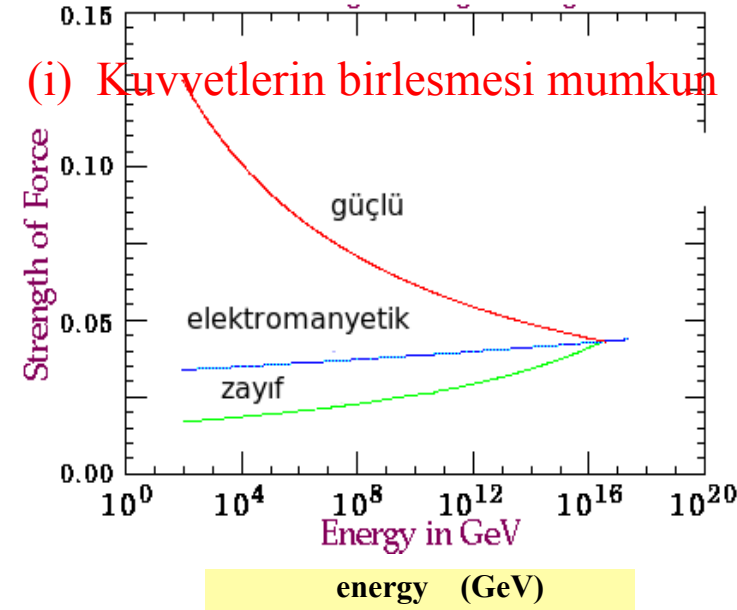
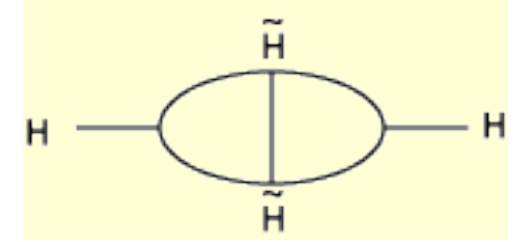
Elektroweak kuramın çöküşü ..(naturalness problem)

Fermiyon – bozon simetrisi

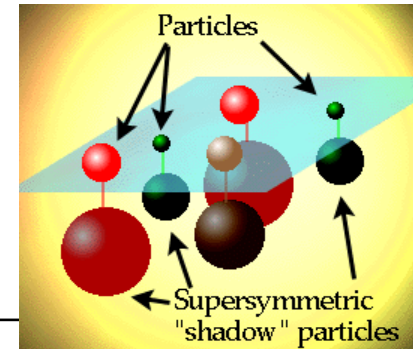
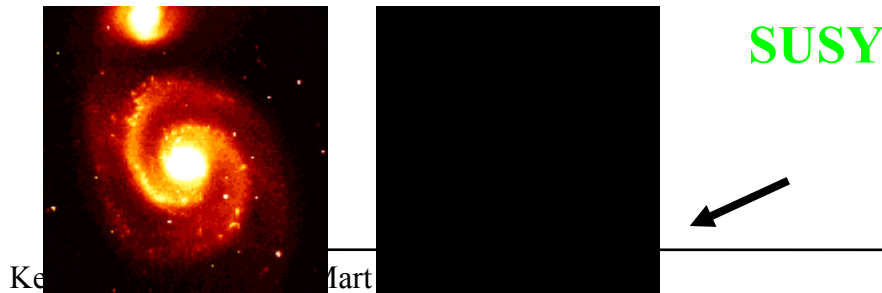
Standart Modelin ötesinde yeni fizik arayışları:

süpersimetri (SUSY) → kuantum ırsamalarını düzeltir

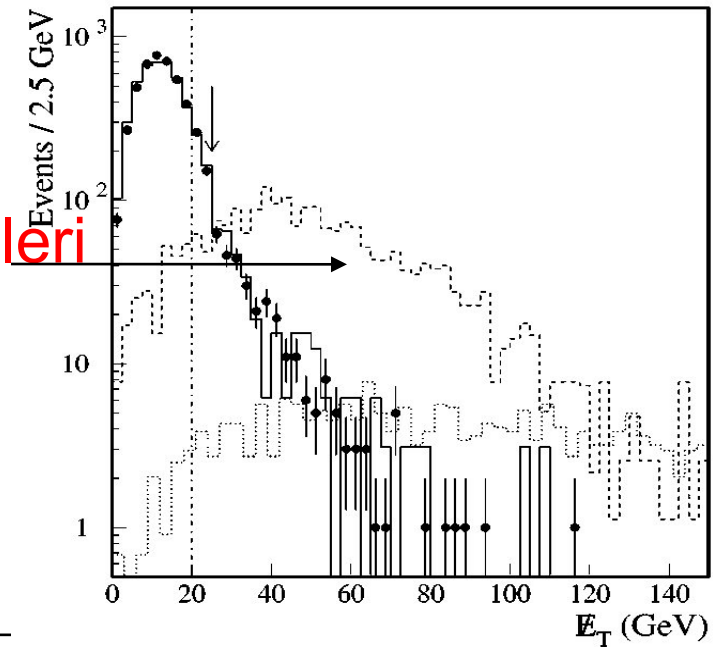
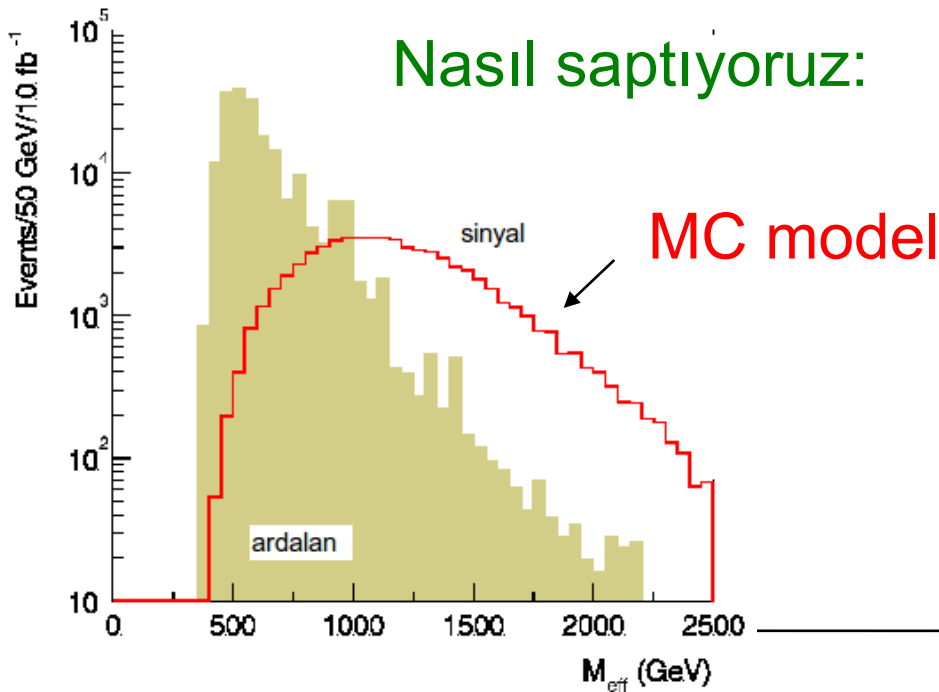
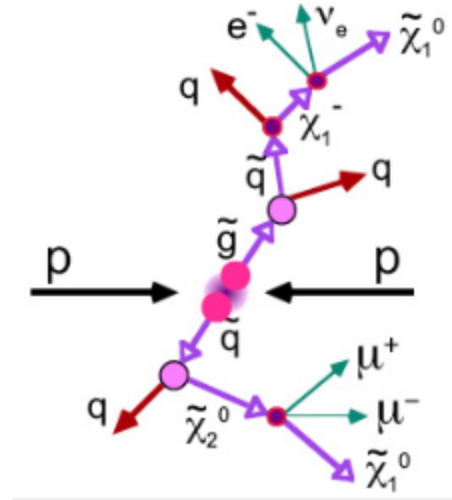
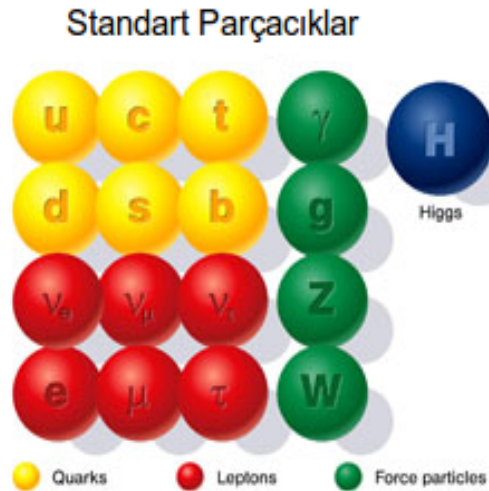
Quark	↔	Squark	spin=0
Top		Stop	
Electron		Selectron	
Wino		W	spin=1/2
Higgsino		H	

(ii) Supersimetri evrendeki **karanlık madde** iyi bir aday

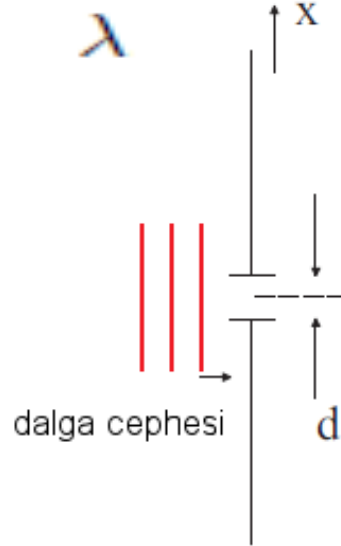
Süpersimetrik Parçacıklar (Henüz gözlenmedi)

Klasik ve kuantum “belirsizlikleri”

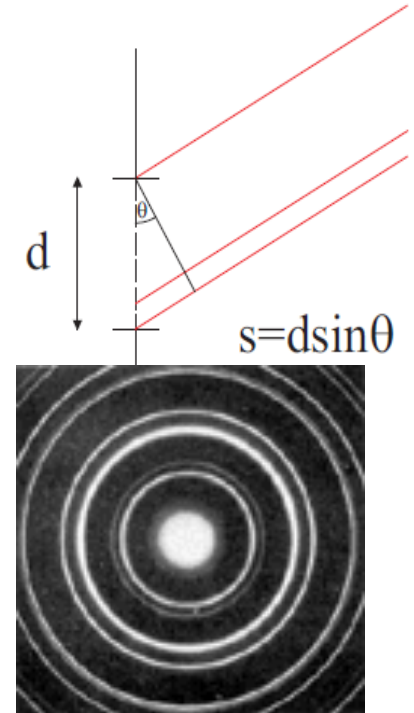
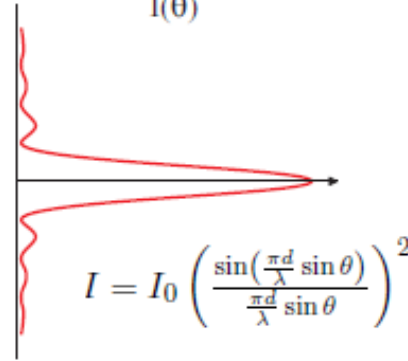
Klasik fizik:

dalga boyu:

Kırınım koşulu:

$$d \gg \lambda$$

Kuantum fiziği:

momentum $p = \frac{h}{\lambda}$

Elektromanyetik dalga ya da temel parçacık (elektron,..vb)

Momentumdaki belirsizlik

$$\Delta p_x \gtrsim p \sin \theta_{\min} = \frac{h}{\lambda} \cdot \frac{\lambda}{d} = \frac{h}{d}$$

Planck sabiti

Konumdaki belirsizlik

$$\Delta x = d$$

$$\Delta x \Delta p \geq \frac{h}{4\pi} = \frac{\hbar}{2}$$

Heisenberg belirsizlik ilkesi

Klasik fizikte ve kuantum fiziğinde benzerlikler / farklılıklar

Klasik fizikte belirsizlik

$$\Delta p_x \gtrsim p \sin \theta_{\min}$$

$$\Delta x = d$$

$$\Delta p \Delta x \gg h \quad \iff \quad \text{Klasik boyut}$$

$$\Delta p \Delta x \sim h \quad \iff \quad \text{Kuantum boyutu}$$

$$\Delta p \Delta x \ll h \quad \iff \quad \text{yasak boyut}$$

$$h = 6.6 \times 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s} \rightarrow \text{Planck sabiti}$$

Sonuç:

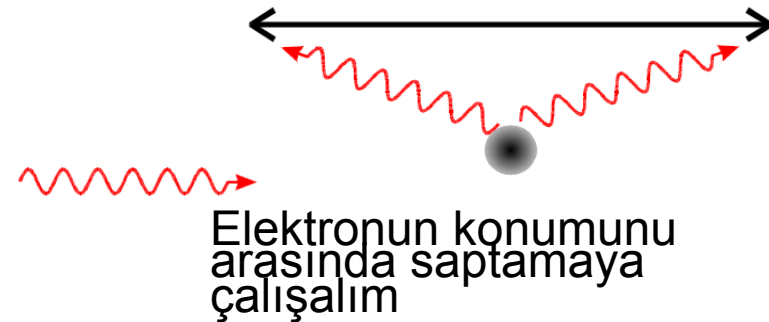
"klasik fizik belirlenmecidir kuantum fiziği belirlenemezcidir"

önermesi doğru değildir.

Kuantum boyutlarda belirsizlik

$$\Delta p_x \gtrsim p \sin \theta_{\min}$$

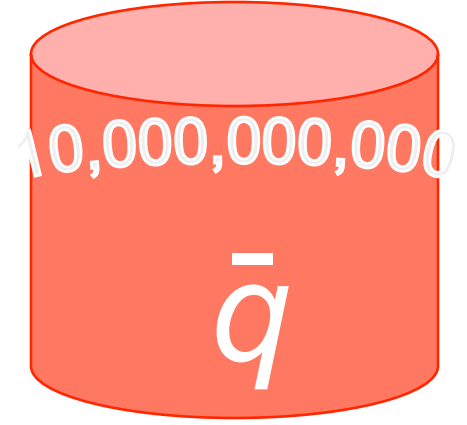
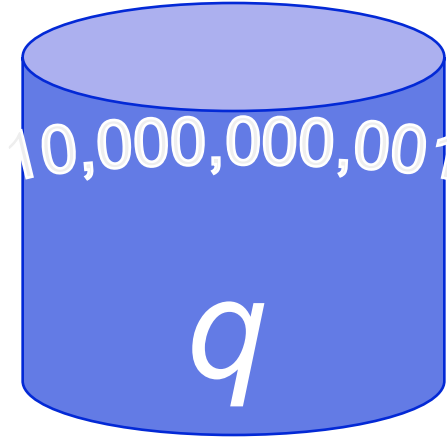
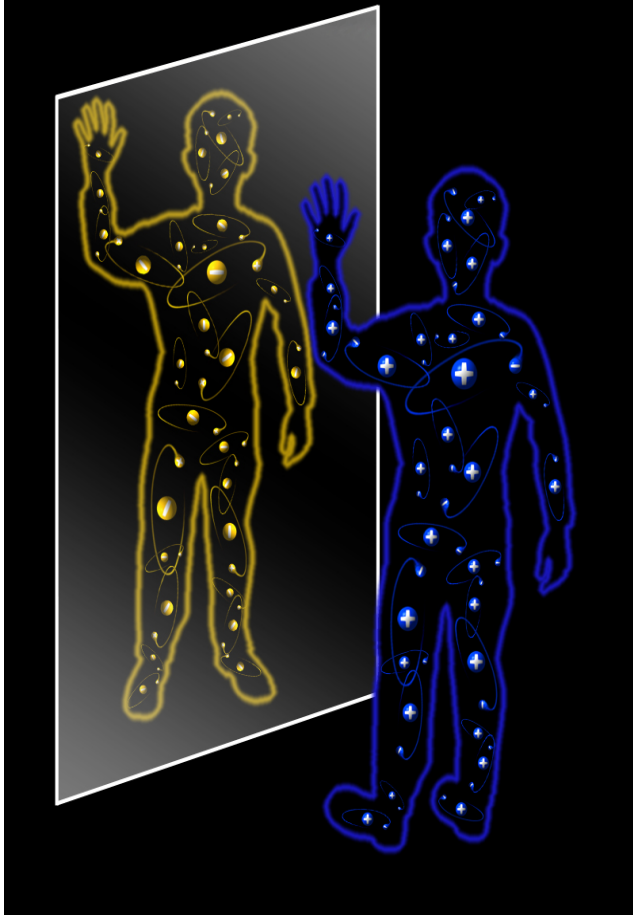
$$\Delta x = d$$

$$\Delta p \sim h/\Delta x$$

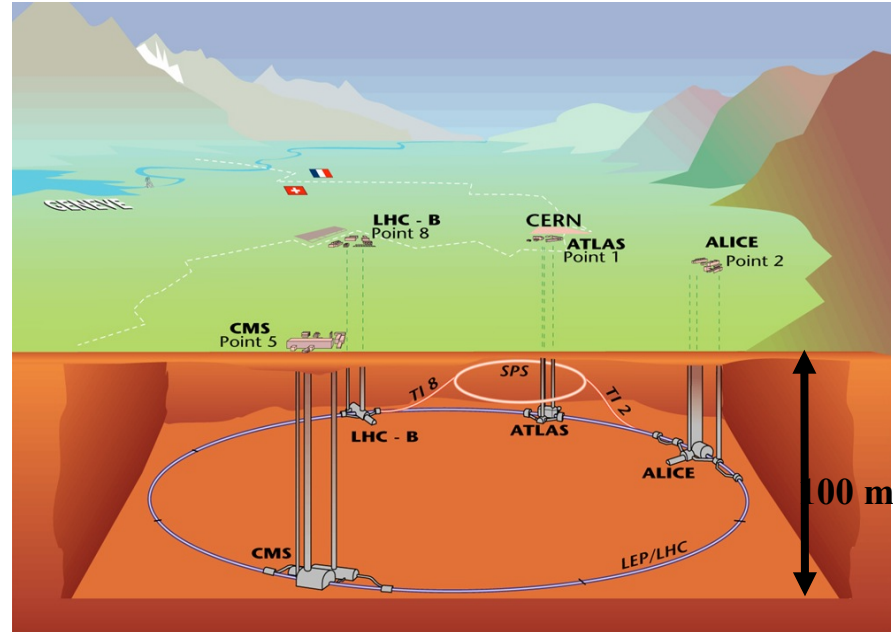

Aynadan bakmak: Madde ve Antimadde ?

+1

Madde-antimadde simetrisinin yokluğu

CERN'deki deneylerde
çözüm aranan sorulardan biri

Küçük nesneleri "görmek"

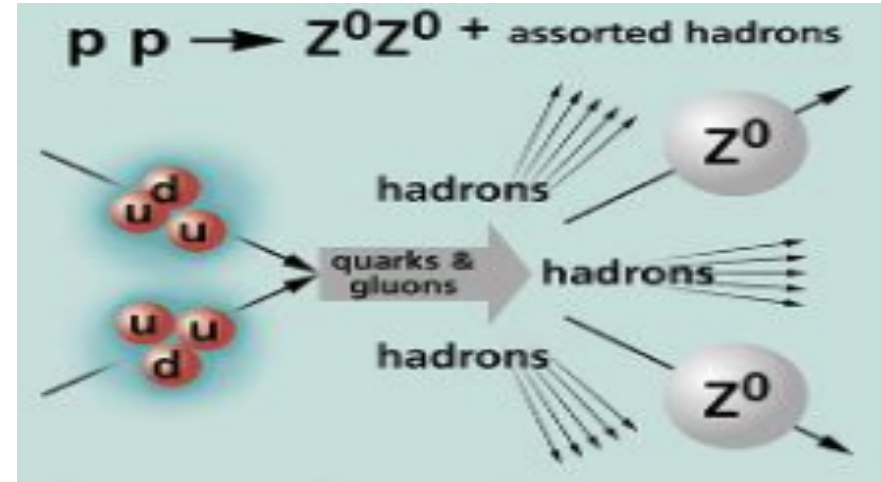
Dalga boyu $\sim 1/\text{enerji}$

Kuarkları görmek için $\sim 1 \text{ GeV}$ enerji gerekir (yoğunlaşmış enerji)

Protonun kütlesi $\sim 1 \text{ GeV}/c^2 = 1.783 \times 10^{-27} \text{ kg}$
1 TeV = bir sivrisineğin kanat çırpışı

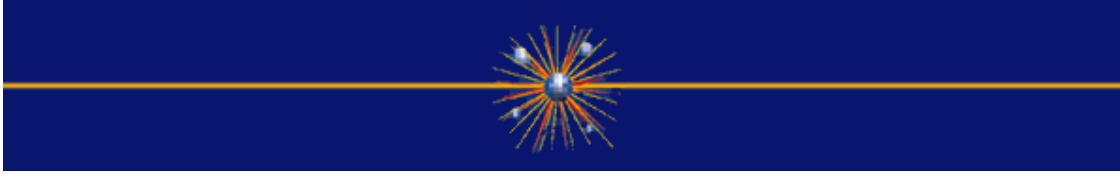

Arşimed Romalılara karşı
Siraküza savaşı (213 -211 MÖ).

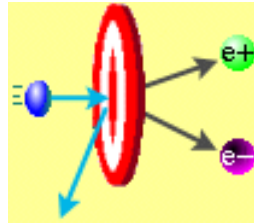

Bir sivrisineğin enerjisini atom çekirdeği boyutlarına indirdiğimizde çok yoğun bir enerji elde ederiz (parçacık hızlandırıcıları)

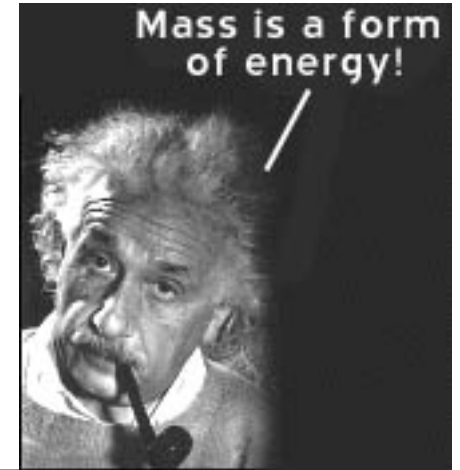
Neden hızlandırıcı kullanıyoruz?

- ✓ Temel Parçacıklar aynı zamanda dalga oldukları için atom altı parçacıkları görmemizi sağlar (ışığın dalga boyundan çok daha küçük nesnelere görmemiz için)
- ✓ yoğunlaşmış enerjiden başka parçacıklar üretmek için hızlandırıcıda parçacıklar çarpıştırılır

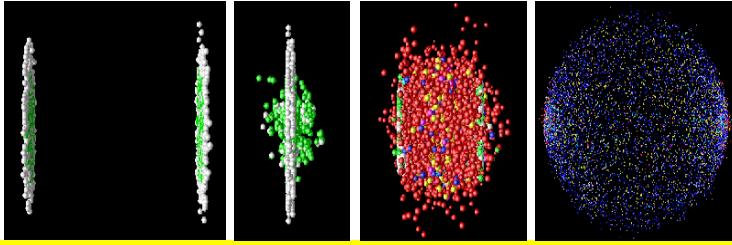
$$E=Mc^2 !$$

Enerjinin yoğunlaşması:

25 Milyar kilowat-saat enerji = bir gram madde.

Enerji=madde

Çevremizde gördüğümüz her şey şu 3 temel parçacığın kombinasyonlarından oluşur:

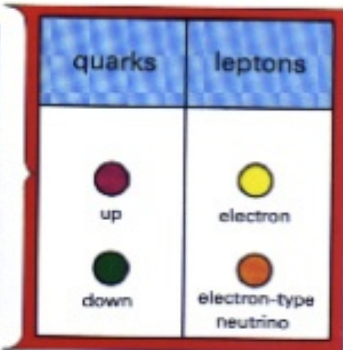
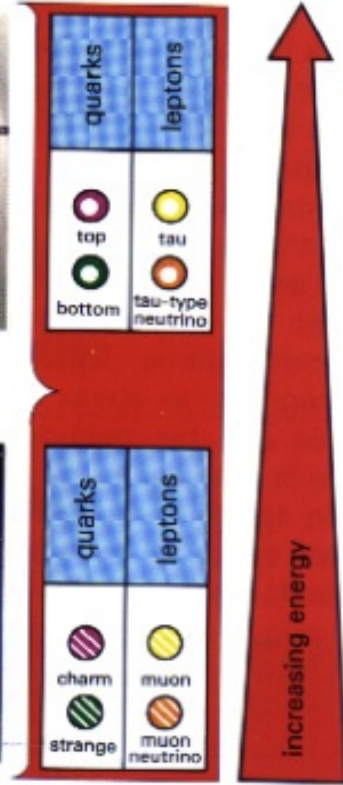
elektron
u kuark
d kuark

Bunların dışında başka parçacıklar da vardır, ama onlar saniyenin trilyonlarca kez küçük bir anında yok olurlar.

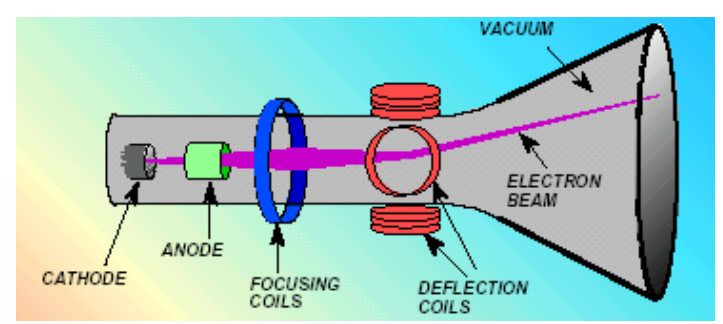
Ayrıca her parçacığın, bir de karşıt parçacığı vardır (zıt elektrik yüküne sahip).

Toplam 6 kuark (ve 6 anti-kuark) ile 6 lepton (ve 6 anti-lepton) temel parçacık vardır.

Peki bu parçacıkları nasıl görürüz?

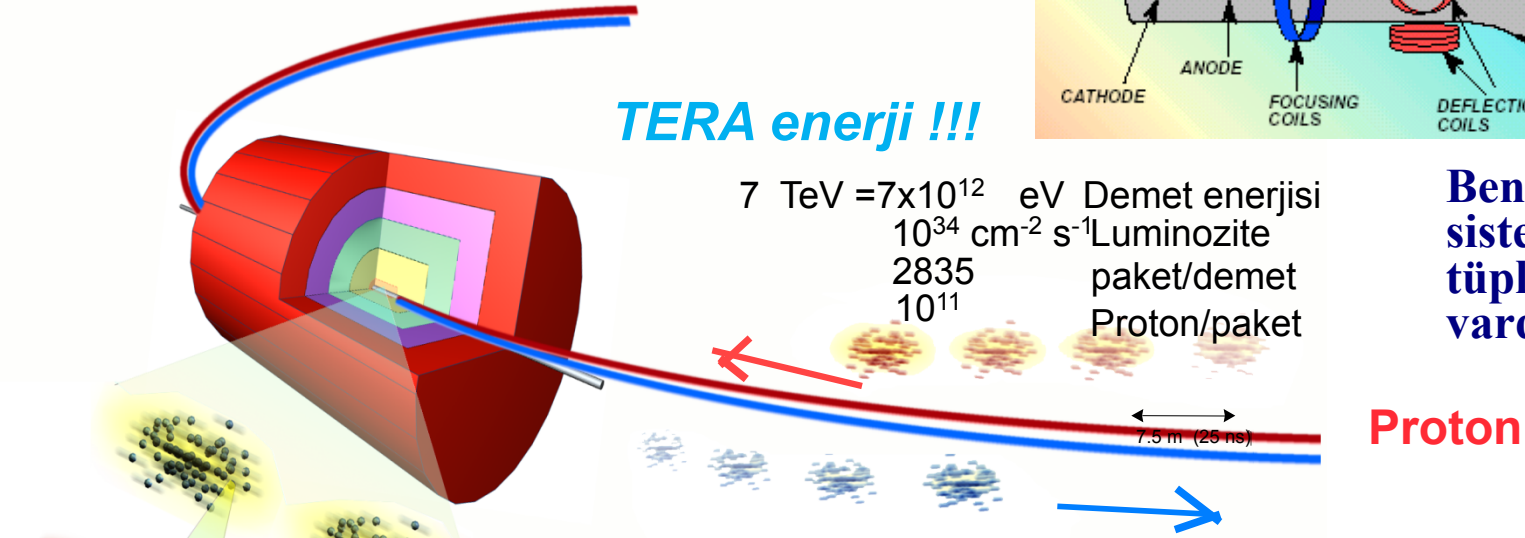
CERN'deki Büyük Hadron Hızlandırıcısındaki (LHC) çarpışmasında maddenin temel varlıklarını görmekteyiz.

TERA enerji !!!

7 TeV = 7×10^{12} eV Demet enerjisi
 $10^{34} \text{ cm}^{-2} \text{ s}^{-1}$ Luminozite
2835 paket/demet
 10^{11} Proton/paket

Benzer bir sistem TV tüplerinde vardır

Proton

7 TeV

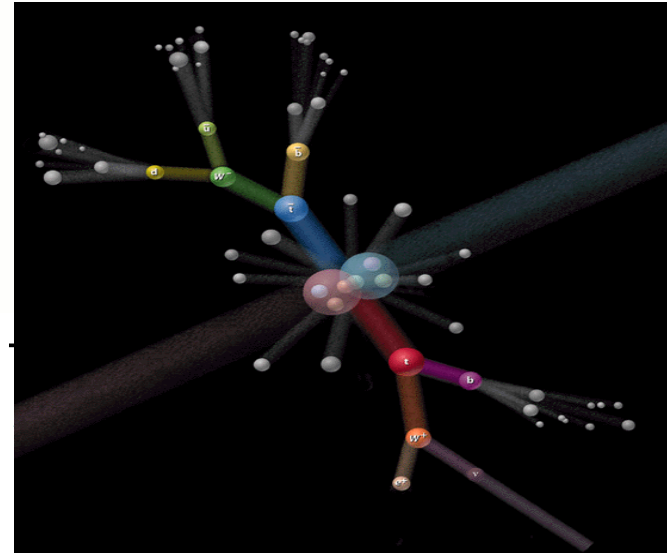
Proton

Çarpışan demetler $4 \times 10^7 \text{ Hz}$

Proton çarpışmaları 10^9 Hz

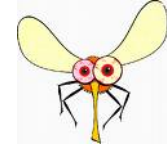
Parton çarpışmaları

Yeni parçacık üretimi 10^5 Hz
(Higgs, SUSY, ...)

7 TeV 'lik protonun enerjisi 10^{-6} J

Sivrisineğin enerjisi:

Peki neden sivrisinekleri kullanamıyoruz?

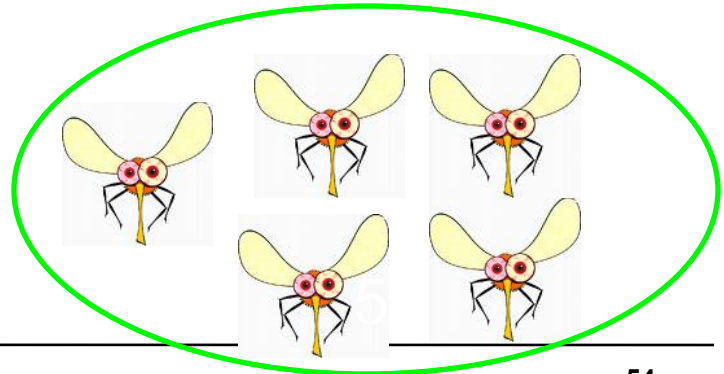
Çünkü $N_{\text{Avogadro}} = 6.022 \times 10^{23} \text{ (mol)}^{-1}$

Sivrisineğin enerjisi $\sim 10^{22}$ atom çekirdeği arasında dağılmıştır.

öte yandan her ışın demetinde biriken enerji:

2808 demet $\times 10^{11}$ proton/demet $\times 7$ TeV/proton = 360 MJ

~ 100 kg TNT ya da bir uçak gemisinin 8 mille yol alırkenki enerjisi.

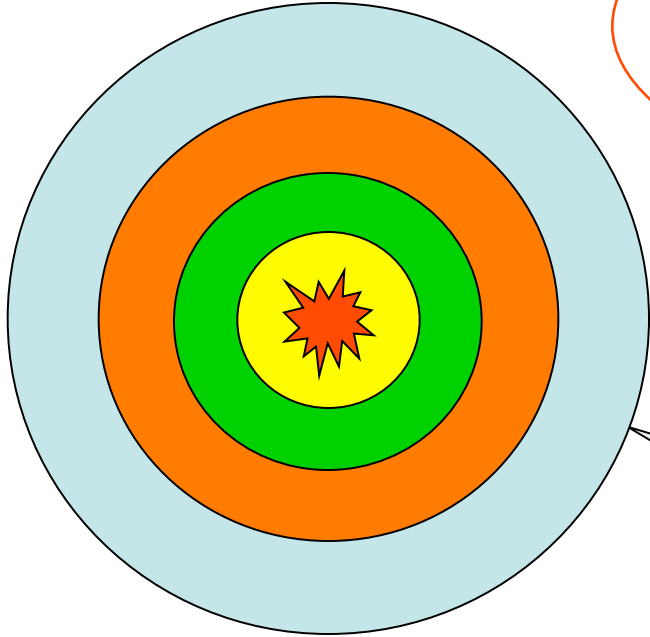
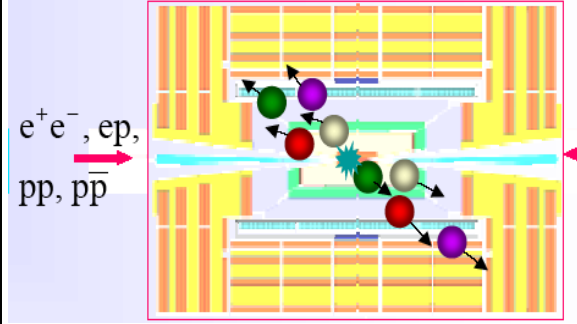

Dedektörler

CERN'de 40 nolu ofis binası ve ATLAS dedektörünün temsili resmi

Çarpışmadan çıkan parçacıkları yakalamak için her tarafı kapalı dedektörler kullanmak gerekir

Çarpışma noktasının etrafında farklı dedektör katmanları bulunur

Modern Dedektör Sistemleri

Superiletken Miknatıs , 4 Tesla

Muon Barrel
Drift Tube
Chambers (DT)
Resistive Plate
Chambers
(RPC)

Merkezi Hadron
Kalorimetresi
(Hcal) Plastic
scintillator/brass
sandwich

Elektromanyetik
Kalorimetre (Ecal)
76k scintillating PbWO4
crystals

İz bulucu

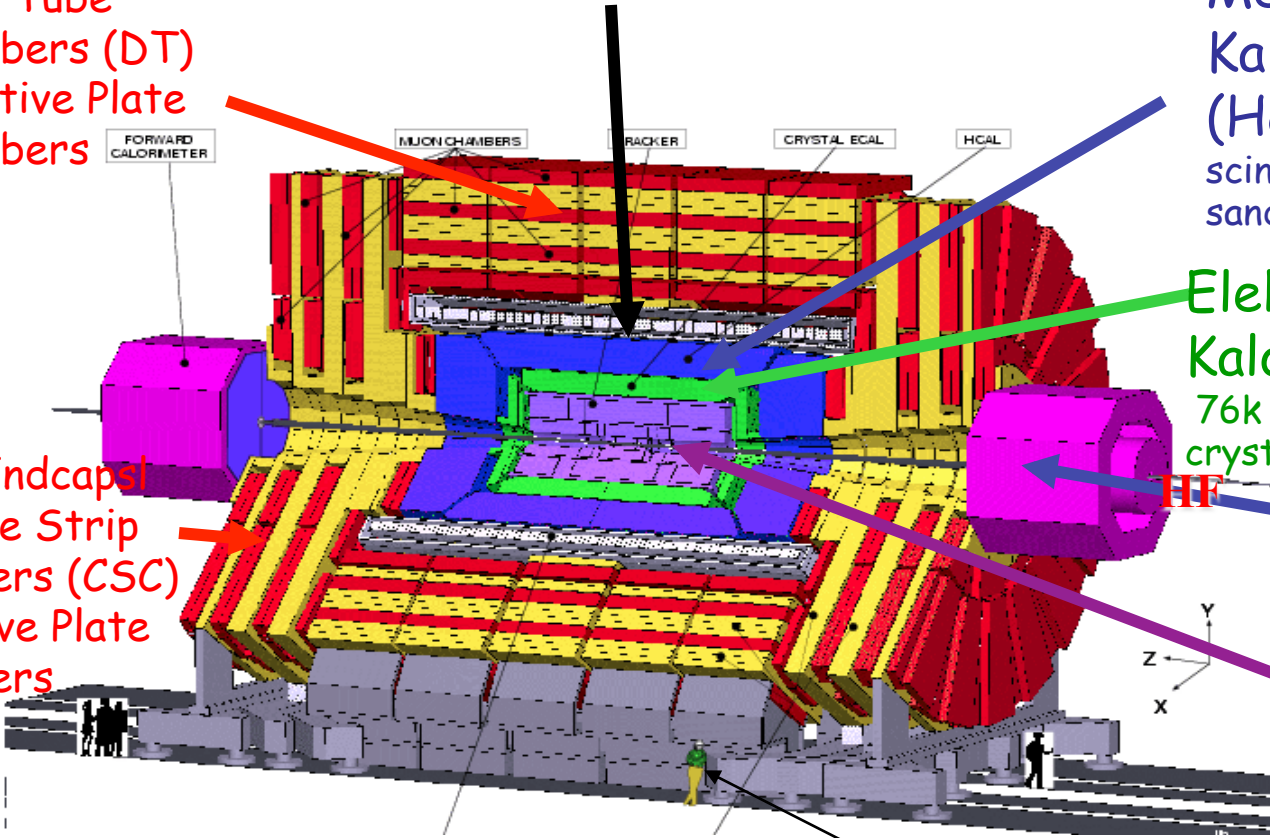
Pixels
Silicon Microstrips
210 m² of silicon sensors
9.6M channels

Muon Endcaps
Cathode Strip
Chambers (CSC)
Resistive Plate
Chambers
(RPC)

CMS dedektörü

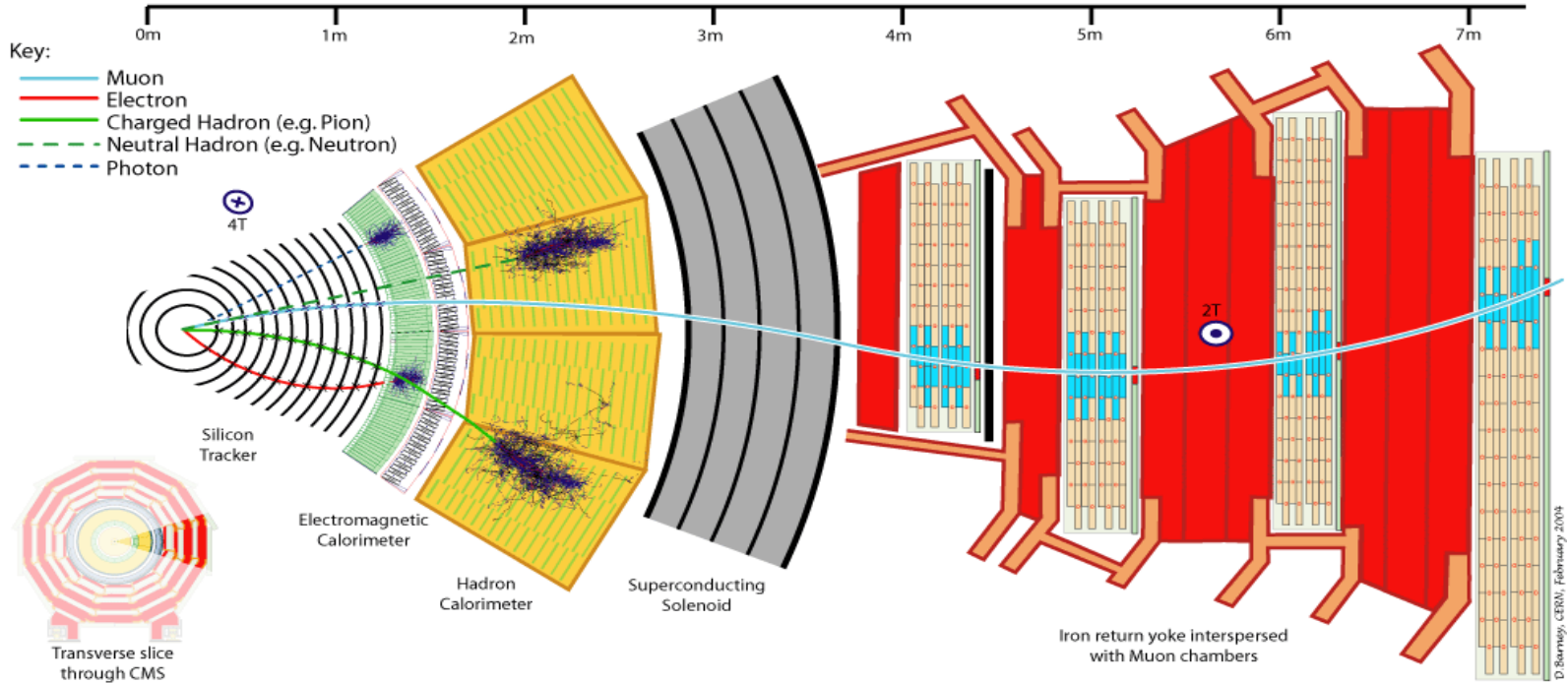
Toplam ağırlık	12500 t
Çap	15 m
Uzunluk	21.6 m

fizikçi !

Dedektör teknikleri

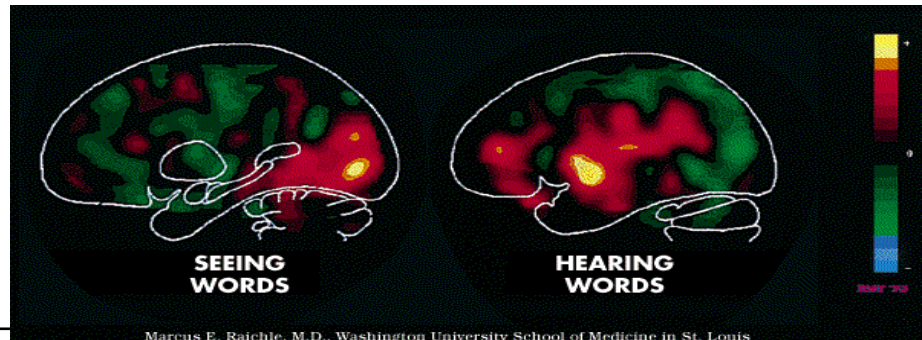

CMS dedektörü, 21.6 metre uzunlugunda ve 14.6 metre çapında

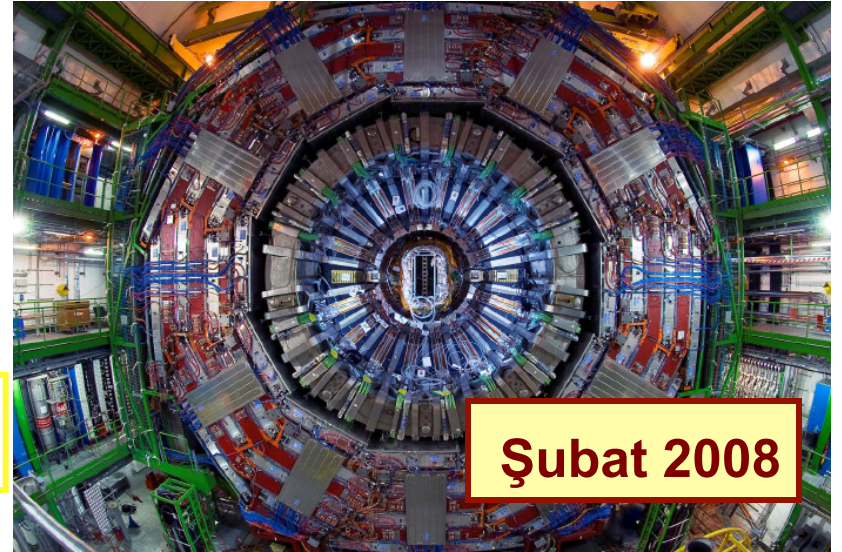
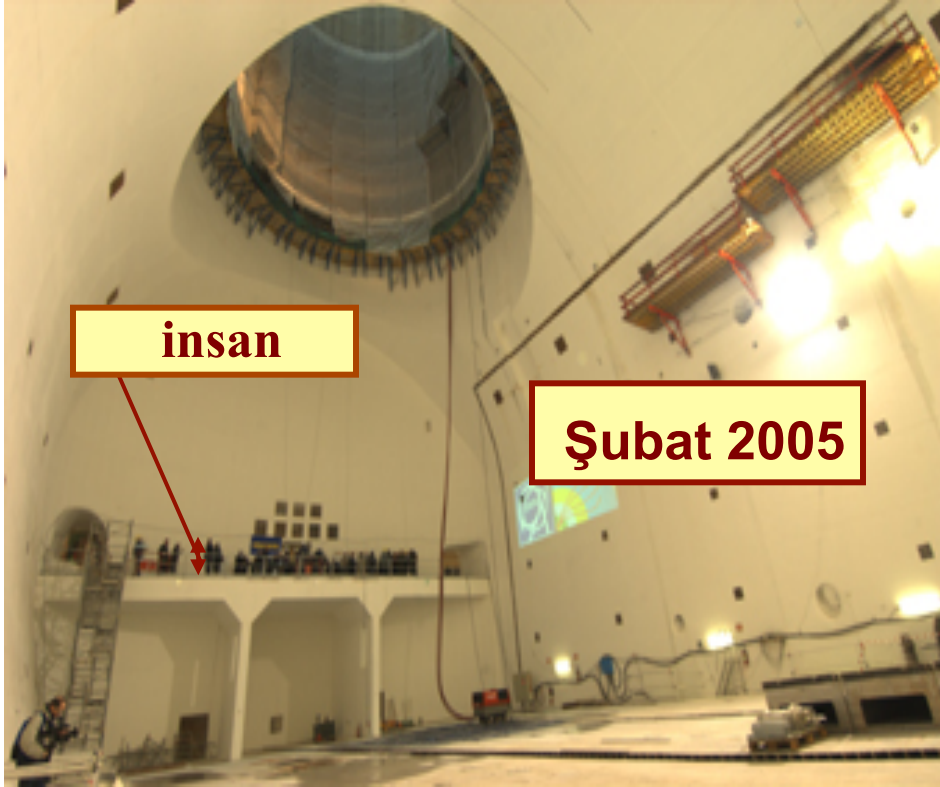
dedektor tekniklerinin tipta uygulanisi:

Tomografi yöntemleri (röntgen, MR, PET,...)

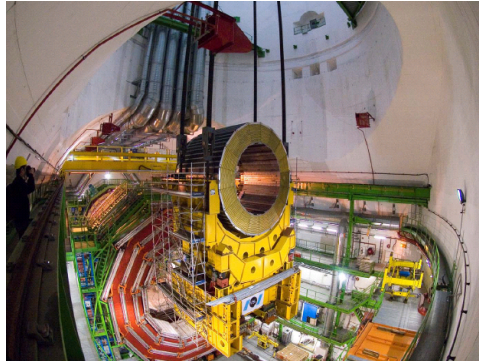
Proton terapisi, Iyon terapisi

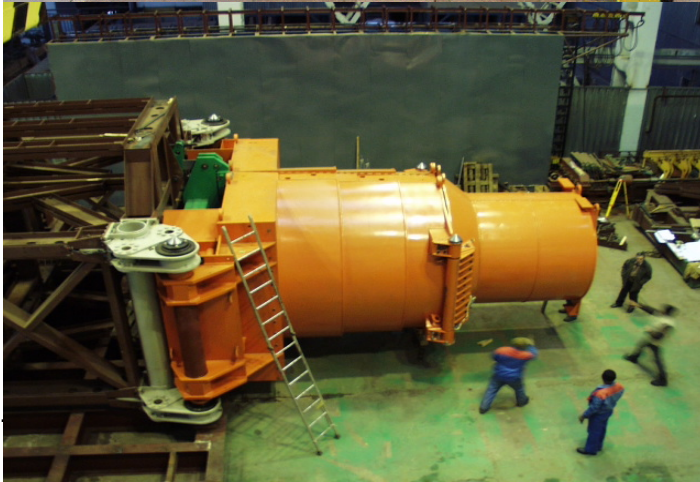
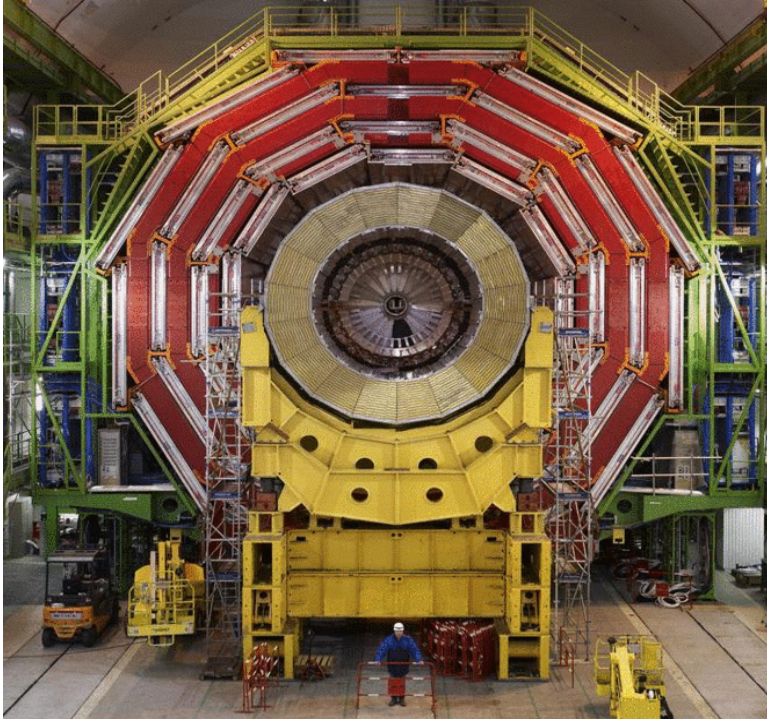
CMS yerlestigi Deneş Mağarası

CMS dedektörü
magaranin icinde

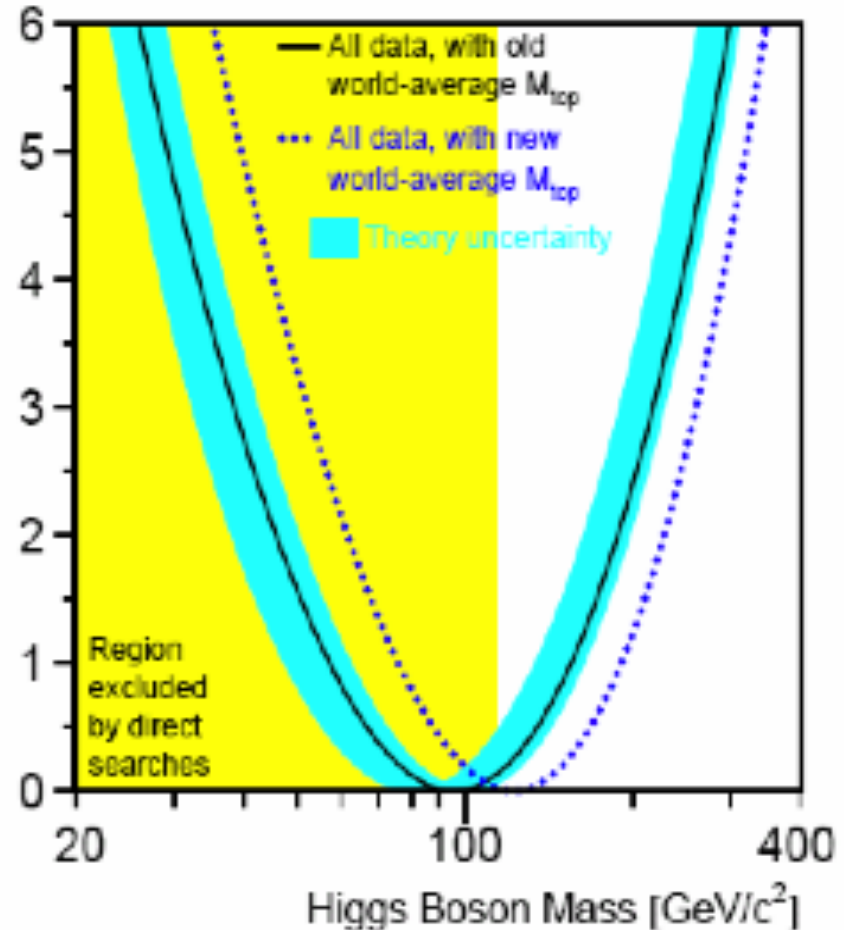
LHC ve CMS resimleri

Tanrının Belası Higgs

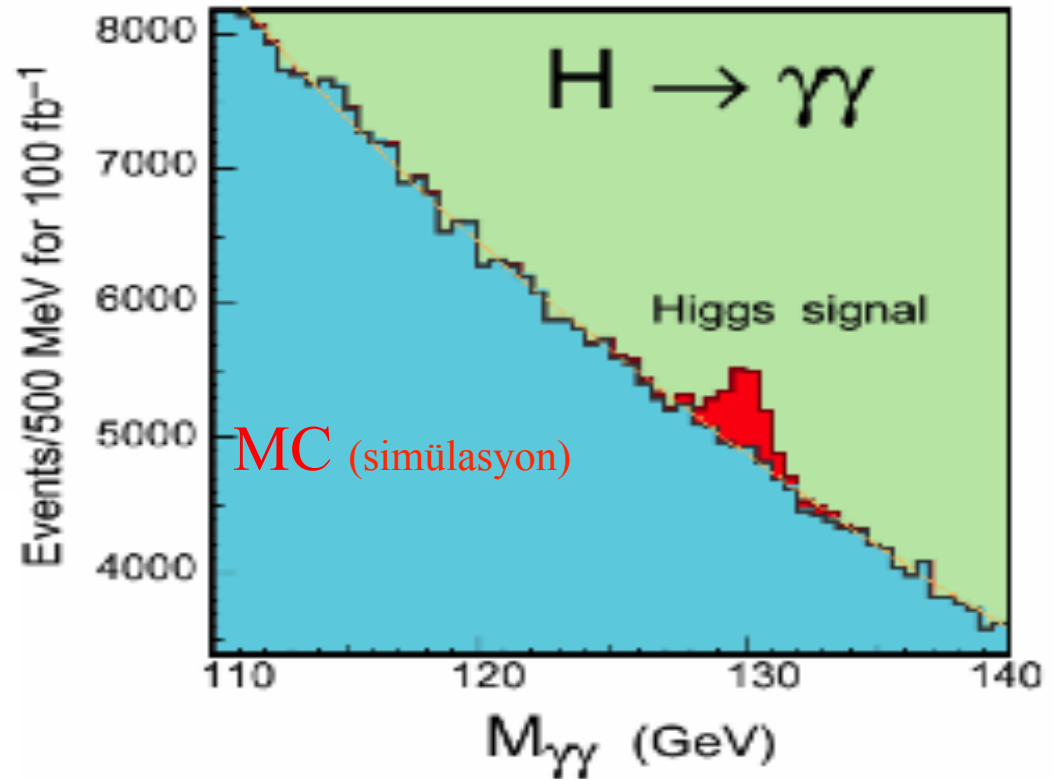
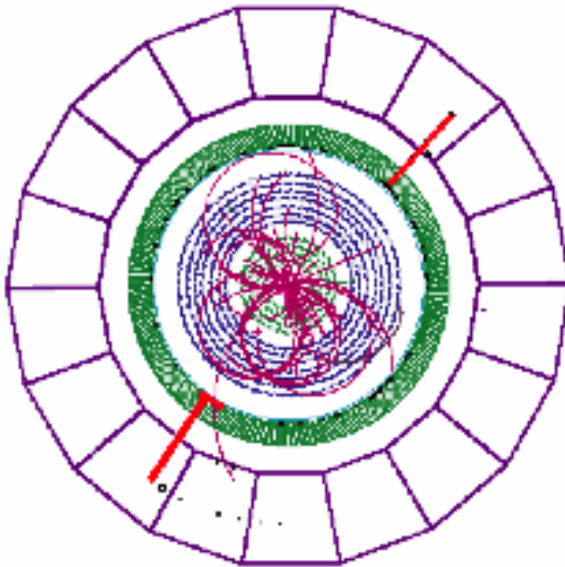
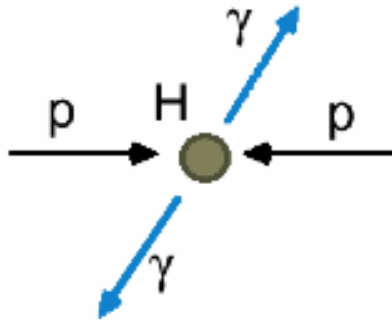
- 1964'de, birbirinden bağımsız 3 grup 'Higgs' mekanizmasını ortaya atar: Robert Brout ve Francois Englert; Peter Higgs; ve Gerald Guralnik, C. R. Hagen, ve Tom Kibble
- 2011'de tek bildiğimiz Higgs'in 115 GeV'den daha 'ağır' oluşu

	Measurement	Pull	Pull	$\Delta\chi^2$
			-3 -2 -1 0 1 2 3	
m_Z [GeV]	91.1871 ± 0.0021	.08		
Γ_Z [GeV]	2.4844 ± 0.0024	-.56		
$\sigma_{had}^{e^+e^-}$ [nb]	41.544 ± 0.037	1.75		
R_{had}	20.758 ± 0.024	1.16		
$A_{had}^{3\gamma}$	0.01701 ± 0.00095	.80		
$A_{had}^{\gamma\gamma}$	0.1483 ± 0.0051	-.21		
$A_{had}^{\gamma Z}$	0.1425 ± 0.0044	-1.07		
$\sin^2\theta_{eff}^{had}$	0.2321 ± 0.0010	.60		
m_W [GeV]	80.350 ± 0.065	-.62		
R_b	0.21642 ± 0.00073	.81		
R_c	0.1674 ± 0.0038	-1.27		
$A_{had}^{3\gamma}$	0.0998 ± 0.0020	-2.20		
$A_{had}^{2\gamma}$	0.0852 ± 0.0037	-1.23		
$A_{had}^{\gamma\gamma}$	0.811 ± 0.025	-.95		
$A_{had}^{\gamma Z}$	0.830 ± 0.028	-1.48		
$\sin^2\theta_{eff}^{had}$	0.23099 ± 0.00025	-1.95		
$\sin^2\theta_W$	0.2255 ± 0.0021	1.13		
m_W [GeV]	80.448 ± 0.062	1.02		
m_t [GeV]	174.3 ± 5.1	-.82		
$A_{had}^{2\gamma}(m_Z)$	0.02804 ± 0.00065	-.05		

Düşük kütleli Higgs ($M_H < 140 \text{ GeV}$)

$H \rightarrow \gamma\gamma$

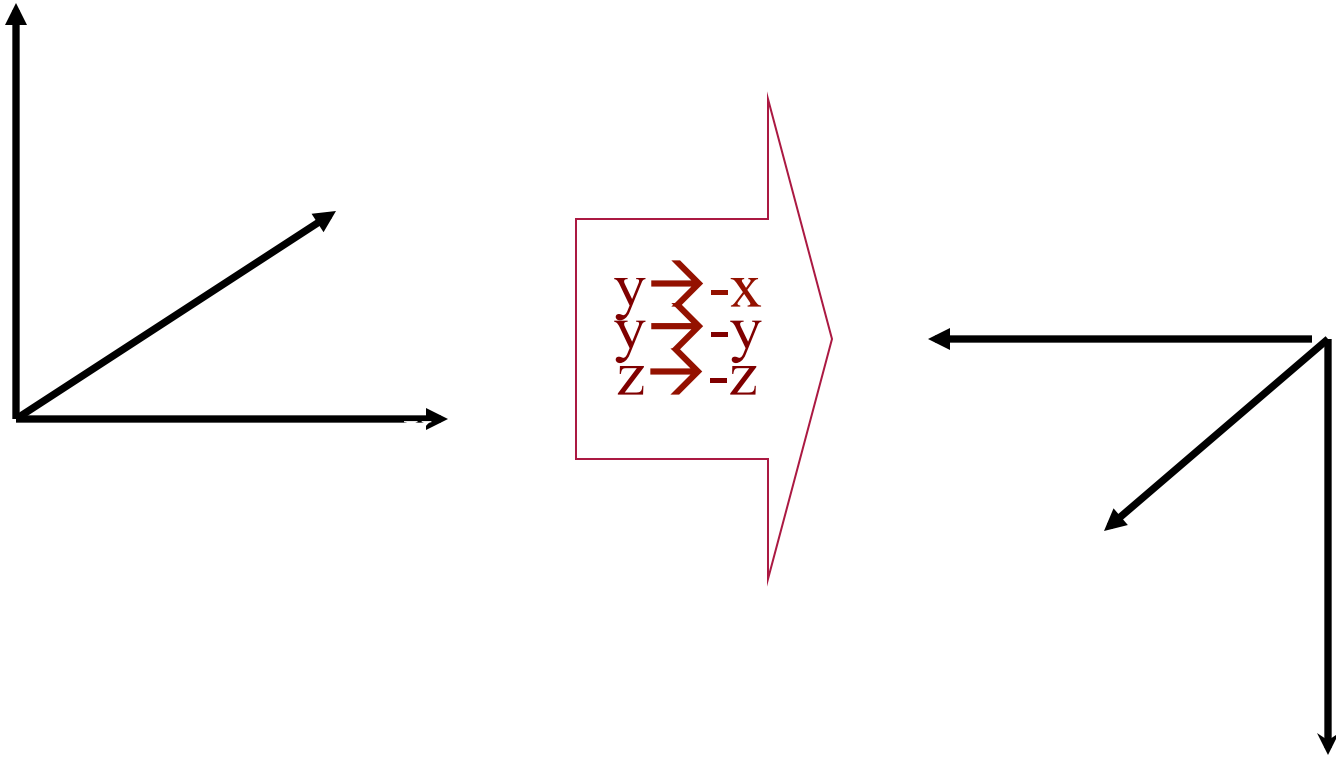
CP simetrisi ve kırınımı

Sürekli simetriler yanında kesikli simetriler de vardır:

- C – yük (zayıf etkileşimlerde korunmaz)
- P – parite (zayıf etkileşimlerde korunmaz)
- T – zaman

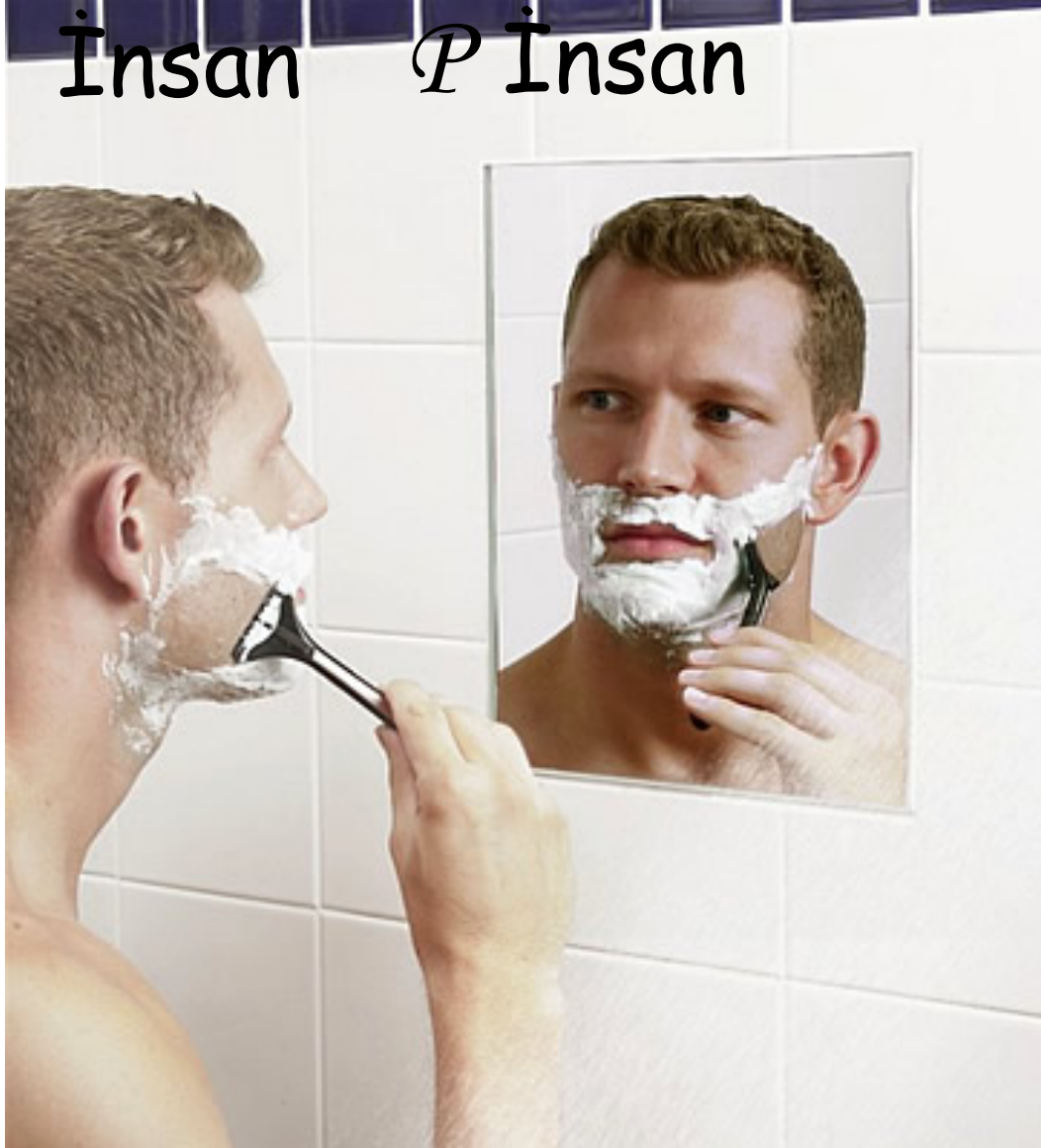
Deneyisel olgular: SM' de yeğin ve elektromanyetik etkileşimler C , P , T , CP , CT , PT ve CPT değişmezdir.

Parite dönüşümü

Adam bıçağı sağ eliyle tutuyor
Görüntü bıçağı sağ eliyle tutuyor

İnsan *P* İnsan

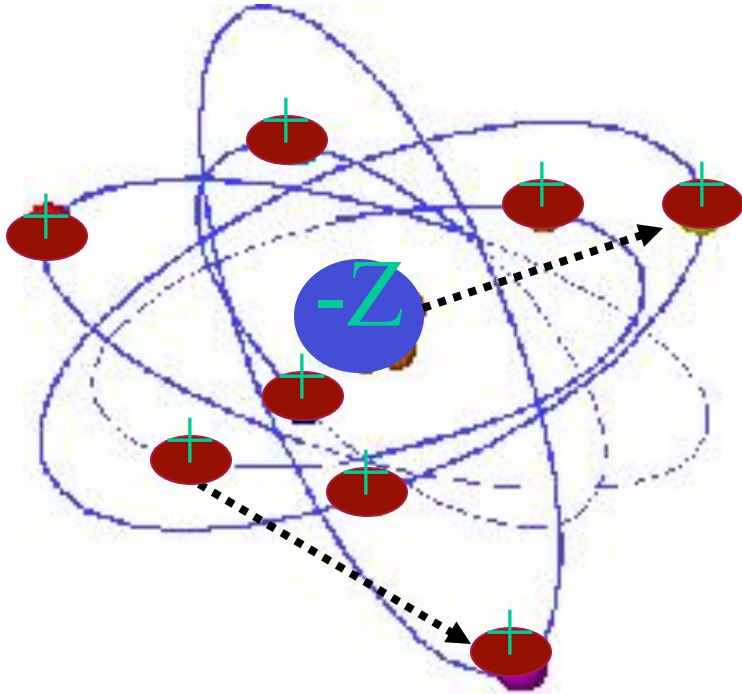
Kusursuz bir simetri çok da ilgi çekici değildir

Güzellik *naııtçe kırılmış simetri*

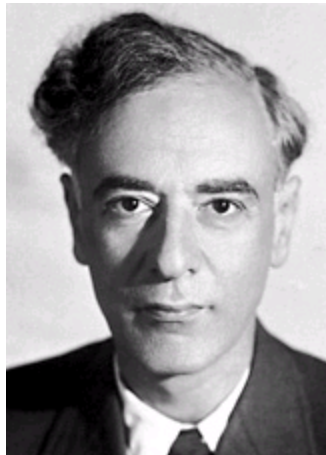
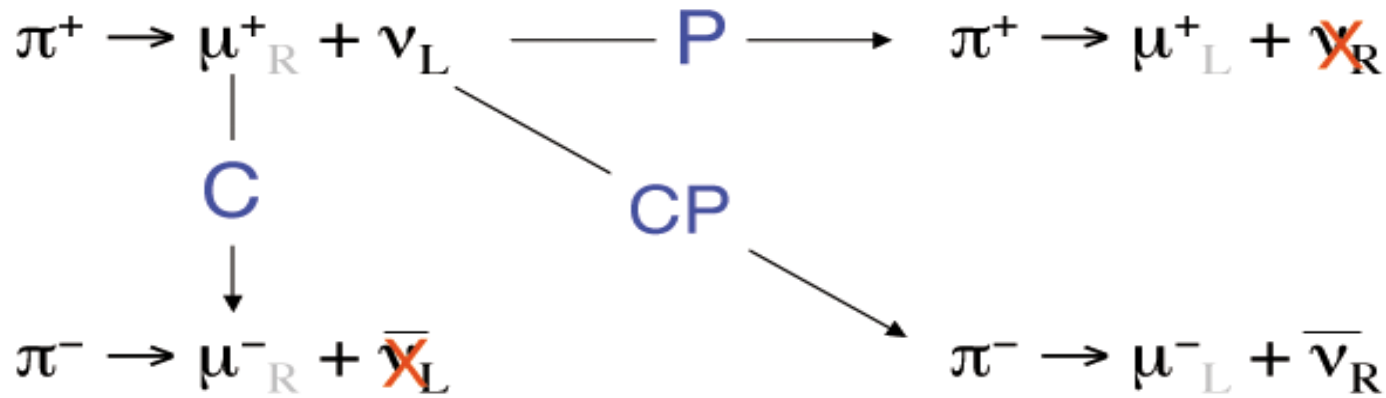

Yük simetrisi

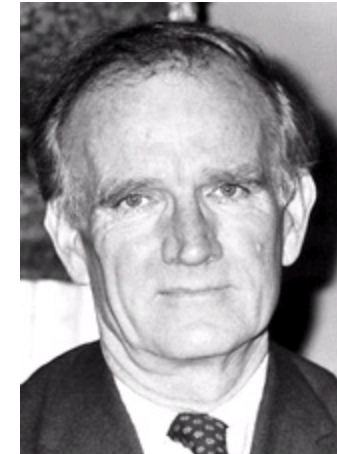

$$C: + \rightarrow - ; - \rightarrow +$$

$$C(+,-) \rightarrow (-,+)$$

*L.D.Landau, 1959:
CP-parite korunumu
hipotezi*

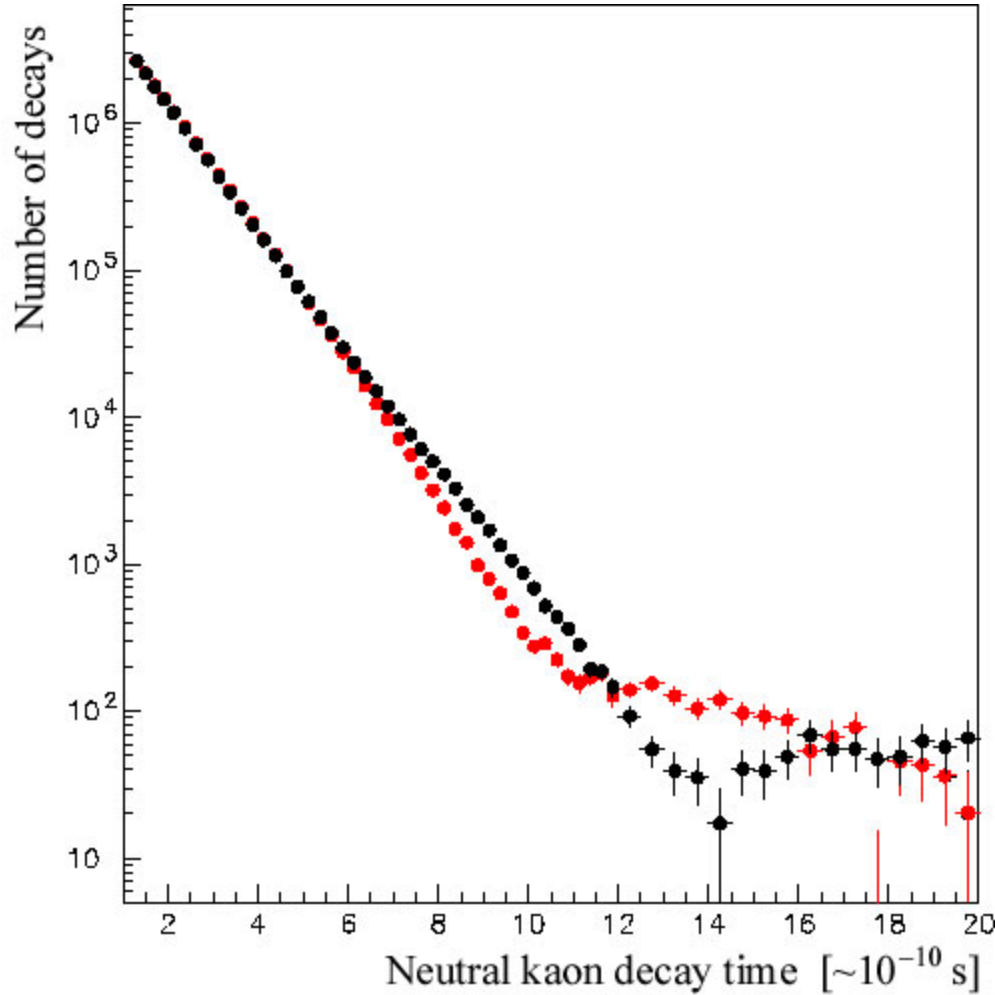

*J.Cronin, V.Fitch, 1964:
yüksüz K-mezonlarında CP-simetrisi
ihlalinin keşfi*

$$\Gamma(B^0 \rightarrow \psi K_S) \neq \Gamma(\bar{B}^0 \rightarrow \psi K_S)$$

$$K_S, K_L \neq K_+, K_-$$

Deneysel Parçacık Fiziği alanında: (CPLEAR 1999)

*Yüksüz kaon' un
bozunum zamanı*

*Yüksüz karşı- kaon
bozunum zamanı*

CP ihlali

CP-simetriyi ihlali üzerine BaBar ve BELLE gibi deneylerde çok daha hassas ölçümler yapıldı

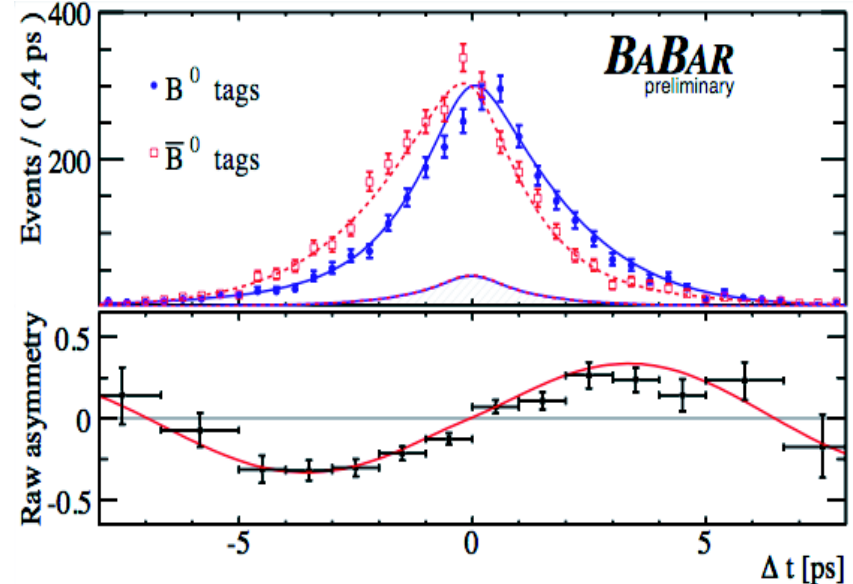
US ve Japonya'da yürütülen bu deneylerde $\Upsilon(4S)$ rezonansı ölçüldü:

$$e^+e^- \rightarrow \Upsilon(4S) \rightarrow B^0\bar{B}^0 \text{ or } B^+B^-$$

□ The CP asymmetry $A(t) = \frac{\Gamma(B^0 \rightarrow J/\psi K_S) - \Gamma(\bar{B}^0 \rightarrow J/\psi K_S)}{\Gamma(B^0 \rightarrow J/\psi K_S) + \Gamma(\bar{B}^0 \rightarrow J/\psi K_S)}$

$$A(t) = -\sin 2\beta \sin \Delta m t$$

□ **BABAR + BELLE :**
 $\sin 2\beta = 0.674 \pm 0.026$

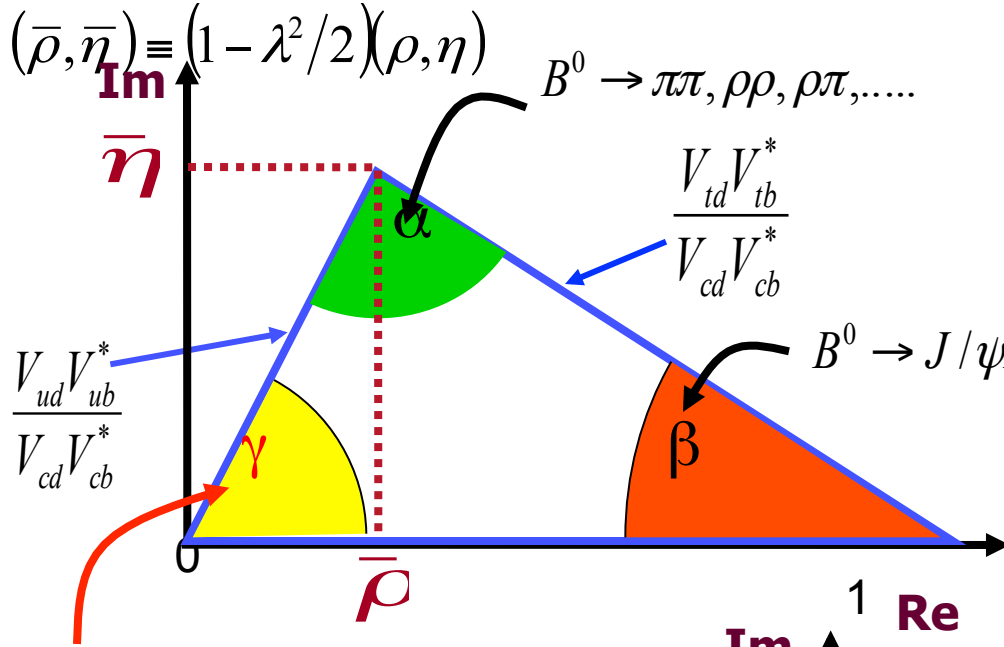
M. Kobayashi, T.Maskawa, 1974:
SM' de CP-simetrisi ihlali için
açıklama getirdiler

Fikir: etkileşmeyen parçacıkların **süperpozisyonu** zayıf etkileşimde
çeşni **özdeğerleri** meydana getiriler

Diğer bir deyişle, kütle terimi ve yüklü akım, etkileşim teriminde aynı
anda diyagonalize edilemez.

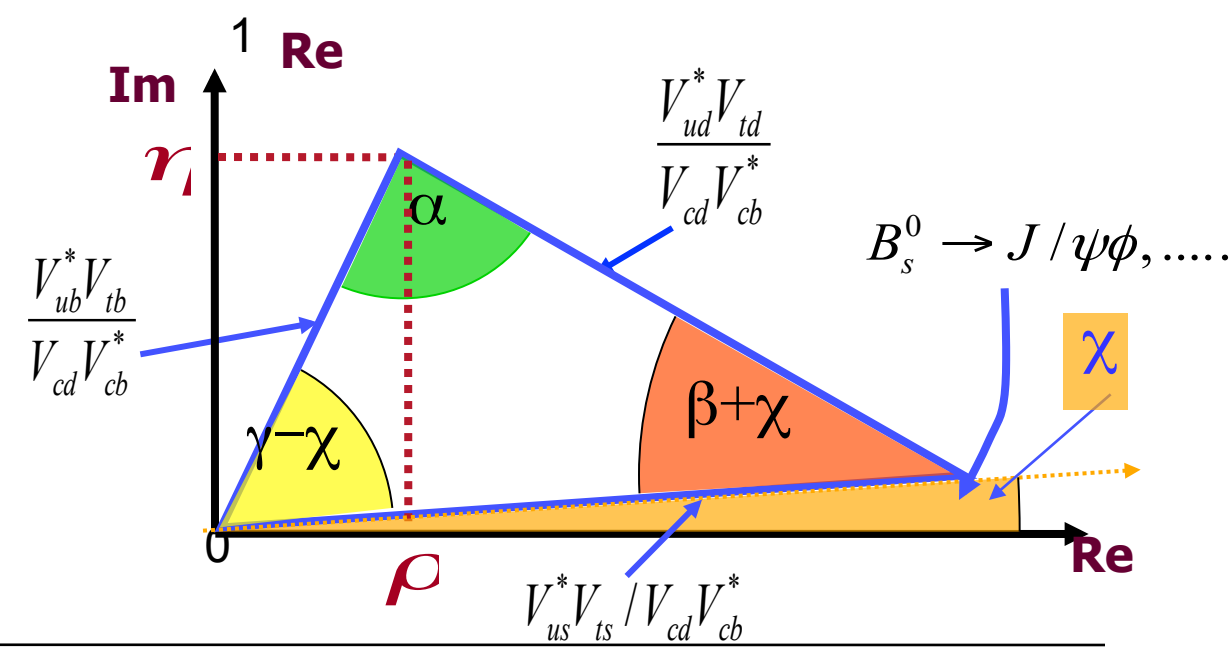
$$L_{\text{int}} = \frac{g_2}{\sqrt{2}} (\bar{u}_L, \bar{c}_L, \bar{t}_L) \gamma^\mu \hat{V}_{CKM} \begin{pmatrix} d_L \\ s_L \\ b_L \end{pmatrix} W_\mu^+ + h.c.$$

Üniter açı

β : B_d karışım fazı
 χ : B_s karışım fazı
 γ : zayıf bozunum fazı

$B_d \rightarrow DK, DK^*$
 $B_s \rightarrow D_s K \quad (\gamma - 2\chi)$
 $B_d \rightarrow D^* \pi \quad (\gamma + 2\beta)$

Hassas belirlemeler
 B -bozunumları ile
 yapılıyor

Baryogenesis (Madde-doğumu)

- *Büyük Patlama (~ 13.7 milyar yıl önce) → madde ve karşı-madde eşit miktarlarda yaratıldı*

*yokoluş → $n_{\text{baryon}}/n_g \sim 10^{-10}$
neden bütün madde yok olmadı*

- *Evrende karşı-atom yok*

- *Büyük Patlamadaki madde / karşı-madde simetrisi (CP simetrisi) ihlal edilmiş olmalı) [Sakharov, 1967]*

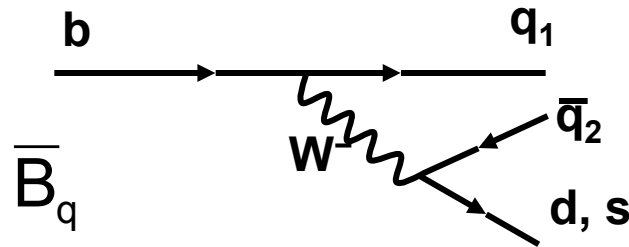
- *SM' de, kuarkların zayıf etkileşimdeki karışımlarında CP ihlal ediliyor (en az 3 aile olması koşuluyla). Dolayısıyla baryogenesis 3 aile ile ilgili olabilir. Öte yandan normal madde sadece ilk aileden meydana gelir (u, d, e, ν_e)*

- *Ancak SM'deki CP ihlali baryogenesis için yeterli değil → başka CP ihlali nedenleri için yeni fizik gerekir*

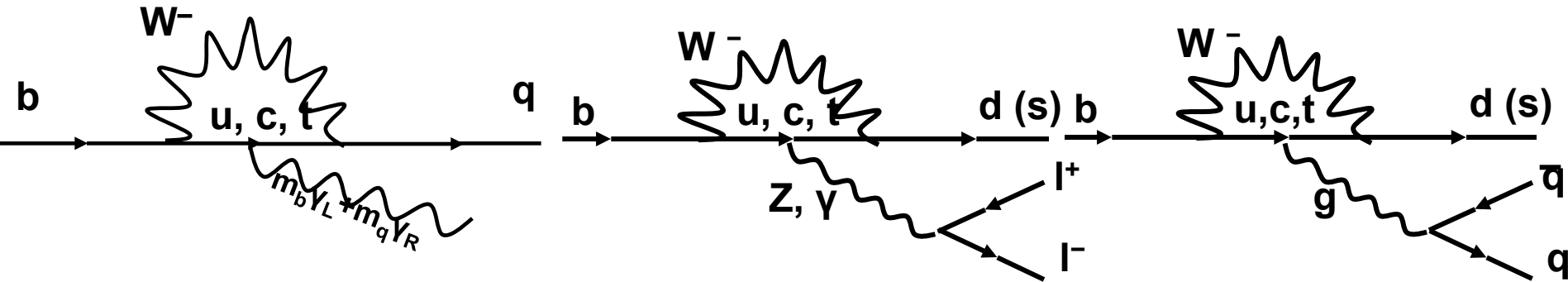

B bozunumlarında topolojiler

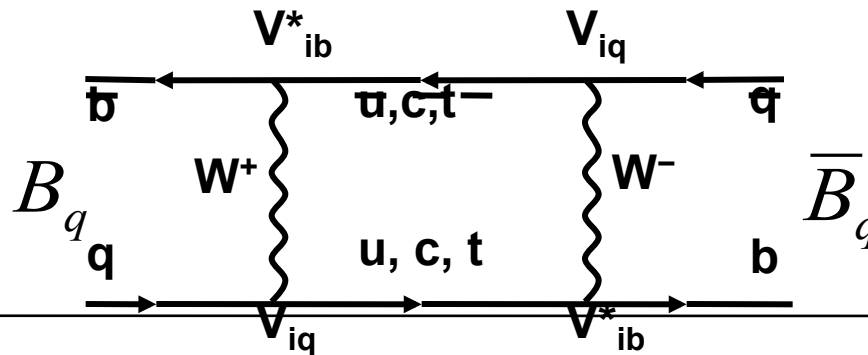
Trees

Penguins

Boxes

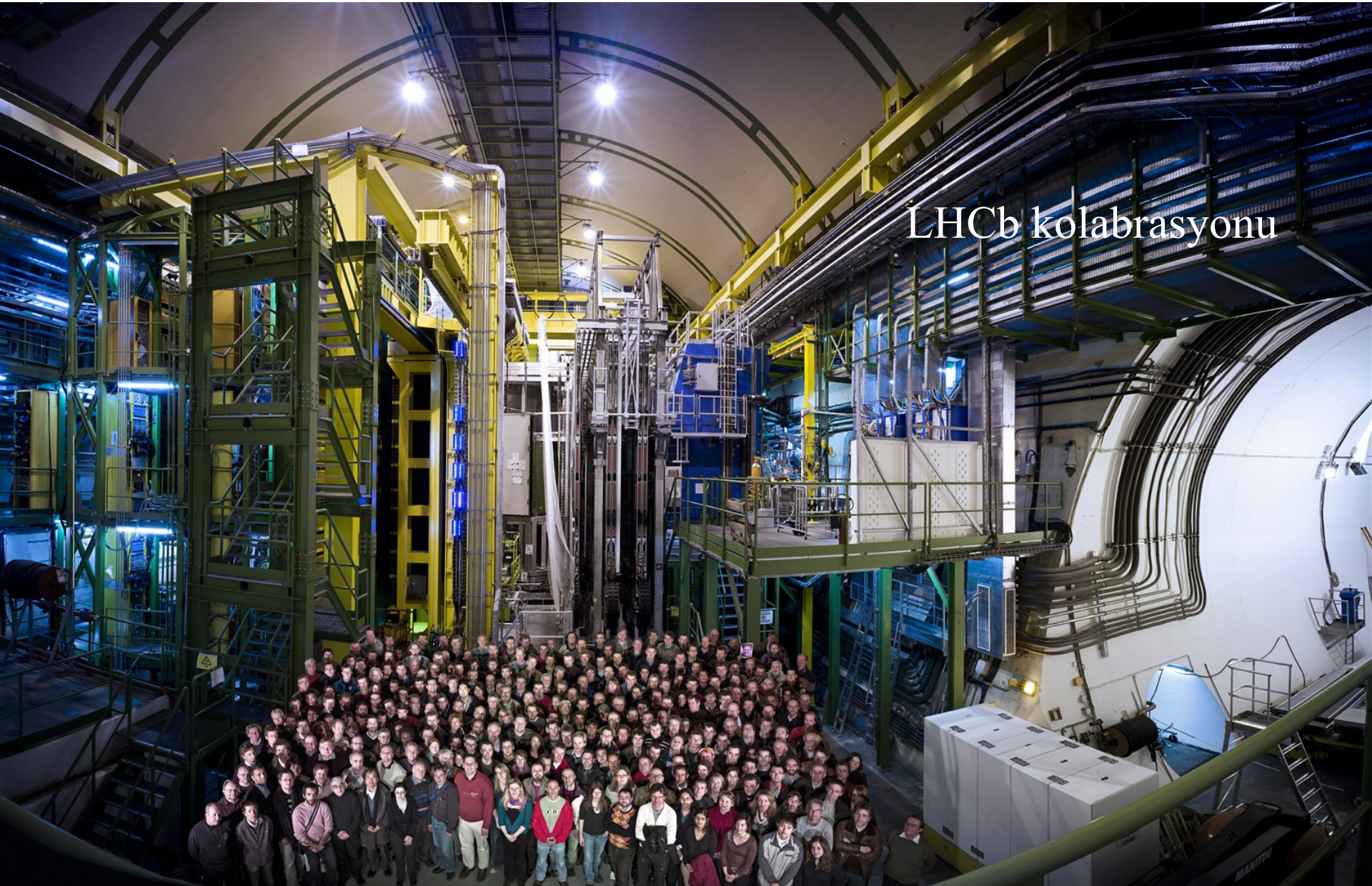
LHCb experiment:
700 physicists
50 institutes
15 countries

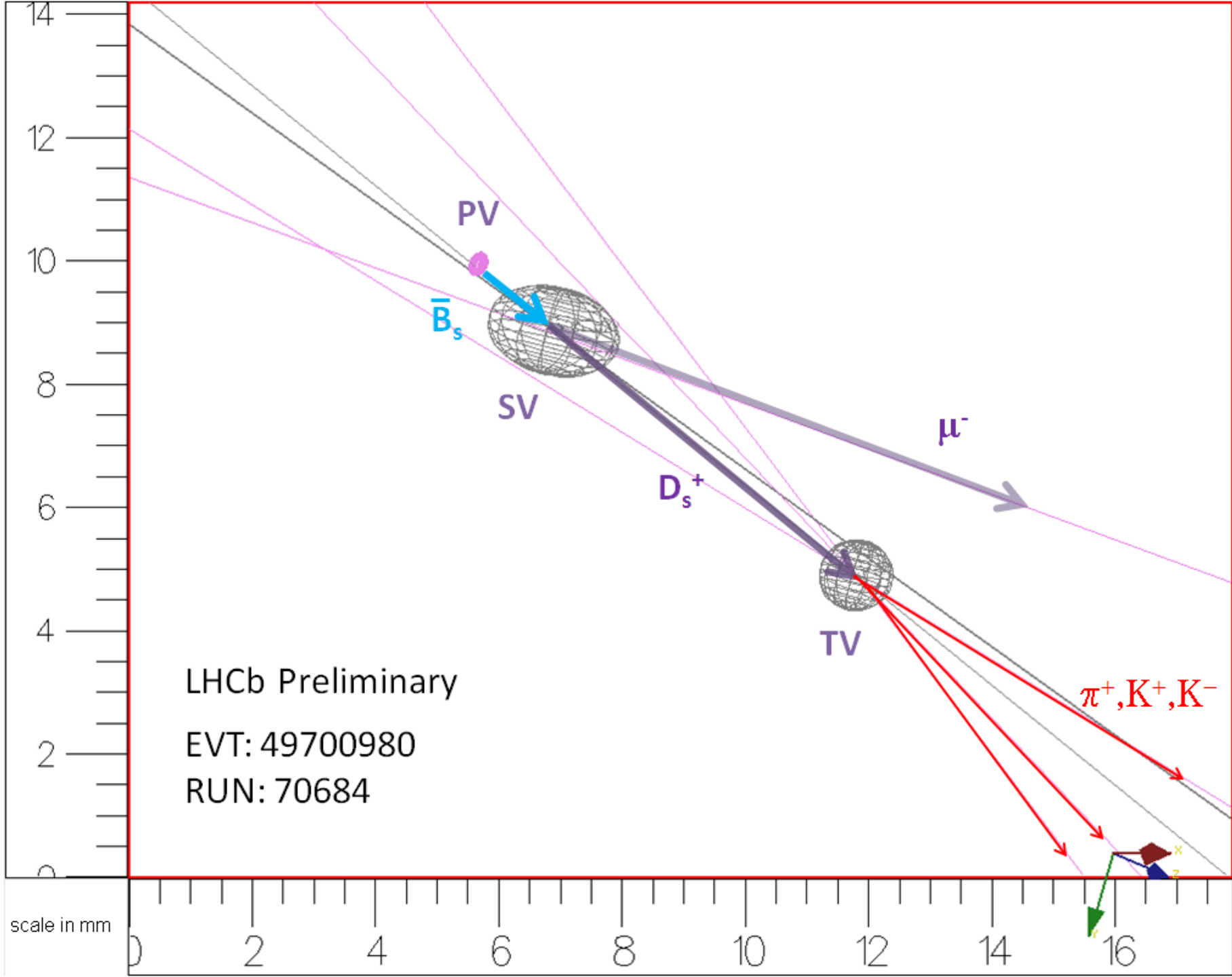
*Jet d'Eau
140 m*

*Mont Blanc,
4808 m*

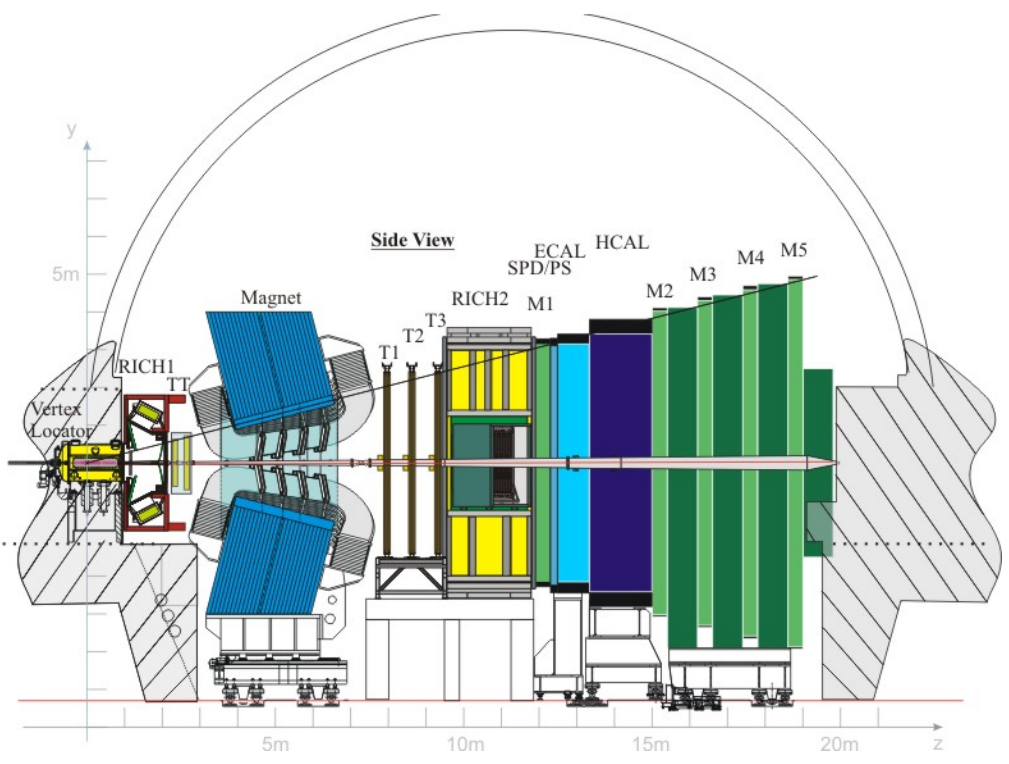
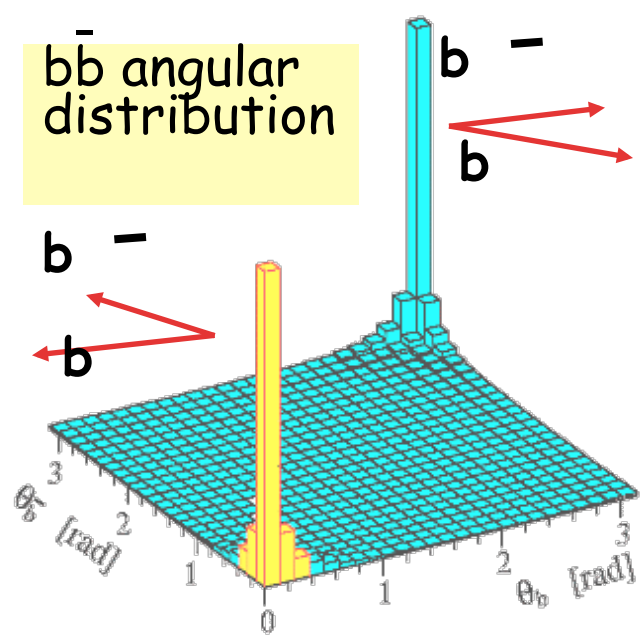
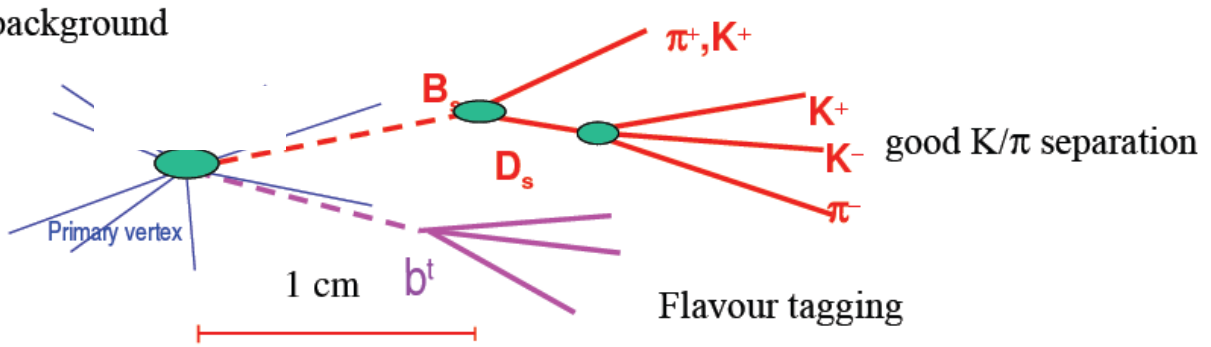

LHCb kolabasyonu

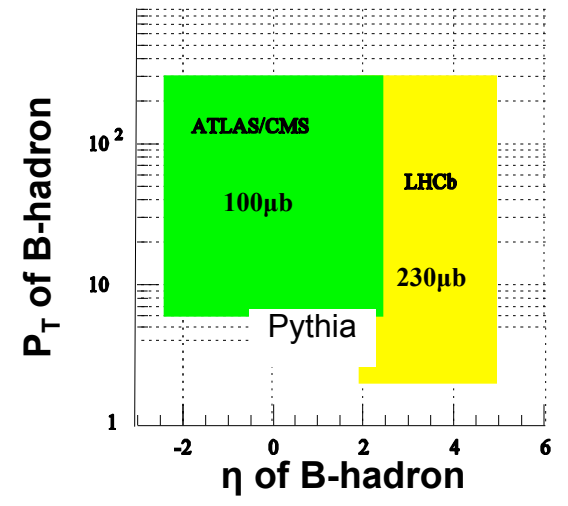

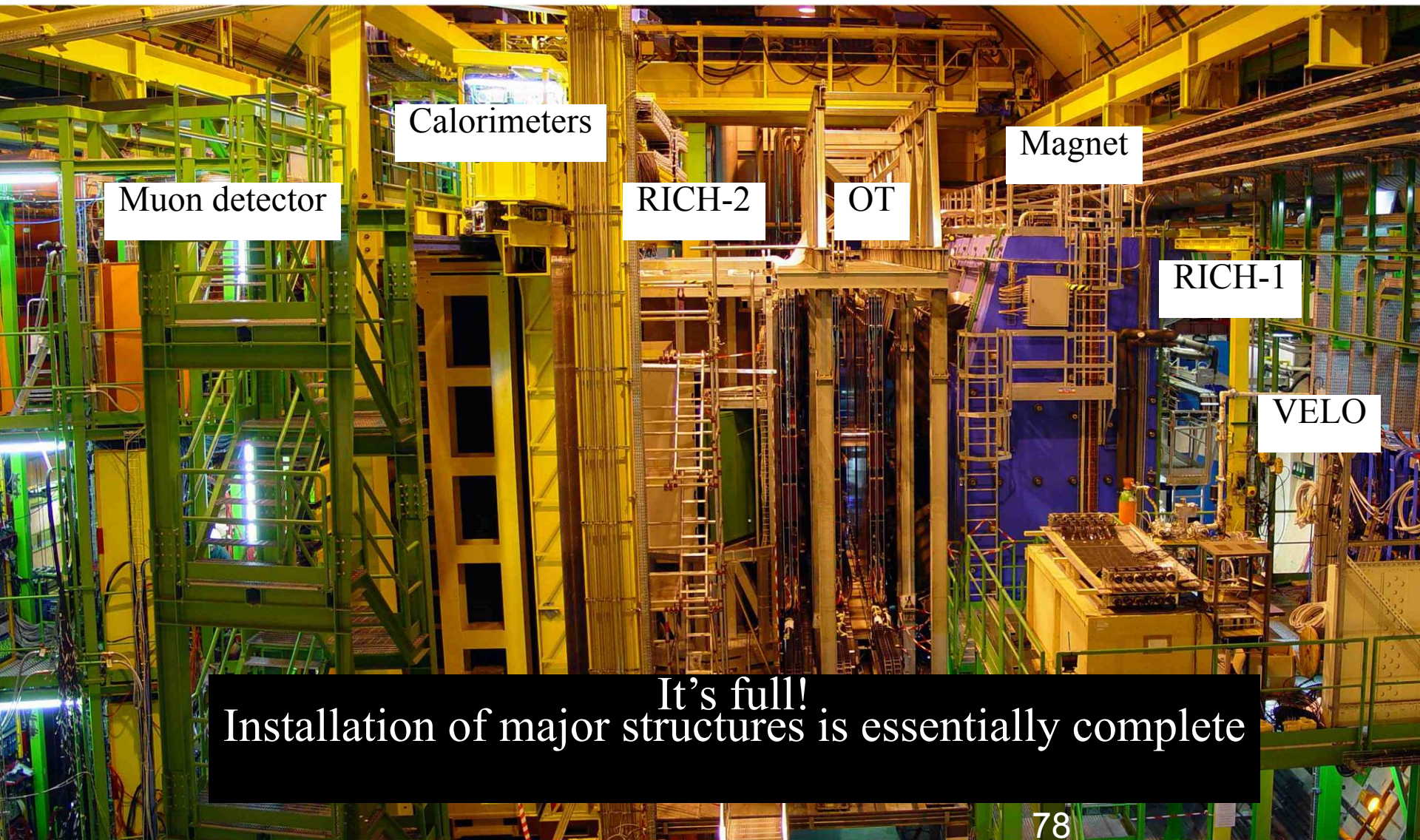
background

- vertices and momenta reconstruction
- effective particle identification (π, K, μ, e, γ)
- triggers

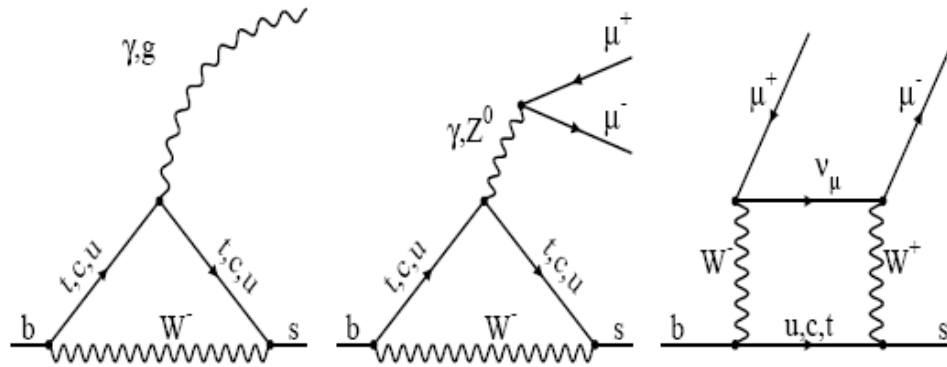

View of the LHCb cavern

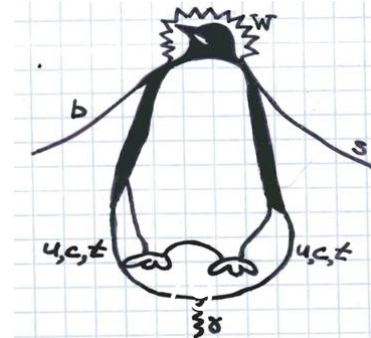
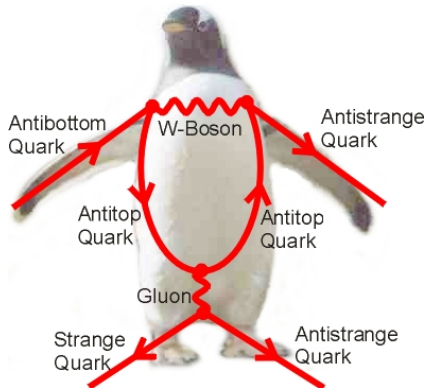

LHCb' de nadir bozunumlar

«penguin» bozunumlar $B \rightarrow K^* \gamma$, $B_s \rightarrow \phi \gamma$, $B \rightarrow K\phi\gamma$,
 $B \rightarrow K^* \mu\mu$ ve «box» bozunumlar, $B_s \rightarrow \mu\mu$

«penguin» ismi John Ellis tarafında 1977 'de ortaya atılıyor

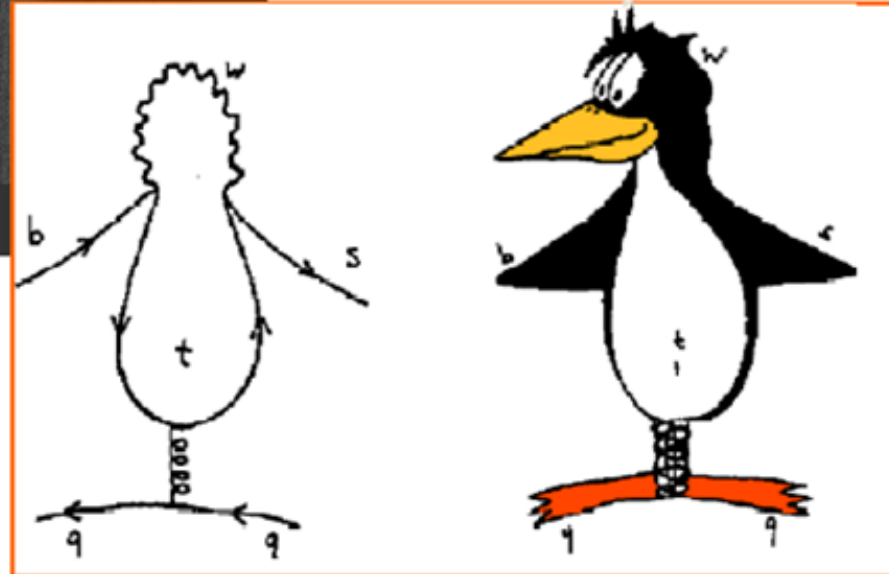
a controversy...

mirror image of Richard Feynman

neden bunlara Penguen diyagramları diyorsunuz?
Bunlar Peguen' e benzemiyor ki!

Bende hiç size benzeyen
bir Feynman diyagramı
görmedim 😊

March of the Penguins

$$B \rightarrow K^* \gamma$$

$$B \rightarrow X_s \gamma$$

$$B \rightarrow K \pi$$

$$B \rightarrow K^{(*)} 1^+ 1^-$$

$$B \rightarrow \rho \gamma$$

*Jeffrey D.
Richman*

Loops in B decays: probe high mass scales!

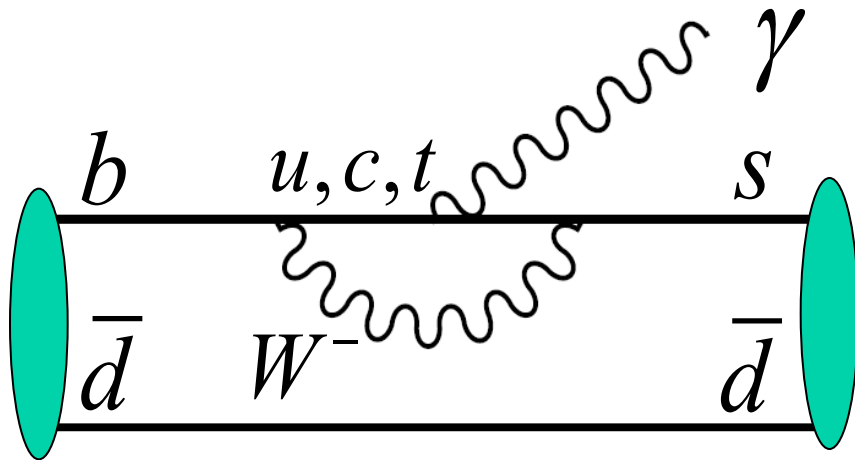
VOLUME 71, NUMBER 5

PHYSICAL REVIEW LETTERS

2 AUGUST 1993

Evidence for Penguin-Diagram Decays: First Observation of $B \rightarrow K^*(892)\gamma$

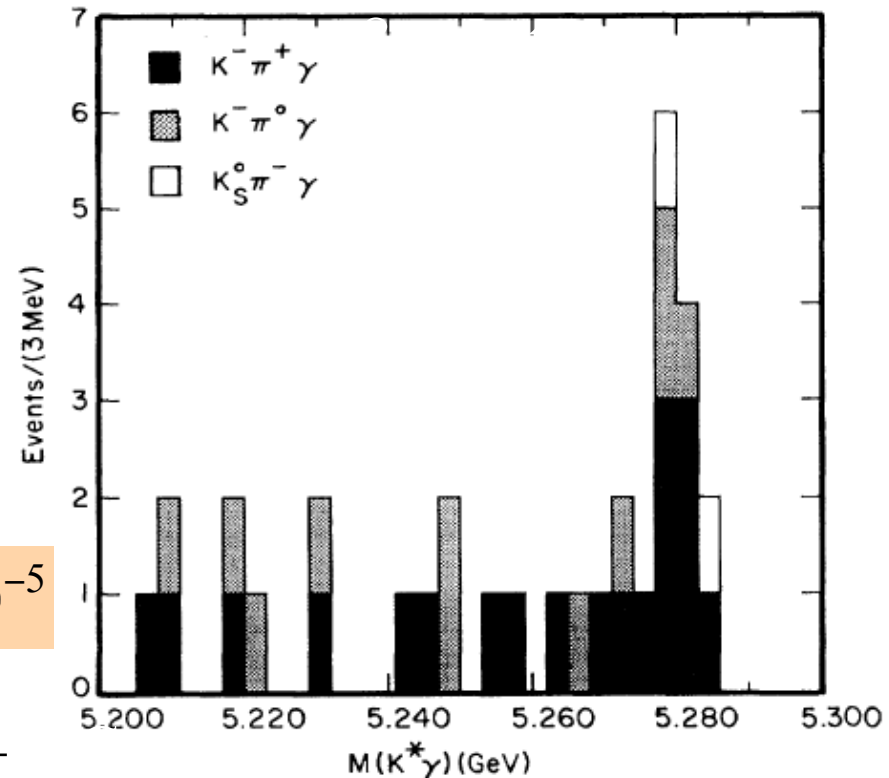
We have observed the decays $B^0 \rightarrow K^*(892)^0\gamma$ and $B^- \rightarrow K^*(892)^-\gamma$, which are evidence for the quark-level process $b \rightarrow s\gamma$. The average branching fraction is $(4.5 \pm 1.5 \pm 0.9) \times 10^{-5}$. This value is consistent with standard model predictions from electromagnetic penguin diagrams.

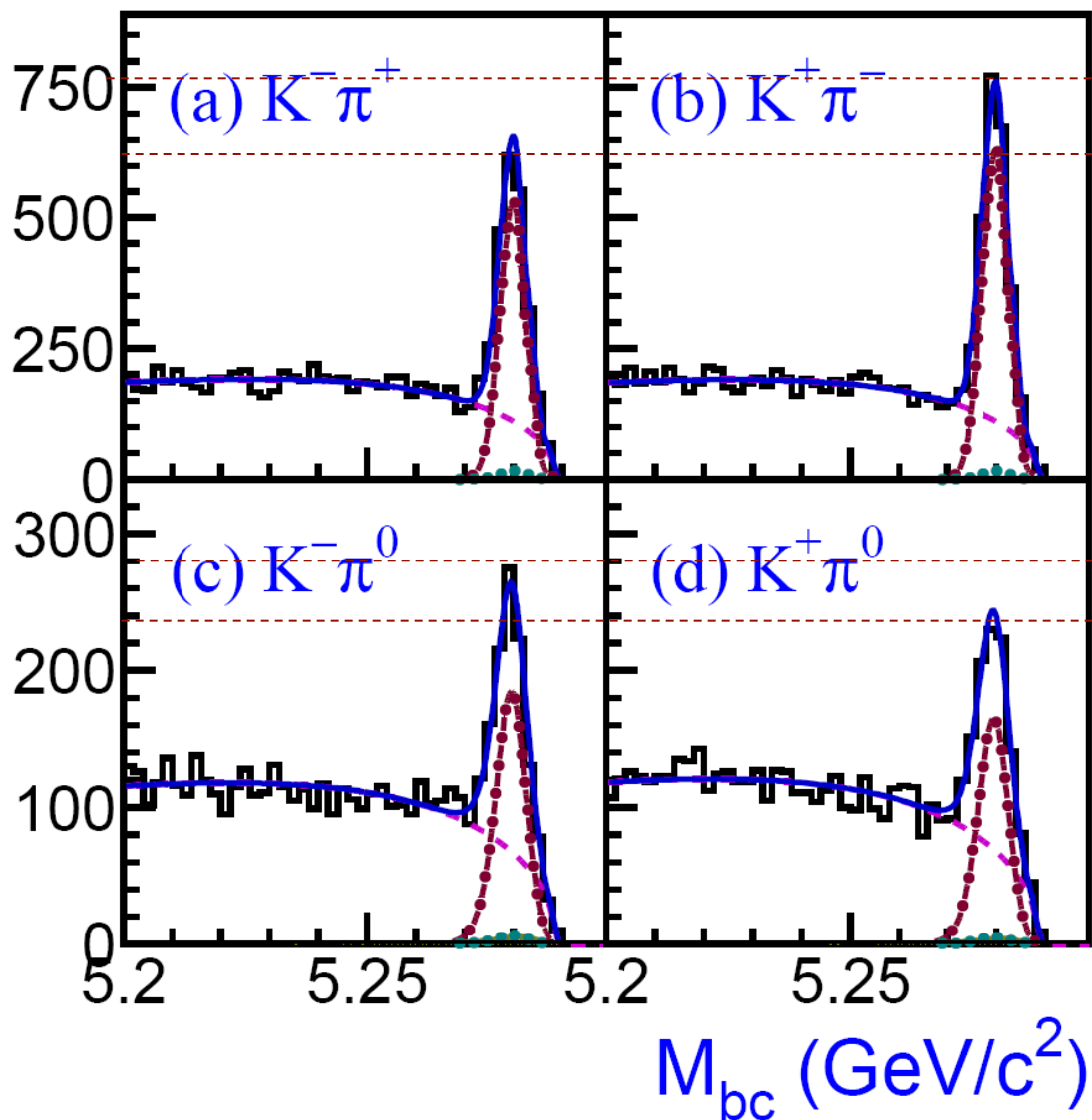
$$B(B \rightarrow K^* \gamma) = (4.5 \pm 1.5 \pm 0.9) \times 10^{-5}$$

$$B(\bar{B}^0 \rightarrow K^{*0} \gamma) = (4.01 \pm 0.2) \times 10^{-5}$$

Kerem Cankoçak, İTÜ Mart 2012

Direct CPV in $B \rightarrow K\pi$ decays

World Averages:

$$A_{cp}(K^+\pi^-) = -0.097 \pm 0.012$$

5 σ difference!

$$A_{cp}(K^+\pi^0) = +0.047 \pm 0.026$$

